

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒

เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกเสถียร)

ณเมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกะเสถียร) เจ้าภาพประสงค์จะได้หนังสือสำหรับพิมพ์แจกเป็นที่ระลึกสักเรื่องหนึ่ง ถ้าได้หนังสือเกี่ยวกับเรื่องทูตก็จะเป็นที่พอใจ เพราะพระยาสรรพกิจปรีชา ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาในทางทูตเป็นเวลานาน ครั้งหลังที่สุด ได้เป็นอัครราชทูตสยามประจำราชสำนักกรุงโรม กรมศิลปากรจึงได้เลือกเรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร คือหนังสือเล่มนี้ให้พิมพ์เป็นพิเศษ นับเป็นภาค ๖๒ ในหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร

เรื่องที่เกี่ยวกับทูตฝรั่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ถ้าว่าถึงเอกสารต่าง ๆ ที่ฝรั่งจดเอาไว้ ย่อมมีอยู่มาก ส่วนเอกสารทางฝ่ายไทย ถึงว่าจะมีอยู่ ก็ยังไม่สู้แพร่หลาย เพราะที่ยังไม่เคยพิมพ์ก็มีอยู่มาก ถ้าได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นไว้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ค้นคว้าและผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเอนกประการ ด้วยจะได้ทราบเรื่องราวของเก่า ตลอดจนความคิดอ่านในสมัยนั้น ทั้งฝ่ายเราและฝ่ายฝรั่งได้ถี่ถ้วนยิ่งขึ้น

เอกสารต่าง ๆ ที่พิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ มีกระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง ส่วนมากมีในหมายรับสั่งประจำรัชกาล ซึ่งเขียนด้วยเส้นดินสอขาวในสมุดไทย หมายรับสั่งเหล่านี้ที่เคยพิมพ์มาแล้วก็มีบ้าง และที่ยังไม่เคยพิมพ์ก็มีอยู่ไม่น้อย ในการรวบรวมพิมพ์ครั้งนี้ มี

เวลาจำกัด เพราะกระชั้นงานมาก ไม่มีโอกาสจะสอบสวนได้ถี่ถ้วน เพียงแต่ถ่ายมาจากสมุดไทย บางฉบับก็ต้องเสียเวลาอ่านสอบ เพราะตัวหนังสือลบเลือนอยู่มากแห่ง จึงน่าจะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง ในรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ เอกสารอันเกี่ยวด้วยเรื่องทูตฝรั่งค้นยังไม่พบ จึงได้เก็บข้อความที่มีอยู่ในหนังสือต่าง ๆ เริ่มแต่ครั้งที่ฝรั่งเป็นทูตเข้ามาในกรุงสยาม สมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดลงมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร มาเล่าไว้โดยสังเขป แต่ได้บอกที่มาของเรื่องเหล่านั้นไว้ เพื่อผู้ที่สนใจต้องการจะทราบเรื่องโดยพิสดาร ก็อาจสอบค้นอ่านได้สะดวก

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุพเปตพลีธรรมบรรณาการ ที่เจ้าภาพบำเพ็ญเพื่ออุทิศอานิสงสผล แด่พระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกะเสถียร) ว่าโดยฉะเพาะก็คือ การที่พิมพ์หนังสือเรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้ให้แพร่หลาย นับเนื่องในส่วนวิทยาทานเป็นพิเศษ เสมือนได้อนุกูลการศึกษาของชาติ ให้ผู้ค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์เป็นต้น ได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น อันควรมีปฏิการบำเรอจรัยอำนวยให้พระยาสรรพกิจปรีชา ได้ประสพหิตานุหิตประโยชน์ และสิ่งที่ต้องประสงค์อันปราศจากโทษทุกประการ ตามสมควรแก่คตินิยมในสัมปรายภพนั้น เทอญ

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๙

พระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกเสถียร)

พ.ศ. ๒๔๑๖ – พ.ศ. ๒๔๗๙

ประวัติ

พระยาสรรพกิจปรีชา เกิดณวัน ๒ ๗ ๒ ค่ำ ปีวอกจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๓๔ ตรงกับวันที่ ๒๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๑๖ ในสกุล "โชติกเสถียร" (ซึ่งเป็นตระกูลข้าหลวงเดิม ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) นามเดิม "ชื่น" เป็นบุตรพระยาทิพย์โกษา (โต) กับคุณหญิงกุหลาบ ทิพย์โกษา

ระหว่างอายุยังเยาว์ ได้ศึกษาในเมืองไทยตามกาลสมัย เช่นวิชาหนังสือในสำนักโรงเรียนวัดบพิตรพิมุขใกล้บ้านเดิม พอมีความรู้บ้าง และได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง แล้วไปศึกษาณประเทศอังกฤษ สอบไล่ได้ชั้นเนติบัณฑิต กลับมารับราชการ

ชั้นต้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นทนายว่าความในราชการบางคราว และเริ่มแต่พุทธศักราช ๒๔๓๙ รับราชการประจำในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในตำแหน่งเลขาธิการเสนาบดีผู้ช่วยที่ปรึกษาราชการกระทรวง มีหน้าที่เกี่ยวกับภาษาต่างประเทศเป็นพื้น

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปรับราชการประจำในกระทรวงการต่างประเทศ ได้รับราชการทั้งในกรุงและต่างประเทศ เช่น

๑. พุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นเลขานุการสถานทูตสยามณกรุงโตกิโอ

๒. พุทธศักราช ๒๔๔๔ เป็นผู้ช่วยกองบัญชาการกระทรวง

๓. พุทธศักราช ๒๔๔๖ เป็นผู้ช่วยพิเศษกองที่ปรึกษาราชการกระทรวงคราวหนึ่ง และอีกคราวหนึ่งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๑

๔. พุทธศักราช ๒๔๕๐ เป็นเลขานุการสถานทูตสยามณกรุงลอนดอนคราวหนึ่ง และอีกคราวหนึ่งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕

๕. พุทธศักราช ๒๔๕๑ เป็นเลขานุการกองที่ปรึกษากระทรวง

๖. พุทธศักราช ๒๔๕๓ เป็นเลขานุการสถานทูตสยามณกรุงวอชิงตัน เป็นอุปทูตว่าการแทนอัครราชทูตด้วยคราวหนึ่ง และอีกคราวหนึ่งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๓ เป็นอุปทูตสยาม เป็นที่ปรึกษาณสถานทูตนี้ด้วย

๗. พุทธศักราช ๒๔๖๕ เป็นที่ปรึกษาและอุปทูตว่าการแทนอัครราชทูตสยามณกรุงลอนดอน

๘. พุทธศักราช ๒๔๖๖ เป็นอัครราชทูตสยามณกรุงโรม ประจำสำนักอิตาลี สเปญ โปตุเกศ รวม ๓ ประเทศ

๙. พุทธศักราช ๒๔๖๗ รักษาราชการแทนอัครราชทูตสยามณกรุงปารีส คราวลาพักษ์หนึ่งด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง

เวลารับราชการอยู่ในต่างประเทศนั้น ได้รับราชการพิเศษอีกบ้างบางคราว เช่น

๑. พุทธศักราช ๒๔๕๐ ช่วยอัครราชทูตสยามณกรุงลอนดอนจัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จยุโรปครั้งที่ ๒

๒. พุทธศักราช ๒๔๕๘ แทนรัฐบาลสยามไปประชุมสากลวิทยุโทรเลขที่กรุงลอนดอน

๓. พุทธศักราช ๒๔๖๒ แทนรัฐบาลสยามไปในงานฉลองชัยชนะสงครามที่กรุงบรัสเสลส์

๔. พุทธศักราช ๒๔๖๗ รักษาราชการฝ่ายสยามประจำสำนักสันนิบาตชาติ แทนอัครราชทูตสยามณกรุงปารีส ในคราวที่ลาพักปีหนึ่งนั้นอีกส่วนหนึ่งด้วย

๕. พุทธศักราช ๒๔๖๗ แทนรัฐบาลสยามไปประชุมสากลไปรษณีย์ที่กรุงสต๊อกโฮล์ม

๖. พุทธศักราช ๒๔๖๘ และ พุทธศักราช ๒๔๖๙ ได้แก้ไขทำสัญญาทางพระราชไมตรีสยามกับประเทศอิตาลี สเปญ และโปตุเกศ

รวมเวลาที่ได้รับราชการประจำสืบมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๙ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๑ รวม ๓๒ ปี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ออกจากประจำการรับพระราชทานบำนาญ ถานรับราชการมานาน และรวมเวลาที่ได้อยู่ในเมืองต่างประเทศ ตั้งแต่แรกออกไปศึกษาจนถึงได้รับราชการ ทั้งในยุโรป อเมริกา ญี่ปุ่น วนเวียนไปมาหลายประเทศมากกว่าที่ได้ประจำอยู่ในเมืองไทย

ตลอดเวลาที่ได้รับราชการมา ได้รับพระราชทานเงินเดือนตามตำแหน่ง ได้รับพระราชทานยศสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ เครื่องราชอิสสริยาภรณ์สยามและต่างประเทศ เช่น

ยศ

๑. พุทธศักราช ๒๔๖๐ เป็นอำมาตย์เอก

๒. พุทธศักราช ๒๔๖๖ เป็นมหาอำมาตย์ตรี

บรรดาศักดิ์

๑. พุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นหลวงสรรพกิจปรีชา

๒. พุทธศักราช ๒๔๕๖ เลื่อนขึ้นเป็นพระสรรพกิจปรีชา

๓. พุทธศักราช ๒๔๖๕ เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสรรพกิจปรีชา

เครื่องราชอิสสริยาภรณ์สยาม

๑. พุทธศักราช ๒๔๕๑ ภัทราภรณ์

๒. พุทธศักราช ๒๔๕๖ ภูษนาภรณ์

๓. พุทธศักราช ๒๔๕๘ เข็มข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๖

๔. พุทธศักราช ๒๔๖๑ ตริตาภรณ์มงกุฎสยาม

๕. พุทธศักราช ๒๔๖๒ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

๖. พุทธศักราช ๒๔๖๗ ทวิติยาภรณ์มงกุฎสยาม

๗. พุทธศักราช ๒๔๗๑ เหรียญรัตนาภรณ์ ป. ป. ร. ชั้น ๓

๘. พุทธศักราช ๒๔๗๑ ปฐมาภรณ์มงกุฎสยาม

๙. เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยาและเหรียญ ตามคราวที่พระราชทานเนื่องในงานพระราชพิธี

เครื่องราชอิสสริยาภรณ์ต่างประเทศ

๑. พุทธศักราช ๒๔๕๐ เลยองดอนเนอร์ชั้น ๕ ประเทศฝรั่งเศส

๒. พุทธศักราช ๒๔๖๔ อิสเบลาลาคาโทลิกาชั้น ๒ ประเทศสเปญ

๓. พุทธศักราช ๒๔๖๙ โปลาสตาร์ชั้นที่ ๑ ประเทศสวิเดน

๔. พุทธศักราช ๒๔๖๙ อิสเบลาลาคาโทลิกาชั้น ๑ ประเทศสเปญ

๕. พุทธศักราช ๒๔๖๙ ออร์เดอร์ออฟเดอไครสต์ชั้นที่ ๑ ประเทศโปตุเกศ

๖. พุทธศักราช ๒๔๗๐ มกุฎอิตาลีชั้น ๑

เคยเป็นสมาชิกหลายสโมสร เช่นเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งแต่แรกตั้งในพระบรมมหาราชวัง มีอัธยาศัยสุภาพโอบอ้อมอารี คบหาสมาคมกว้างขวางหลายชั้นชนทั้งไทยทั้งชาวต่างประเทศ

เริ่มป่วยด้วยโรคมะเร็งในลำไส้ตั้งแต่กรกฎาคม ได้พยายามรักษาจนถึงที่สุด ถึงอนิจกรรมที่บ้านถนนสีลม วันที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๙ อายุ ๖๕ ปี ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ หีบบรรจุศพและเครื่องประโคมศพตามเกียรติยศ

ระหว่างนี้ ภริยา บุตร์ชายหญิงที่ยังมีชีวิตอยู่หลายคน และบุตร์ชายได้รับราชการ

๑. คุณหญิงฉลวย สรรพกิจปรีชา มีบุตร์

(๑) อำมาตย์ตรี หลวงประเสริฐไมตรี (วงศ์) เลขานุการสถานทูตสยามณกรุงปารีส

(๒) นายพันตรี หลวงสุรณรงค์ (ธงไชย) ประจำกรมยุทธการทหารบก

(๓) นายชุบ นายแพทย์โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

(๔) นางศิริ ภรรยานายพรน์ สารสิน

๒. เย็น (ภริยา) บุตรที่มีอยู่

(๑) นายสนิท กรมไปรษณีย์โทรเลข

๓. หริ่ม (ภริยา) บุตรที่มีอยู่

(๑) นางสาวช่อทิพย์

(๒) นายเชื้อทิพย์

๔. บรูนา (ภริยา) มีบุตร

(๑) เด็กชายจิตต์

(๒) เด็กชายเสน่ห์

กำหนดจะได้รับพระราชทานเพลิงศพ ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ เวลา ๑๗ นาฬิกา

สารบาญ

เรื่องทูตฝรั่ง
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๑

เมื่อครั้งกรุงเก่าเป็นราชธานี ได้มีทางพระราชไมตรีกับฝรั่งชาติโปตุเกศ ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรฐ ปรากฏว่าได้มีทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่น และฝรั่งชาติวิลันดา อังกฤษ สเปญ และแต่งราชทูตไทยออกไปถึงเมืองวิลันดาในยุโรปเป็นครั้งแรกในแผ่นดินนี้ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้มีไมตรีกับฝรั่งชาติเดนมาร์ค ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือสมเด็จพระนารายน์มหาราช จึงได้มีทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสอีกชาติหนึ่ง มีลูกค้าฝรั่งไปมาค้าขาย และมีบาดหลวงเข้ามาตั้งสอนศาสนาคฤศตังอยู่ตลอดจนเวลาเสียกรุงเก่าแก่พะม่าข้าศึก ในเวลาบ้านเมืองเป็นจลาจล พวกฝรั่งต่างชาติก็พากันไปค้าขายเมืองอื่น ทางพระราชไมตรีที่มีกับต่างประเทศจึงเป็นอันระงับไปคราวหนึ่ง

ในครั้งกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพระราชธุระบำรุงการสมาคมและค้าขายกับจีนเป็นสำคัญ มาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ประจวบเวลาฝรั่งต่างชาติทำสงครามกัน คราวเอมเปรอ

นะโปเลียนที่ ๑ การสมาคมกับฝรั่ง นาน ๆ จึงมีลูกค้าเข้ามาลำหนึ่ง (๑)

ถึงเดือน ๑๒ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๔๘ (พ.ศ. ๒๓๒๙) เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๑ องตนวิเสน แขกเมืองโปตุเกศ เชิญพระราชศาสน์มาโดยเรือสลุบ จะเป็นพระราชศาสน์มาจากกรุงลิสบอนโดยตรง หรือเป็นแต่อักษรศาสน์ของเจ้าเมืองมาเก๊า ไม่ปรากฏชัดลงในหมายรับสั่ง เป็นแต่กล่าวว่า แขกเมืองฝารังปีตุกันจะได้เข้ากราบถวายบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชศาสน์

กำหนดเข้าเฝ้าทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชศาสน์ ณวันเสาร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๒ นั้น แขกเมืองพักอยู่จนถึง เดือนอ้ายขึ้น ๑๐ ค่ำ จึงถวายบังคมลาไป เมื่อแขกเมืองจะกลับ ก็โปรดเกล้า ฯ ให้มีพระราชศาสน์ตอบมอบแขกเมืองไปด้วย (๒) มีรายการตามหมายรับสั่งดังต่อไปนี้

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๖๑ นอกจากนี้ยังมีเรื่องพิสดารอยู่ในหนังสือคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๕๐๘ และในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ หรือภาคที่ ๓๒ ฉะเพาะตอนว่าด้วย อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๙ หรือภาคที่ ๔๕ คำแปลปาฐกถาเรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย (๒) เรื่องนี้ยังไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑

หมายรับสั่งว่าด้วยรับแขกเมืองไปตุเกศ
ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๙

วันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก มีหมายนายฤทธิ์(๑) ด้วยเจ้าพระยาธรรมารับสั่งใส่เกล้า ๆ สั่งว่า แขกเมืองฝารังปีตุกัน จะได้เข้ากราบถวายบังคมทูลเกล้า ๆ ถวายพระราชศาสน์ ณท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ณวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ เพลาย่ำฆ้องรุ่ง และแขกเมืองถือพระราชศาสน์ครั้งนี้มาเรือสลุบ จะได้เอาเรือลงไปรับ เกณฑ์ให้ตำรวจใหญ่ขวาเอาเรือพระที่นั่งศรีสักหลาดไปรับแล้ว ให้ตั้งเตียงแว่นฟ้า ให้อาลักษณ์เอาพานแว่นฟ้า ๒ ชั้นตั้งบนเตียงรับพระราชศาสน์ ให้มหาดไทย กลาโหมเกณฑ์เรือยาว ๘—๙ วาเป็นคู่แห่ ๕ คู่ ปี่กลองชะนะ ๒ คู่ และให้กรมท่าจัดเรือกันยาให้แขกเมืองขี่ลำหนึ่งโดยสมควร แห่มาแต่สลุบมาขึ้นท่าช้าง เกณฑ์ให้สี่ตำรวจเอาเฉลียงงาลงไปรับ ให้มีสัปประทนกั้นพระราชศาสน์คนหนึ่ง ปี่กลองชะนะ ๕ คู่ แตรงอน แตรลำโพง ให้เกณฑ์หลวงขุนหมื่นนุ่งสมปักลายห่มเสื้อครุย ใส่ลำพอกมีเกี้ยวเดินเคียงเฉลียง ๒ คู่ เดินแห่เฉลียง ๑๐ คู่ เข้ากัน ๑๒ คู่ ทะนายปืนแห่หน้า ๓๐ คู่ แห่มาเข้าประตูทวารเทเวศร์ มาพักศาลาลูกขุนฝ่ายขวา ให้พระยาจุลานั่งรับแขกเมืองอยู่ก่อน ให้เกณฑ์ข้าทูลละอองฯ

---

(๑) นายฤทธิ์รงค์ นายเวรกลาโหม

กรมพระราชวังบวร กรมพระราชวังหลัง เจ้าต่างกรมฝ่ายหน้า ฝ่ายใน มานั่งทิมดาบชั้นใน (คือ) ตำรวจในทิมดาบหนึ่ง ๓๐ ชาววังทิมดาบหนึ่ง ๓๐ (รวม) ๖๐ มานั่งทิมดาบชั้นนอก (คือ) ตำรวจใน ๒ ทิม ๆ ละ ๖๐ เป็น ๑๒๐ ชาววัง ๒ ทิม ๆ ละ ๖๐ เป็น ๑๒๐ (รวม) ๒๔๐ (รวมทั้งสิ้น) ๓๐๐ คน และเกณฑ์หลวงขุนหมื่นนอกตำแหน่งเฝ้า มานั่งบนศาลาลูกขุน ศาลาละ ๕๐ คน เฉลียงศาลาลูกขุนซ้าย ๑๐๐ คน ขวา ๑๐๐ คน (รวม) ๒๐๐ คน ให้เกณฑ์ทะนายปืนใส่เสื้อใส่หมวก ยืนรักษาประตู ๒ ข้างถนน แต่ประตูทวารเทเวศร์จนถึงประตูสุวรรณบริบาล และยืนตามถนนหน้าศาลาลูกขุนซ้ายขวา เลี้ยวไปตามถนนโรงขึ้นนางดานี้ ไปตามถนนจนประตูวิเศษชัยศรี และเกณฑ์นั่งกลาบาตที่สนามมวย ๔ กอง ๆ ละ ๒๐๐ คน เกณฑ์ขุนนางจีนญวนแขกฝรั่ง นั่งตรงประตูกำแพงแก้ว ที่เสด็จออกหน้าโรงอาลักษณ์ และให้ชาวเครื่องอภิรมเชิญเครื่องไปตั้งริมพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ และให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่กรมพระราชวังหลวง กรมพระราชวังบวร กรมพระราชวังหลัง นุ่งสมปักลาย นุ่งสมปักยก ห่มเสื้อครุย แต่งตัวจงโอ่โถง เข้าเฝ้าท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานตามตำแหน่ง และให้ชาวเสื่อพระคลังพิมานอากาศ เอาเสื่อพรมมาปูท้องพระโรง และปูเสื่อทิมดาบทั้ง ๖ ทิมด้วย และศาลาลูกขุนซ้ายขวานั้น ให้จ่าศาลาเอาเสื่อมาปูให้เต็ม และให้มหาดไทย กลาโหม เอาพรมมาปูณศาลาลูกขุน และให้ชาวแตรงอน แตรฝรั่ง ปี่กลองชะนะเข้าไปเตรียม

สำหรับประโคมริมท้องพระโรง และให้พระคลังมหาสมบัติเอาเจียดทองนากถม เข้าไปตั้งตามตำแหน่งหน้าแขกเมืองกราบถวายบังคมทั้งนี้เป็นการใหญ่ ให้มหาดไทย กลาโหม จัดแจงกรมวัง เป็นสารวัตรตรวจตราให้สมควร อย่าให้อัปประยศแก่แขกเมืองได้ตามรับสั่ง

ฝ่ายทหารเกณฑ์เรือพระที่นั่งศรีสักหลาด กลองชะนะลงไปรับพระราชศาสน์ณกำปั่นวิลันดามาขึ้นประตูท่าช้าง แล้วให้พนักงานสี่ตำรวจเชิญพระเฉลี่ยงงา และสัปประทนปี่กลองชะนะ และคู่แห่ถือขึ้นเดินเท้าแห่พระราชศาสน์ และรับแขกเมืองฝารังปีตุกัน มาเข้าประตูทวารเทวศร์ ตามถนนมาถึงประตูสุวรรณบริบาล แล้วเลี้ยวมาศาลาลูกขุน เข้าประตูวิเศษชัยศรี และเกณฑ์ปี่กลองแตร และนั่งเรือกลาบาตสำหรับเสด็จออกแขกเมืองฝารังปีตุกัน ณวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก เป็นคน ๑๓๕๓ ในนี้ (คือ)

รับพระราชศาสน์มาทางเรือ เรือพระที่นั่งสักหลาด ตำรวจใหญ่ขวา พลพาย ๔๕ ปี่กลองชะนะ ๒ คู่ (รวม) ๔๙ คน

แห่พระราชศาสน์มาทางบก สี่ตำรวจหามพระเฉลี่ยง ๘ สัปประทนคัน ๑ ปี่กลอง ปี่คน ๑ กลองชะนะ ๕ คู่ ๑๐ (รวม) ๑๑ แตรงอน ๒ คู่ (เป็น) ๔ ถือปืนแห่หน้าทะนายเลือกแสงปืน ๓๐ คู่ (เป็น) ๖๐ (รวม) ๘๔ คน ยืน ๒ ข้างประตูทวารเทวศร์ ๕๐ ยืน ๒ ข้างประตูวิเศษชัยศรี ๕๐ (รวม) ๑๐๐ ยืน ๒ ริมถนน ๒๐๐ นั่งรวกลาบาต กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ กองหนึ่ง ๒๐๐ (รวม) ๘๐๐ ปี่กลอง ๕๐ คู่ จ่าปี่ ๒ จ่ากลอง ๒

กลองชะนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ แตรรับแตรส่งเสด็จ แตรฝรั่ง ๔ คู่ (เป็น) ๘ แตรงอน ๔ คู่ (เป็น) ๘ (รวม) ๑๖ (รวมทั้งสิ้น) ๑๒๒๐ คน สิริ (เป็นคน) ๑๓๕๓ คน

คิดเลขฝ่ายทหารพันทะนายและไพร่มีพอ ขอเลขไพร่หลวง เลขฝ่ายพลเรือน คนกรมพระราชวังบวร เกณฑ์รักษาประตูทวารเทเวศร์ ใส่เสื้อหมวกถือยืนคายสิลา พันทะนายตำรวจในซ้าย ๒๕ ขวา ๒๕ ประตูใน ๕๐ คน ยืนประตูวิเศษชัยศรีใส่เสื้อใส่หมวกถือยืนคายสิลา พันทะนาย ตำรวจใหญ่ซ้าย ๑๕ ขวา ๑๕ (รวม) ๓๐ ตำรวจนอกซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ (รวม) ๒๐ (รวมทั้งหมด) ๕๐ คน

ยืน ๒ ริมถนน แต่ประตูทวารเทเวศร์ ตามถนนเลี้ยวริมถนนหลังศาลาลูกขุนถึงประตูวิเศษชัยศรี ตำรวจเลว ตำรวจในซ้าย ๒๕ ขวา ๒๕ (รวม) ๕๐ ตำรวจใหญ่ซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ ตำรวจนอกซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ สนมทหารซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ สนมกลางซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ (รวม) ๒๐ พันทะนายทหารในซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ (รวมทั้งหมด) ๒๗๐ คน

เกณฑ์นั่งร้วกลาบาต ใส่เสื้อใส่หมวกถือยืนคายสิลา หมู่ตำรวจในซ้าย ๖๐ ขวา ๖๐ (รวม) ๑๒๐ หมู่ตำรวจใหญ่ซ้าย ๖๐ ขวา ๖๐ (รวม) ๑๒๐ หมู่ตำรวจนอกซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่สนมทหารซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่สนมกลางซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ หมู่ทหารในซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่อาษาเดโช ๔๐ อาษาท้ายน้ำ ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่เขนทองซ้าย ๔๐

ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่อายาซ้าย ๔๐ ขวา ๔๐ (รวม) ๘๐ หมู่รักษาองค์ซ้าย ๒๐ ขวา ๒๐ (รวม) ๔๐ (รวม) ๘๐๐ คน ปี่กลองชะนะแตร แตรงอน ๔ คู่(เป็น) ๘ แตรวิลันดา ๔ คู่ (เป็น) ๘ (รวม) ๑๖ กลองชะนะ จ่าปี่คู่หนึ่ง(เป็น)๒ จ่ากลองคู่หนึ่ง(เป็น)๒ กลองชะนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ (รวมแตรและกลอง) ๑๒๐ คน ตั้งอยู่พระที่นั่งเย็น ออกมาหว่างโรงช้างพระมหาปราสาท (๑)

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก พระยาธรรมานั่งที่โรงปี่นนางตานี ได้เรียนว่า คนซึ่งรักษาประตูยืน ๒ ข้างริมถนน และนั่งรั้วกลายาต และคนปี่กลองชะนะนั้น จะให้ใส่เสื้อใส่หมวกด้วยหรือประการใด พระยาธรรมาสั่งว่า คนซึ่งเกณฑ์รักษาประตูยืนตามถนนนั่งรั้วกลายาต ใส่เสื้อใส่หมวก ถือปืนคาบศิลาและคนตีกลองชะนะ ใส่เสื้อใส่หมวกจงทุกคน เมื่อสั่งนั้นต่อหน้าพระยายำเรอภักดิ์ พระยาท้ายน้ำ

วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก ด้วยมีหมายนายจำเนียรมาว่า พระยาพระคลังรับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่า องตนวิเสนแขกเมืองปีตุกัน จะได้เข้ากราบถวายบังคมลาณวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เพลาเช้า ให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ขุนหมื่นมานั่งกลายาตณทิมดาบชั้นใน ตำรวจทิมหนึ่ง ๒๐ ชาววังทิมหนึ่ง๒๐ (รวม) ๔๐ ทิมดาบชั้นนอก ตำรวจ ๒ ทิมละ ๓๐ (เป็น) ๖๐ ชาววัง ๒ ทิมละ ๓๐ (เป็น) ๖๐ (รวม) ๑๒๐ และให้เกณฑ์

(๑) คือสนามหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททุกวันนี้

ทะนายยืนใส่เสื้อแดง เสื้อดำ หมวก ยืนประตูราย ๒ ข้างถนน แต่ประตูวิเศษชัยศรีจนถึงประตูพิมานชาววัง และเกณฑ์นั่งกลาขาดที่สนามมวย ๔ กอง ๆ ละ ๕๐๐ เป็นคน ๒๐๐๐ ปี่กลองชะนะ ๑๐๐ และให้ขุนนางจีน ขุนนางญวน ขุนนางเขมร ขุนนางฝรั่ง หน้าห้องเครื่องมหาดเล็ก (๑) แถวหนึ่ง เกณฑ์ให้ข้าทูลละอองฯผู้ใหญ่กรมพระพระราชวังหลวง กรมพระราชวังบวร นุ่งสมปักลายยก ห่มเสื้อครุยแต่งตัวจงโอ่โถง เข้ามาเฝ้าหน้าพระที่นั่งเย็นตามตำแหน่ง (๒)

และให้เจ้าพนักงานเตรียมจัดแจงการให้งามกว่าเมื่อแรกแขกเมืองเข้ามาถวายบังคมครั้งก่อน แต่ทว่าครั้งนี้จะให้แขกเมืองรับพระราชทานกินเลี้ยงณศาลาลูกขุนฝ่ายซ้าย และมีให้รับพาทย์ละครมาเตรียมรำให้แขกเมืองดูตามรับสั่ง

ฝ่ายทหารเกณฑ์พันทะนายตำรวจแล้ว และเลขไพร่หลวงไพร่สมกำลัง ยืนรักษาประตูริมถนน และนั่งริ้วกลาขาด เลขทหารไม่พอขอเลขพลเรือน ๑๐๙๐ คน ยืนริมประตูพิมานชัยศรี ๕๐ ริมประตูวิเศษชัยศรี ๕๐ (รวม) ๑๐๐ ยืนริมถนน ๒ ข้าง ๒๗๐ (รวม) ๓๗๐ คนนั่งริ้วกลาขาด ๑๐ หมู่ (รวม) ๒๓๗๐ คนแตรงอน

---

(๑) อยู่นอกกำแพงแก้วด้านเหนือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย (๒) รับแขกเมืองคราวที่กล่าวนี้ เมื่อรับพระราชศาสน์ เสด็จ ฯ ออกในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อทูตลา เสด็จ ฯ ออกพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ อย่างเสด็จออกมุขเด็จครั้งกรุงเก่า

๔ คู่ (เป็น) ๘ คนแตรวิลันดา ๔ คู่ (เป็น) ๘ (รวม) ๑๖ คน กลองชะนะ จ่าปี่คู่หนึ่ง (เป็น) ๒ จ่ากลองคู่หนึ่ง (เป็น) ๒ กลองชะนะ ๑๐๐ (รวม) ๑๐๔ (รวมทั้งหมด) ๑๒๐ (รวมทั้งสิ้น) ๒๔๙๐ คนนั่งริ้วกลาบาด อายาหกเหล่าไปราชการทัพปากแพรก (๑) คงอยู่แปดตำรวจ ทหารในซ้ายในขวา นั่งริ้วกลาบาดให้เลิกเสีย ให้เกณฑ์ไว้นต่ยืนริมถนนประตู นั่งศาลาลูกขุน

วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย อัฐศก มีหมายเวรนายบริบาลมาว่า ด้วยพระยาพระคลังรับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่า จะได้เชิญพระราชศาสน์ณหอพระมนเทียรธรรมลงไปณสลุบ ณวันจันทร์เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงจะได้แห่ทางบกไปลงเรือพระที่นั่งณฉนวนกรมพระราชวังบวร แล้วจะรับแห่ลงไปสลุบ และให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์ขุนหมื่นคู่แห่ ห่มเสื้อครุยใส่ลำพอกแห่ทางบก ๑๐ คู่ เกณฑ์เรือคู่แห่ยาว ๗–๘ วา ๕ คู่ ปี่กลองชะนะ ๓ คู่ แตรคู่หนึ่ง ให้ประโคมแห่ทางบกทางเรือ ลงไปจนถึงสลุบ และเกณฑ์ให้ สี่ตำรวจรับเอาพระเฉลี่ยงสับประทน ต่อพันเงินพันทองมาด้วย รับพระราชศาสน์ณหอพระมนเทียรธรรม และให้พันทองเครื่องสูงแห่พระราชศาสน์ หน้า ๓ หลัง ๒ (รวม) ๕ คู่ และให้เจ้ากรมฝีพายเอาเรือพระที่นั่งผูกม่าน บรรจุพลพายให้เต็มกำลัง มาเตรียมรับพระราชศาสน์ณฉนวนกรมพระราชวังบวรไปลงสลุบตามรับสั่ง

---

(๑) เวลานั้นกำลังเตรียมทัพรบพะม่าคราวรบที่ท่าดินแดง

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๒

ตั้งแต่องตนวิเสน แขกเมืองโปตุเกศ เชิญพระราชศาสน์เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้นแล้ว ยังไม่พบหลักฐานแสดงว่าฝรั่งชาติใดได้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีอีก จนถึงรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๑ โปตุเกศเจ้าเมืองมาเก๊า จึงแต่งให้นายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย ขอเจริญทางพระราชไมตรี

ต่อจากนั้นมาอีก ๔ ปี ถึง พ.ศ. ๒๓๖๕ มาร์ควิส เหสติงส์ ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ แต่งให้นายครอเฟิด เชิญอักษรศาสน์และคุมเครื่องบรรณการเข้ามาถวาย ขอเจริญทางพระราชไมตรี

สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบรรยายเรื่องที่โปตุเกศและอังกฤษ มาขอเจริญทางพระราชไมตรีทั้งสองคราวนั้นไว้โดยพิสดาร ดังต่อไปนี้

โปตุเกศเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

เรือกำปั่นหลวงซ้อมาลาพระนคร หลวงสุรสาครเป็นนายเรือออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเก๊า (๑) ซึ่งโปตุเกศได้ไว้จากจีน โปตุเกศ

(๑) ตำบลหมาเก๊าหรือมะเกานั้น เป็นนามของภูเขายอดหนึ่ง อยู่ที่ชายทะเลตำบลนั้น ภาษากวางตุ้งเรียกเขายอดนั้นว่า ม่าเก๊าซัง เสียงฝรั่งเรียกตามภาษากวางตุ้ง เพราะฝรั่งเอานามเขายอดนั้นเป็นเครื่องหมายแทนชื่อตำบลนั้น จึงได้เรียกเมืองมะเกาหรือม่าเก๊า แต่ไทยเราเรียกกันแต่ก่อนว่า เมืองหมาเก๊า จึงลงไว้ตามที่ไทยเรียก

เจ้าเมืองหมาเก๊าเอาเป็นธุระรับรองเลี้ยงดูเรือไทยโดยทางไมตรี และสงเคราะห์ให้ได้ค้าขายโดยสะดวก ครั้นเรือมาลาพระนครกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ เจ้าเมืองหมาเก๊าแต่งให้กาลส มันแวนต์ สิลไวร์ เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายขอเจริญทางพระราชไมตรี กาลสมาด้วยเรือกำปั่นชื่ออิยันเต เป็นเรือสองเสา ถึงปากน้ำเจ้าพระยาณวันพฤหัสบดีเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำปีขาลสัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๖๑) ผู้รักษาเมืองสมุทรปราการบอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล ฯ ทรงพระราชดำริว่า เมื่อเรือไทยออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเก๊า เขารับรองแสดงไมตรีเป็นอันดี เมื่อเขามาก็สมควรที่จะรับรองตอบแทน อีกประการหนึ่งในเวลานั้นที่ในกรุง ฯ กำลังต้องการหาซื้อปืนไว้สำหรับรักษาพระนคร ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้ามีทางไมตรีไว้กับโปตุเกศ การซื้อหาปืนจะสะดวกขึ้น จึงโปรดให้อนุญาตให้เรือโปตุเกศขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ให้ทอดสมออยู่ที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี กาลสโปตุเกศเข้ามาครั้งนั้นถือหนังสือเจ้าเมืองมาเก๊ามีมาถึงเสนาบดี แปลออกได้ความว่าทางพระราชไมตรีกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา กับกรุงโปตุคอลเสื่อมสูญมาช้านานแล้ว จึงแต่งให้กาลส มันแวนต์ สิลไวร์ เข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอสืบทางพระราชไมตรีต่อไป และให้คุมสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย คือ ฉากเขียนรูปพระเจ้าแผ่นดินโปตุคอลแผ่น ๑ พิณอย่างฝรั่งเครื่องเงินสำรับ ๑ ระย้าแก้วมีโคมคู่ ๑ กระจกใหญ่รูปกลม ๒ แผ่น เชิงเทียนแก้วสำหรับ

กระจก ๒ คู่ เชิงเทียนแก้วมีโคมคู่ ๑ กระบี่ฝักกาไหล่ทอง ๒ เล่ม สุจหนี่พื้นกำมะหยี่ริมเลี่ยมเงินมีพรมรอง ๒ ผืน ตัวอย่างกำปั่น ๒ ลำ และว่าถ้าจะต้องพระราชประสงค์สิ่งไร ก็ให้สั่งกาลสออกไป จะได้จัดหาเข้ามาถวาย หนังสือเจ้าเมืองหมาเก๊ามีเนื้อความต่อไปว่า ขอให้เรือโปตุเกศได้ไปมาค้าขายในกรุงสยามโดยสะดวกดังแต่ก่อน เจ้าพนักงานนำความกราบบังคมทูลทรงทราบแล้ว จึงโปรดให้กาลสเข้าเฝ้าที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน (๑) เสด็จออกอย่างรับแขกเมืองเต็มยศ กาลสเฝ้าแล้ว ไปหาพระยาสุริยวงศ์มนตรี (๒) แจ้งว่าสินค้าที่บรรทุกเข้ามาจะขอจำหน่ายเสียให้สิ้นแล้ว จะขอซื้อน้ำตาลทรายบรรทุกออกไปขายที่เมืองเกาะหมาก กาลสนั้นจะขอขึ้นอยู่บนบกก่อน พระยาสุริยวงศ์มนตรีกราบทูลฯ จึงพระราชทานอนุญาตตามความประสงค์ของกาลสฯ

---

(๑) คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทุกวันนี้

(๒) การรับกาลสโปตุเกศครั้งนั้น พิเคราะห์ดูตามเนื้อเรื่อง ไม่ได้รับอย่างราชทูต โปรดให้เข้าเฝ้าอย่างพ่อค้าชาวต่างประเทศ และให้พระยาสุริยวงศ์มนตรีเป็นผู้จัดการต้อนรับ ตลอดจนมีจดหมายตอบเจ้าเมืองหมาเก๊า เพราะพระยาสุริยวงศ์มนตรีเป็นพนักงานแต่งเรือไปค้าขายเมืองหมาเก๊า อยู่ในฐานเป็นผู้คุ้นเคยกับโปตุเกศ ไม่ใช่ได้ว่าที่พระคลัง พระยาสุริยวงศ์มนตรีได้ว่าที่พระคลังต่อเมื่อครอเฟิด ทูตอังกฤษ เข้ามาเมื่อปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

ได้ขึ้นอยู่ที่เรือนหน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี พระราชทานเบี้ยเลี้ยงให้เดือนละ ๒ ชั่ง กาลสจำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว ซื้อน้ำตาลทรายได้ ๔๐๐๐ หาบ ให้บรรทุกกำปั่นออกไปขายที่เมืองเกาะหมาก ส่วนตัวกาลสนั้นยังอยู่ในกรุงเทพ ฯ

ต่อมาโปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี แต่งกำปั่นมาลาพระนคร บรรทุกสินค้าให้หลวงฤทธิสำแดงเป็นนายเรือ และถือหนังสือพระยาสุริยวงศ์มนตรีไปถึงเจ้าเมืองหมาเก๊าว่า ที่เจ้าเมืองหมาเก๊าแต่งให้กาลสเป็นทูตเข้ามาถวายเครื่องราชบรรณาการนั้น เมื่อกาลสเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดทำนุบำรุงกาลสให้มีที่อยู่ และพระราชทานเงินให้เป็นเบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๒ ชั่ง และได้นำกาลสเข้าเฝ้าถวายสิ่งของแล้ว โปรดให้ลดค่าธรรมเนียมเรือให้กาลส แล้วว่าหลวงฤทธิสำแดงออกมาค้าขาย ขอให้เจ้าเมืองหมาเก๊าช่วยทำนุบำรุงด้วย และว่าจะต้องการขึ้นคายสิลาเป็นอันมาก ขอให้เจ้าเมืองหมาเก๊าช่วยจัดซื้อขึ้นคายสิลาให้หลวงฤทธิสำแดงคุมเข้าไปด้วย เมื่อหลวงฤทธิสำแดงกลับเข้ามา มีหนังสือเจ้าเมืองหมาเก๊าตอบมาใจความว่า เจ้าเมืองหมาเก๊าได้ทำนุบำรุงหลวงฤทธิสำแดงให้ได้จำหน่ายสินค้า และจัดหาของที่ต้องพระราชประสงค์ และได้ให้เงินรายวันแก่หลวงฤทธิสำแดง เหมือนอย่างหลวงสุรสาครออกไปเที่ยวก่อน แล้วได้ยกค่าธรรมเนียมเมืองหมาเก๊าให้ ต้องเสียแต่ค่าธรรมเนียมปากเรือ ที่เจ้ายักกิ้งตั้งขุนนางจีนมากำกับเรียกอยู่ และ

ได้มอบขึ้นคายสิลา ๔๐๐ บอกให้หลวงฤทธิสำแดงเข้ามา ราคาบอกละ ๘ เหรียญ แล้วว่าขึ้นคายสิลาซึ่งยังค้างอยู่นั้น ยังให้ไปจัดซื้อที่เมืองยังกล่า จะส่งเข้ามาครั้งหลัง กาลสโปตุเกศพักอยู่ในกรุงเทพ ฯ จนถึงเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ จึงกราบถวายบังคมลากลับไป[๑] พระยาสุริยวงศ์มนตรีมีหนังสือให้กาลสถือไปถึงเจ้าเมืองหมาเก๊าว่า ได้พากาลสเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเสื้อผ้าให้กาลส และยกค่าธรรมเนียมปากกำปั่นพระราชทานกาลสเป็นเงิน ๓๑ ชั่ง ๓ บาทสลึง และพระ

---

(๑) เข้าใจว่า ที่กาลสอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้น เพื่อให้เรือบรรทุกสินค้าไปขายที่เกาะหมาก และรับสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพ ฯ อีกเที่ยวหนึ่ง เมื่อรับซื้อสินค้าในกรุงเทพ ฯ บรรทุกระวางเต็มเที่ยวที่ ๒ แล้ว กาลสจึงกราบถวายบังคมลากลับไป การที่กาลสอยู่ในกรุงเทพ ฯ เป็นนานนั้นเชื่อได้ว่าเพื่อประโยชน์ ๓ อย่าง คือ อย่าง ๑ สืบสวนสินค้าที่จะซื้อและขายได้ในกรุงเทพ ฯ อย่างที่ ๒ ที่จะทำไมตรีให้มีความคุ้นเคยชอบพอไว้กับไทย เป็นทางให้โปตุเกศไปมาค้าขายได้โดยสะดวก อย่างที่ ๓ เพื่อจะรับซื้อและขายสินค้าให้ได้กำไรคุ้มค่าใช้จ่ายที่เข้ามาในคราวนั้น หรือให้กลับได้กำไรด้วย ข้อความเหล่านี้เป็นคำสั่งของเจ้าเมืองหมาเก๊าทั้งนั้น ไม่ใช่ความคิดของกาลสเอง

ราชทานพริกไทยหนัก ๕๐ หาบ งาช้างหนัก ๒ หาบ คึบุกหนัก ๑๕ หาบ มอบให้กาลสคุมมาเป็นของพระราชทานเจ้าเมืองหมาเก๊าด้วย (๑)

เมื่อณเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรงโทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าแผ่นดินโปตุเกศให้เจ้าเมืองโค (๒) โครงข้อสัญญา

(๑) ได้พบในหนังสือที่ฝรั่งแต่ง ว่าด้วยการไปมาค้าขายกับกรุงสยาม กล่าวความต้องกันหลายเรื่อง ว่าเป็นประเพณีตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนกรุงรัตนโกสินทร์ คือถ้าแขกเมืองต่างประเทศนำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ย่อมพระราชทานของตอบแทนราคาไม่ต่ำกว่าของที่ถวายนั้น ถ้าหากว่าเรือต่างประเทศบรรทุกสิ่งของซึ่งต้องการใช้ในราชการเข้ามา เช่นเครื่องศาตราวุธเป็นต้น ยังได้รับประโยชน์ยกค่าปากเรือและภาษีสินค้าคุ้มค่าระวางอีก ไม่เอาเปรียบชาวต่างประเทศที่เข้ามาถวายสิ่งของราชบรรณาการ หรือรับบรรทุกของที่ใช้ในราชการเข้ามา ด้วยเหตุนี้จึงได้เห็นในหนังสือพระราชพงศาวดารบ่อย ๆ แม้ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามา ว่าครั้งนั้น ๆ ชาวต่างประเทศคนนั้น ๆ ถวายสิ่งของอย่างนั้น ๆ บางทีถึงถวายปืนตั้งหลายร้อยกระบอกก็มี ความจริงไม่ได้เป็นการถวายเปล่า ได้พระราชทานตอบแทนคุ้ม หรือเกินราคาของถวายทุกราย ด้วยประเพณีมีดังอธิบายมานี้

(๒) ที่เรียกว่าเมืองโคหรือเมืองคัว อยู่ชายแหลมอินเดียข้างตะวันตก เป็นเมืองที่ตั้งอุปราชบังคับบัญชาหัวเมืองขึ้นของโปตุเกศทางประเทศตะวันออกนี้ทั่วไป เจ้าเมืองโคคือตัวอุปราชของพระเจ้าแผ่นดินโปตุเกศ

ทางพระราชไมตรี จะขอทำกับกรุงสยามเป็นสัญญา ๒๓ ข้อ มอบให้กาลสเดอลิลไวราเข้ามาอีก ขอให้กาลสเป็นกงสุลเยเนราล และขอพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้กาลสอยู่ และให้ได้ยกเสาธงด้วย ข้อสัญญาที่โครงมานั้น ขอให้ท่านเสนาบดีพิจารณาดูทุก ๆ ข้อ ข้อไรที่ไม่ชอบใจไทย ก็ให้แก้ไขตามเห็นสมควร ในเวลานั้นไทยกำลังต้องการเครื่องสาตราวุธจากต่างประเทศ โปตุเกศได้รับเป็นธุระในเรื่องนี้สำเร็จได้ เมื่อกาลสเข้ามาคราวก่อน และตัวกาลสเองก็ได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ช้านาน เห็นจะได้ประพฤติตัวถูกอัธยาศัยกับไทยไม่มีข้อรังเกียจ จึงโปรดพระราชทานที่ให้กาลสอยู่ที่บ้านองเชียงสืออยู่แต่ก่อน (๑) แล้วทรงตั้งให้กาลสเป็นที่หลวงอภัยพานิช พระราชทานเครื่องยศเหมือนขุนนางในกรุง ฯ แต่หนังสือสัญญานั้นยังหาได้ตรวจไม่ เพราะประจวบเวลาเกิดอหิวาตกโรคจึงงดอยู่ จนเดือน ๑๒ ปีนั้นความไข้สงบแล้ว จึงได้โปรดให้เสนาบดีประชุมกันตรวจดูข้อสัญญา ข้อใดไม่ชอบใจก็แก้ไขเสียบ้าง แล้วจึงเขียนเป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรโปตุเกศฉบับหนึ่ง เรื่องความต้องกัน ประทับตราส่งออกไปเมื่อณเดือน ๑๒ ขึ้น ๙ ค่ำ

หนังสือที่เสนาบดีทำให้โปตุเกศออกไปครั้งนี้ ฉบับภาษาโปตุเกศเห็นจะเป็นแต่คำแปล ไม่ได้ประทับตรา แม้ตราที่ประทับฉบับภาษาไทยนั้น เข้าใจว่าจะเป็นตราบัวแก้ว ไม่ใช่พระราชลัญจกร หนังสือที่ทำให้โปตุเกศไปนี้ ที่จริงเป็นหนังสืออนุญาตให้โปตุเกศ

(๑) คือที่สถานทูตโปตุเกศทุกวันนี้

มาค้าขาย ไม่ใช่หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพราะเป็นหนังสือไทยทำให้ฝ่ายเดียว ไม่ใช่เป็นหนังสือซึ่งผู้แทนรัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อ และพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้พระราชทานอนุมัติตามประเพณีการทำหนังสือสัญญา การทำหนังสืออนุญาตให้ต่างประเทศไปมาค้าขายเช่นนี้ เป็นประเพณีมีมาแต่โบราณ มีสำเนาศุภอักษรซึ่งออกญาไชยาธิบดี ผู้สำเร็จราชการเมืองตะนาวศรี อนุญาตให้ชาวเดนมาร์กไปมาค้าขาย แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้มาจากเมืองเดนมาร์ก เป็นตัวอย่างอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ ส่วนหนังสือสัญญานั้น แม้ประเพณีแต่โบราณก็ต้องทำพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ข้าพเจ้าได้เห็นในหนังสือรายงานของข้าราชการอังกฤษชื่อแดนเวอส์ ซึ่งรัฐบาลแต่งให้ไปค้นหนังสือเก่าที่เมืองโปตุเกศ ปรากฏว่าเมื่อโปตุเกศแรกออกมาค้าขายถึงประเทศทางตะวันออก เมื่อทำหนังสือสัญญากับเจ้าที่ครองเมืองทางตะวันออกนี้ หนังสือสัญญาจารึกลงในแผ่นทอง และทั้งสองฝ่ายเอาหัวแหวนประทับแทนตราดังนี้ ก็เข้าใจได้ว่า ประเพณีทำสัญญาระหว่างพระนครในมัชฌิมประเทศแต่โบราณมาคงจะจารึกลงในแผ่นทอง จึงเป็นศัพท์ที่ใช้กันในหนังสือที่แต่งต่อมา ว่าสองพระนครเป็นทองแผ่นเดียวกัน หรือใช้เป็นอุประมาว่าสองพระนครเป็นสุวรรณปฐพีอันเดียวกัน ทั้งสองคำนี้เห็นจะเกิดจากประเพณี ที่จารึกหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ ลงในแผ่นทองนั้นเอง ข้อที่ว่าใช้หัวแหวนประทับแทนตรานั้น ก็เข้าใจกันได้ชัดเจน คือ

กดหัวแหวนลงบนแผ่นทองให้เป็นรอยตามรูปหัวแหวน ก็เป็นสำคัญได้เหมือนตรา ประเพณีที่แกะตราบนหัวแหวน สำหรับประทับดินประทับครั่ง จะเนื่องมาแต่ประทับหัวแหวนที่แผ่นทองนี้

หนังสือที่ไทยทำให้โปตุเกศไปครั้งนั้น ไม่ปรากฏข้อความว่ามีอย่างไรบ้าง มีเรื่องราวปรากฏต่อมาแต่ว่า เมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำปีมะโรงโทศกนั้น เจ้าเมืองหมาเก๊ามีหนังสือให้แงนเครันโยยิกายิตามัสลินโน เข้ามาขอต่อกำปั่น ด้วยหาซื้อไม้ในกรุงเทพฯ นี้ได้สะดวก ก็โปรดให้ตั้งโรงต่อที่หน้าบ้านกงสุลเยเนราลโปตุเกศ เรือลำนั้นปากกว้าง ๔ วา ๓ ศอก ครั้นเรือกำปั่นแล้วโปตุเกศไม่มีทุนจะซื้อสินค้า จึงถวายระวางให้บรรทุกสินค้าของหลวงออกไปจำหน่าย และขอพระราชทานยืมเงินหลวง ๑๒๐ ชั่งใช้ในการต่อเรือ ก็โปรดพระราชทานให้ตามความปรารถนา และยกค่าธรรมเนียมต่อเรือพระราชทานให้ด้วย (๑)

ครอเฟิดทูตอังกฤษเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา

ในเดือน ๔ ปีมะเส็งตรีศก (พ.ศ. ๒๓๖๔) นั้น มาร์ควิส เหสติงส์ ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ ให้เรสิเดนต์อังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ มีหนังสือเข้ามาถึงเสนาบดีว่า จะแต่งให้นายครอเฟิดเป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ในเวลานั้นตำแหน่งที่เจ้าพระยา

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๒ ฉบับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียง หน้า ๒๖๒

พระคลังยังว่างอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ) จางวางมหาดเล็ก เลื่อนขึ้นว่าการในตำแหน่งจตุสดมภ ที่พระคลัง ให้ทันในการที่จะจักรับรองและพูดจากับทูตอังกฤษที่จะเข้ามานั้น

เหตุที่อังกฤษแต่งทูตเข้ามาคราวนั้น ตามที่ปรากฏในหนังสือคำสั่งของมาร์ควิส เหสติงส์ ที่ทำให้แก่ครอเฟิดได้ความว่า เกิดแต่ด้วยเรื่องผลประโยชน์ที่ได้ในการค้าขายของบริษัทอิสต์อินเดียตกต่ำลงทั้งในยุโรปและประเทศทางตะวันออกนี้ เนื่องแต่เหตุที่ฝรั่งต่างชาติเกิดรบพุ่งกัน ไม่เป็นอันที่จะทำมาค้าขายอยู่กว่า ๒๐ ปี ครั้นเมื่อเลิกการสงครามกันแล้ว จึงตั้งต้นที่จะคิดบำรุงการค้าขายให้บริษัทอินเดียอังกฤษได้ผลประโยชน์มากดังแต่ก่อน ความปรากฏแก่อังกฤษว่าแต่ก่อนมาเมืองไทยและเมืองญวนเป็นแหล่งที่พ่อค้าฝรั่งต่างประเทศไปมาค้าขายหากำไรได้มากทั้งสองแห่ง จะคิดจะกลับให้มีการค้าขายไปมากับ ๒ ประเทศนี้ขึ้นอีก เมื่อยี่มะโรงโทศกในรัชกาลที่ ๒ นั้น ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้แต่งพ่อค้าให้เข้ามาสืบการงานถึงกรุงเทพ ฯ ได้ความออกไปว่า เมื่อใน ๒-๓ ปีมา มีเรือฝรั่งชาติอเมริกันบ้าง โปตุเกศบ้าง อังกฤษบ้าง เข้ามาค้าขายถึงกรุงเทพ ฯ ไทยก็ยอมให้ค้าขายไม่รังเกียจ ด้วยไทยกำลังต้องการเครื่องสาตราวุธที่จะทำศึกกับพะม่า อยากให้มีพ่อค้าบรรทุกปืนเข้ามาขาย เห็นเป็นช่องที่จะมาทำไมตรีให้มีการค้าขายเจริญขึ้นอีกได้ แต่อังกฤษมีความรังเกียจอยู่ด้วยเรื่องวิธีเก็บภาษีอากร ทั้งวิธีของไทยและของญวน

ส่วนวิธีไทยนั้น ยกความข้อรังเกียจที่มีเจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์ หรือต้องการใช้ในราชการ ไม่ยอมให้ขายแก่ผู้อื่นนี้ข้อหนึ่ง และรังเกียจที่มีวิธีการค้าขายสินค้าบางอย่างเป็นของหลวง ห้ามมิให้ผู้อื่นขายสินค้านั้น ๆ อย่างหนึ่ง และห้ามสินค้าบางอย่าง มีข้าวเปลือกข้าวสารเป็นต้น ไม่ให้บรรทุกออกจากเมืองทีเดียวอีกอย่างหนึ่ง อังกฤษจึงแต่งให้ครอเฟิดเป็นทูตเข้ามาให้พูดจากับไทยโดยทางไมตรี เพื่อประสงค์จะขอให้ยกเลิก หรือลดหย่อนวิธีอันเป็นที่รังเกียจดังกล่าวมา ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นการลำบากและรำคาญแก่คนค้าขาย จะขอให้คนในบังคับอังกฤษไปมาค้าขายโดยสะดวก และให้ค้าขายกับไพร่บ้านพลเมืองได้ทั่วไป ส่วนผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยที่เคยได้จากวิธีค้าขายอย่างแต่ก่อน ถ้าจะตกต่ำไปเพราะการงดลดเลิกวิธีที่กล่าวนั้น อังกฤษจะยอมให้ขึ้นอัตราค่าปากเรือทดแทน ขอให้เรียกรวมแต่เป็นอย่างเดียว นี้เป็นความประสงค์ที่อังกฤษแต่งทูตเข้ามาอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง จะให้ทูตเข้ามาพูดเรื่องเมืองไทรบุรี ด้วยเมื่ออังกฤษเช่าที่เกาะหมากจากพระยาไทร ๆ บอกแก่อังกฤษว่า เมืองไทรบุรีเป็นเมืองมีอิสสรภาพมิได้ขึ้นแก่ไทย (ซึ่งถ้าจะว่าก็เป็นความจริงอยู่คราวหนึ่งเมื่อเสียกรุงเก่าแก่พะม่าข้าศึก) ครั้นอังกฤษได้เกาะหมาก ตั้งขึ้นเป็นหัวเมืองขึ้นของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ให้ว่ากล่าวลงมาจนถึงเมืองสิงคโปร์ อังกฤษมาทราบภายหลังว่า เมืองไทรยอมเป็นประเทศราชขึ้นไทยตามเดิม ก็เกิดความลำบากใจที่ได้เช่าเกาะหมากจากพระยาไทร โดยมิได้บอก

กล่าวขอร้องต่อไทยก่อน ในเวลานั้นอังกฤษก็ยังตั้งเมืองเกาะหมาก ไม่ได้มั่นคงเท่าใดนัก จำเป็นต้องอาศัยสะเบียงอาหารจากเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุเหล่านี้จึงเข้าหนุนหลังพระยาไทรให้นิยมต่ออังกฤษ ครั้นเมื่อในรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยา (ปะแงรัน) เกิดความหวาดหวั่นขึ้น ด้วยเรื่องพระยาอภัยนุราช (ปี่คนุ) เข้าใจว่า พระยานคร ฯ (น้อย) จะหาเหตุเอาเมืองไทรเป็นหัวเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช จึงขอให้อังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมากช่วยว่ากล่าวกับไทยถึง ๒ คราวดังกล่าวมาแล้ว เจ้าเมืองเกาะหมากบอกข้อความเหล่านี้ไปยังอินเดีย รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงให้ครอเฟิดมาพูดจาเรื่องเมืองไทรบุรีกับไทย ประสงค์จะขอให้พระยาไทรพ้นจากอำนาจเมืองนครศรีธรรมราช โดยถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นประเทศราชอันอยู่ใกล้ชิดติดกับเขตต์แดนของอังกฤษ อีกอย่างหนึ่งครอเฟิดมาคราวนั้น รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจัดให้มีพนักงานทำแผนที่ และผู้ชำนาญสภาวศาสตร์มาด้วยในกองทูต เพื่อการตรวจแผนที่และตรวจพันธ์พฤกษ์พันธ์สัตว์ต่าง ๆ ประกอบกับข้อความที่ครอเฟิดจะต้องสืบสวนการงานต่าง ๆ ในบ้านเมือง ไปเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษด้วย ธุระของครอเฟิดที่เป็นทูตเข้ามาว่าโดยย่อเป็น ๓ ประการดังกล่าวมานี้

ตามความอันปรากฏในหนังสือคำสั่งของผู้สำเร็จราชการอินเดียอังกฤษ ซึ่งสั่งครอเฟิดเป็นลายลักษณ์อักษรมาในครั้งนั้น อังกฤษเข้าใจอยู่แล้วว่าการต่าง ๆ ที่อังกฤษมาขอจะไม่สำเร็จได้ดังประสงค์โดยง่าย ด้วยแต่ก่อนมาฝรั่งต่างชาติที่ออกมาค้าขายทางประเทศ

ตะวันออกนี้ คือพวกโปตุเกศเป็นต้น ได้เคยมาคดโกงเบียดเบียน ชนชาติที่เป็นเจ้าของเมืองอันมีกำลังน้อยกว่าไว้เสียมากกว่ามาก จน ความรังเกียจเกลียดชังฝรั่งมีแก่บรรดาชาวประเทศทางตะวันออกนี้ ทั่วไป ตลอดจนเมืองจีนและญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ คำสั่งที่ครอเฟิด ได้รับมาให้พูดจาด้วยเรื่องการค้าขายครั้งนั้น รัฐบาลถึงกำชับไม่ให้ มาขอที่ดิน แม้แต่เพียงที่ตั้งสถานีการค้าขาย ก็ไม่ให้ขอ ด้วยเกรง เจ้าของเมืองจะเกิดความสงสัย ว่าจะมาตั้งป้อมปราการอย่างฝรั่งเคย ทำมาแต่ก่อน ส่วนการที่จะขอร้องให้แก้ไขลดหย่อนภาษีอากรนั้น ถ้าได้ก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้ตามประสงค์ ก็ให้ทูตมุ่งหมายเพียงแต่ ทำความคุ้นเคยเป็นไมตรีกันไว้ในระหว่าง ๒ รัฐบาล พอมีเหตุ การณ์อย่างใดให้มีหนังสือไปมาพูดจาถึงกันได้ และให้คิดอ่านขอ หนังสืออนุญาตของรัฐบาลไทยและญวน ให้พวกลูกค้าอังกฤษไปมา ค้าขายได้โดยสะดวก ถ้าในชั้นต้นได้เพียงเท่านี้ก่อน ก็เป็นพอ แก่ความประสงค์ ไว้เมื่อการค้าขายติดต่อกันเข้าจนเกิดผลประโยชน์ แลเห็นด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้ว จึงไว้คิดการอย่างอื่น เช่นทำหนังสือ สัญญาเป็นต้น ต่อไป

ส่วนเรื่องทำแผนที่นั้น รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็แคลงอยู่แล้ว ว่าบางทีไทยจะรังเกียจ จึงได้มีข้อกำชับในคำสั่งว่า ให้ระวังอย่าให้ รัฐบาลเจ้าของเมืองสงสัยว่ามาทำแผนที่เพื่อความคิดร้าย ส่วนเรื่อง เมืองไทรบุรีนั้น ในเวลาเมื่อครอเฟิดออกจากอินเดีย พระยานคร ฯ ยังไม่ได้ยกลงไปตีเมืองไทรบุรี ความปรากฏในคำสั่งครอเฟิดแต่ว่า

ข้อความที่จะพูดจากับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี จะควรพูดอย่างไร ให้ครอเฟิดมาฟังเรื่องราวและปรึกษาหารือกับเจ้าเมืองเกาะหมากดูเถิด แต่กำชับมาให้ระวังอย่าทำให้อังกฤษต้องเข้าไปได้รับความลำบากอยู่ในระหว่างไทยกับพวกมะลายูเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุการณ์เรื่องเมืองไทรบุรีนั้นได้

ครอเฟิดออกมาจากเมืองกาลกัตตา เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน คฤศตศักราช ๑๘๒๑ ตรงกับวันอังคาร แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเส็งตรีศก จุลศักราช ๑๑๘๓ พ. ศ. ๒๓๖๔ ตัวนายที่มาด้วยคือนายร้อยเอก เดนเยอร์ฟิลด์ เป็นอุปทูตและพนักงานทำแผนที่ หมอฟินเลสันเป็นแพทย์ และเป็นผู้ตรวจสภาวศาสตร์ มีทหารซีป่อยแขกมาด้วย ๓๐ นายร้อยโท รุเธอฟอด เป็นผู้บังคับ เรือที่มานั้นรัฐบาลอินเดียเช่าเรือชื่อ ยอนอดัม เป็นกำปั่น ๒ เสาครึ่งของพ่อค้ากับตันแมคดอลเนลเป็นนายเรือ สั่งให้ครอเฟิดมาเมืองไทยก่อนออกจากเมืองไทยจึงให้ไปเมืองญวน มาร์ควิส เหสติงส์ มีอักษรศาสน์ให้ครอเฟิดเชิญมาถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาฉะบับหนึ่ง พระเจ้ากรุงเวียดนามฉะบับหนึ่ง

ครอเฟิดใช้ใบมาถึงเกาะหมากเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ตรงกับวันจันทร์ เดือนอ้าย แรมค่ำหนึ่ง ภายหลังพระยานคร ฯ ตีได้เมืองไทรบุรีไม่กี่วัน เวลานั้นเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) หนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก พระยานคร ฯ มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองเกาะหมากให้ส่งตัวเจ้าพระยาไทร จึงเป็นเหตุให้เกิดตื่นกันที่เกาะหมาก ว่ากอง

ทัพไทยจะเลยลงไปตีเกาะหมากด้วย ในเวลาที่กำลังตื่นกันอยู่นั้น พอเรือครอเฟิดมาถึงเกาะหมาก แต่ที่จริงพระยานคร ฯ ไม่ได้ตั้งใจจะตีลงไปให้ถึงเกาะหมาก พอตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว ก็เอาใจใส่ที่จะเป็นไมตรีกับอังกฤษ พอพระยานคร ฯ ทราบว่าครอเฟิดเป็นทูตอังกฤษมาถึงที่เกาะหมาก ก็แต่งคนให้ถือหนังสือไปถึง บอกให้ทราบว่า ที่กองทัพไทยลงไปตีเมืองไทรบุรีนั้น ไม่ได้มีความประสงค์จะไปรบพุ่งถึงเกาะหมาก แม้พวกกองหน้าที่ล่วงเลยเข้าไปในเขตต์แดนเมืองไทร ที่อังกฤษได้ปกครองอยู่ประมาณ ๓๐ คน เมื่อพระยานคร ฯ ได้ทราบความก็ให้ทำโทษ และห้ามปรามมิให้ล่วงเลยเขตต์แดนอีกต่อไป

ครอเฟิดออกเรือจากเกาะหมาก เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ตรงกับวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ มาถึงสิงคโปร์วันที่ ๑๙ พักอยู่ ๖ วันแล้ว จึงออกเรือใช้ใบมากรุงเทพ ฯ

เมื่อเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมียยังเป็นตรีศก (พ.ศ. ๒๓๖๕) ครอเฟิดทูตอังกฤษเข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยา ได้รับอนุญาตให้เรือกำปั่นขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ มาจอดที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรีซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกใต้วัดประยุรวงศ์ ฯ และพระยาสุริยวงศ์มนตรีจัดตึกซึ่งสร้างไว้หน้าบ้านเป็นที่ไว้สินค้า ให้เป็นที่พักของครอเฟิดและพวกที่มา เมื่อครอเฟิดไปหาพระยาสุริยวงศ์มนตรีตามธรรมเนียมแล้ว ได้ไปเฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งทรงกำกับราชการกรมท่า ส่วนอักษรศาสน์และเครื่องราชบรรณาการ

ซึ่งมาร์ควิส เหสติงส์ ให้ครอเพิ่ดคุมมาถวายนั้น พระยาพิพัฒน์โกษาและเจ้าพนักงานลงไปรับอักษรศาสน์แปลได้ความดังนี้

มาร์ควิส เหสติงส์ ฯ ล ฯ ผู้สำเร็จราชการอาณาจักรอังกฤษในอินเดีย ขอทูลมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบ .

ด้วยข้าพเจ้ามีความประสงค์จะแสดงให้ปรากฏความเคารพนับถือของชนชาติอังกฤษที่มีต่อพระองค์ จึงได้แต่งให้ทูตเข้ามาเฝ้า เพื่อจะบำรุงทางพระราชไมตรี และเกื้อกูลการไปมาหาสู่กันในระหว่างชนชาติอังกฤษและชนชาติไทย ซึ่งได้กลับมีขึ้นอีกแล้วนั้น ให้เจริญยิ่งขึ้น

ชาวยุโรปต่างชาติได้รบพุ่งขับเคี่ยวกันมาหลายปี บัดนี้ก็ได้เลิกการศึกสงครามกลับเป็นไมตรีดีกันแล้ว แม้ในแผ่นดินฮินดูสถานซึ่งเคยเป็นเหยื่อแก่การสงครามและเหตุจลาจลต่าง ๆ ไม่เรียบร้อยมาหลายชั่วอายุคนนั้น เดี๋ยวนี้ก็มีความสงบเรียบร้อยทั่วไป (ด้วยความสามารถของอังกฤษ)

อังกฤษเดี๋ยวนี้มีอำนาจ (ตลอดอาณาจักรอินเดีย) และเป็นที่นับถือแก่ประเทศอื่น ฝ่ายใต้ตั้งแต่สิงหฬทวีป ตลอดขึ้นไปฝ่ายเหนือจนจดเทือกภูเขาเขตต์แดนเมืองจีน ข้างตะวันออกตั้งแต่เขตต์แดนเมืองอังวะ ตลอดไปฝ่ายตะวันตกจนถึงแดนประเทศเปอร์เซีย แต่ประชาชนที่อยู่ในปกครองของอังกฤษมีกว่า ๙ โกฏิ เพราะฉะนั้นอังกฤษจึงไม่มีความประสงค์ที่จะแสวงหาอาณาเขตต์เพิ่มเติมต่อออกไปอีก

การภายในก็มีความเรียบร้อย ส่วนภายนอกนั้น อังกฤษก็เป็นมิตรไมตรีกับนานาประเทศที่เขตต์แดนติดต่อใกล้เคียงกัน เป็นต้นว่าพระเจ้าแผ่นดินเปอเซียฝ่ายตะวันออก พระเจ้าแผ่นดินเปอเซียฝ่ายตะวันตก บรรดาเจ้านายที่ปกครองแว่นแคว้นอาหรับ แม้สุลต่านประเทศเตอรกี และพระเจ้ากรุงจีน ก็เป็นไมตรีกับอังกฤษ พวกพ่อค้าอังกฤษกับชาวเมืองของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าประเทศนั้น ๆ ได้ค้าขายถึงกันอยู่เป็นอันมาก ชนทั้งสองฝ่ายได้รับผลประโยชน์ เพราะเหตุที่อาจจะไปมาค้าขายถึงกันได้ โดยปราศจากความขัดข้องทั้งปวง จึงมีพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศเหล่านั้น พากันมาค้าขายในแผ่นดินของอังกฤษเนืองนิตย์ ส่วนพ่อค้าอังกฤษก็ไปค้าขายถึงเมืองต่างประเทศนั้น ๆ เป็นอันมาก การค้าขายย่อมทำให้เจริญโภคทรัพย์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นเบื้องต้น แล้วเป็นปัจจัยให้ชนต่างบ้านต่างเมืองรู้จักคุ้นเคยกันดียิ่งขึ้น ที่สุดจึงเป็นเหตุให้ผู้ซึ่งเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของชนต่างชาติต่างภาษา ซึ่งไปมาค้าขายถึงกันนั้นมีไมตรีเป็นมิตรสนิทกันยิ่งขึ้น

พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในประเทศอังกฤษ เสด็จสถิตย์ณราชธานีอันอยู่ห่างไกลกับพระราชอาณาจักรในอินเดีย ประมาณถึงกึ่งพิภพ เพราะระยะทางห่างไกลกันนัก จะทรงปกครองราชอาณาจักรในอินเดียด้วยพระองค์เองไม่ได้สะดวก จึงพระราชทานพระราชอำนาจให้ข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ ปกครองแผ่นดินอินเดียนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจประสงค์จะให้ไพร่บ้านพลเมือง ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษมีรับสั่ง

ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ปกครองต่างพระองค์ มีความสุขและความเจริญ จึงทูลขอต่อพระองค์ผู้เป็นกษัตราธิราชอันประเสริฐ ขอให้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรี โปรดให้ประชาชนในประเทศอินเดียได้ไปมาค้าขายถึงพระราชอาณาจักรของพระองค์โดยสะดวก ข้างฝ่ายข้าพเจ้าก็ขอเชิญให้อรรคาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ มาค้าขายตามหัวเมืองท่าค้าขาย ในประเทศเขตต์แดนของอังกฤษอย่างเดียวกัน ถ้าหากว่าคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ จะเป็นชาวยุโรปก็ตาม จะเป็นชาวอินเดียก็ตาม ไปค้าขายถึงพระราชอาณาจักรของพระองค์ ขอพระองค์จงได้ทรงพระกรุณาคุ้มครองป้องกันให้มีความผาสุกด้วย

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะทูลขอที่แผ่นดินในพระราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อทำที่จอดเรือ ที่ตั้งบ้านเรือน หรือที่ยุ้งฉางที่ไว้สินค้า แต่อย่างหนึ่งอย่างใด แม้กฎหมายอย่างธรรมเนียมอันใดที่ใช้อยู่ในพระราชอาณาจักรของพระองค์ ข้าพเจ้าก็ไม่ทูลขอให้ยกเว้นเป็นพิเศษสำหรับพวกพ่อค้าอังกฤษ ถ้าหากว่าอย่างธรรมเนียมอันใดในพระราชอาณาจักรของพระองค์ อันเนื่องด้วยการค้าขายเป็นความลำบากแก่พวกพ่อค้าอังกฤษ อันอาจจะเห็นได้ว่า เป็นเครื่องขัดขวางแก่ความเจริญของการค้าขายกับพระราชอาณาจักรของพระองค์ ข้าพเจ้าก็หวังใจในพระปรีชาญาณ และพระราชหฤทัยอันเป็นไมตรีที่จะทรงพระราชดำริแก้ไขยกเว้น (ตามซึ่งพระองค์ทรงพระราชดำริเห็นสมควร)

นายครอเฟิดที่ข้าพเจ้าได้เลือกให้เป็นทูตต่างตัวข้าพเจ้าไปเฝ้าครั้งนี้ เป็นผู้เข้าใจความประสงค์ของข้าพเจ้าอยู่ทุกอย่าง ถ้าได้ปรึกษาหารือกับมุขมนตรีของพระองค์ คงจะสามารถที่จะคิดอ่านจัดการให้เป็นประโยชน์ ที่จะเกิดโภคทรัพย์และความเจริญทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ นายครอเฟิดได้เคยเป็นผู้ต่างตัวข้าพเจ้าอยู่ในสำนักสุลต่านเมืองชะวาหลายปี ข้าพเจ้าได้เลือกนายครอเฟิดให้เป็นทูตไปเฝ้าพระองค์ในคราวนี้ ก็เพราะเห็นว่า นายครอเฟิดเป็นผู้สันทัดอย่างธรรมเนียมในประเทศทางตะวันออก เพราะได้คุ้นเคยมาช้านาน นายครอเฟิดเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจของข้าพเจ้า ถ้าหากว่านายครอเฟิดยอมตกลงในการอย่างใดประการใดกับรัฐบาลของพระองค์ ความตกลงอันนั้นจะได้รับอนุมัติของข้าพเจ้าทุกประการ

ข้าพเจ้าได้มอบสิ่งของหลายอย่าง ให้นายครอเฟิดคุมมาถวายแด่พระองค์ ในนามของข้าพเจ้าด้วย

เครื่องราชบรรณาการที่มาร์ควิส เหสติงส์ ส่งมาถวายในครั้งนั้น คือปืนคาบศิลาปลายหอก ๓๐๐ บอก ปืนคาบศิลาแฝดบอกหนึ่ง ผ้าส่านขาว ๔ ผืน พรมเทศ ๒ ผืน เครื่องแต่งตัวหญิงอย่างฝรั่ง ๒ สำรับ เครื่องโต๊ะแก้วเจียรนัยสำรับหนึ่ง ฉากอย่างดี ๕ แผ่น พรมอย่างดี ๒ ผืน หนังสือเรื่องราวพงศาวดารอังกฤษเล่มหนึ่ง รถมีเครื่องพร้อมรถหนึ่ง ม้าเทศสำหรับเทียมรถม้าหนึ่ง ฉากเขียนด้วยหนัง ๔ บาน ฉากกระจก ๓ บาน รวม ๗ บาน

ณวันจันทร์เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ เสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาลาที่ท้องพระโรงเป็นการเต็มยศ ทรงฉลองพระองค์ครุย โปรดให้ยอนครอเพิดและพวกอังกฤษที่มาในกองทูตเข้าเฝ้า ฯ เมื่อเฝ้าแล้วจึงตั้งต้นปรึกษาหารือราชการกับพระยาสุริยวงศ์มนตรี ซึ่งเลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุริยวงศ์โกษาที่พระคลัง ต่อมาหลายครั้ง การไม่ตกลงกันได้ดังความประสงค์ของครอเพิด ด้วยมีเหตุขัดข้องและเกิดเข้าใจผิดกันหลายอย่างหลายประการ ที่เป็นเบื้องต้น เพราะเหตุที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) ทั้งสองฝ่ายพูดไม่เข้าใจภาษากัน ในเวลานั้นไม่มีไทยที่พูดภาษาอังกฤษได้ อังกฤษก็ไม่มีที่พูดภาษาไทยได้ ทั้งหนังสือและคำพูดต้องใช้แปลเป็นภาษาโปตุเกศบ้าง ภาษามะลายูบ้าง แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษอีกชั้นหนึ่ง

๒) ล่ามที่เป็นผู้แปลเป็นคนชั้นต่ำทั้งสองฝ่าย ฝ่ายข้างครอเพิดได้ล่ามไทยมาแต่เกาะหมาก ก็เห็นจะจ้างไทยที่เป็นบ่าวไพร่ใครที่หลบหนีไปอยู่ที่นั้น พอรู้ภาษามะลายูมาเป็นล่าม เป็นคนซึ่งไทยในกรุงเทพ ฯ ย่อมรังเกียจไม่ให้เข้าในที่เฝ้า หรือแม้แต่เป็นล่ามเมื่อทูตไปหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ฝ่ายข้างครอเพิดก็โกรธ หาว่ากีดกันห้ามปรามล่ามซึ่งตัวไว้ใจ ฝ่ายล่ามของไทยเล่า ล่ามที่สำหรับแปลภาษาโปตุเกศ ก็ใช้พวกกะฎีจีน ที่แปลภาษามะลายูใช้แขกคนหนึ่งชื่อ นะกุดาอิ ได้เป็นที่หลวงโกชาอิศหากอยู่ในเวลานั้น ล่ามข้างฝ่ายไทย ทั้งล่ามฝรั่ง และล่ามแขก ต่างคนต่างไปนินทา

กันให้ครอเฟิดพึ่ง ใช่แต่เท่านั้น ต่างคนต่างชิงกันเอาหน้า ในทางที่จะเรียกร้องเอาของกำนัลจากครอเฟิด ทำให้ครอเฟิดเกิดดูหมิ่นขึ้นมาถึงผู้ใหญ่ฝ่ายไทย ว่ามีแต่คนโลภ

๓) ที่มาร์ควิส เหสติงส์ เลือกให้ครอเฟิดเป็นทูตเข้ามา เพราะเห็นว่าเป็นผู้สันทัดอย่างธรรมเนียมทางประเทศเหล่านี้นั้น ที่จริงตั้งใจดี ดังจะพึงแลเห็นได้ในหนังสือคำสั่งที่ให้แก่ครอเฟิด แต่ความชำนาญของครอเฟิดนั้น ไม่เป็นไปแต่ในทางข้างดี เพราะคุ้นเคยแต่กับพวกชะวามะลายู อันเคยอยู่ในอำนาจฝรั่งมาแต่ก่อน ถือใจมาเสียแล้ว ว่าไทยก็เป็นชาวตะวันออกเหมือนกับพวกชะวามะลายู ไม่ผิดอะไรกับคนพวกนั้น ผิดกันแต่ที่ไม่อยู่ในอำนาจ เมื่อเห็นไทยไม่ยำเกรงครอเฟิดเหมือนพวกชะวามะลายู ก็ยิ่งทำให้ไม่ชอบหนักขึ้น

๔) ข้อที่ครอเฟิดไม่ชอบไทย เห็นจะเริ่มตั้งแต่มาถึงเกาะหมาก เพราะประจวบเวลากองทัพไทยลงไปตีได้เมืองไทรบุรี และชาวเกาะหมากกำลังตื่นกัน ว่าไทยจะติดลงไปถึงเกาะหมากด้วย ครอเฟิดได้รับคำสั่งรัฐบาลอินเดียให้มาพูดกับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี ก่อนไทยตีเมืองไทร และให้มาปรึกษากับอังกฤษที่เป็นเจ้าเมืองเกาะหมากในข้อที่จะมาพูดกับไทยว่ากะไร ในเวลาครอเฟิดมาถึงเกาะหมาก อังกฤษที่เมืองนั้นกำลังขัดแค้นไทย ไม่ต้องบอกก็พอจะคาดได้ไม่ผิดว่าความต้องการของเจ้าเมืองเกาะหมากในเวลานั้น จะไม่เป็นอย่างอื่นนอกจากอยากให้อังกฤษยกกองทัพมาขับไล่ไทยออกไปเสียให้พ้นเมืองไทรบุรี แต่หากรัฐบาลอินเดียไม่ได้ตั้งใจที่จะทำการเป็นศัตรู เจ้า

เมืองเกาะหมากจึงต้องแนะนำครอเพิดให้มาพูดกับไทยแต่โดยดี ตามคำสั่งเดิมของรัฐบาลอินเดีย แต่คำแนะนำนั้นที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิด ก็มีอย่างเดียวแต่ให้คิดอ่านให้ไทยออกไปเสียจากเมืองไทรบุรี และให้คืนเมืองให้เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) อย่างเดิม ซึ่งจะตกลงกันไม่ได้อยู่เอง

๕) วิธีการค้าขายกับต่างประเทศในเวลานั้น ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายโดยมากก็จีน ซึ่งแสวงหาแต่กำไรในการค้าขายเป็นใหญ่ ยอมนบนอบหมอบคลาน ฉวายตัวพึ่งบุญผู้ที่มีอำนาจและเป็นใหญ่ในบ้านเมือง ยอมที่จะทำการอย่างใด ๆ ให้พอใจเจ้าของเมือง ขอแต่ให้หากำไรได้โดยสะดวก จึงเข้ากับไทยได้ดี แต่ฝ่ายข้างฝรั่งไม่เช่นนั้น ประโยชน์ในการค้าขายก็อยากจะได้ และยังถือยศศักดิ์วางกิริยาอาการกระเดียดจะสู้เจ้าของเมือง ก็เป็นอันยากที่จะทำให้เกิดความพอใจแก่ไทยได้อยู่โดยธรรมดา

๖) เหตุอีกอย่างหนึ่งนั้น จำต้องว่าโดยที่จริง ประเพณีของไทยเราในครั้งนั้น ซึ่งถือมาตามคติโบราณ ยังมีการหลายอย่างซึ่งชวนจะให้ฝรั่งดูหมิ่น ยกตัวอย่าง ๆ เดียว เพียงเรื่องไม่ใส่เสื้อแม้พระยาพระคลังรับแขกเมืองก็ไม่ใส่เสื้อ เมื่อฝรั่งแลเห็นแต่ตัวเปล่าไปตามกัน ตั้งแต่ผู้ใหญ่ลงมาจนผู้น้อย ก็เห็นจะตั้งต้นดูหมิ่นว่าเป็นชาวเมืองป่า ใช่แต่เท่านั้น การที่เจ้าพนักงานกรมท่าของเราเองทั้งกรมท่ากลาง กรมท่าขวา กรมท่าซ้าย ทำการค้าขายกับต่างประเทศ แสดงอาการแสวงหาประโยชน์ตนเองปะปนไปกับหน้าที่

ที่ทำในตำแหน่งราชการ นี่ก็เป็นเหตุให้เกิดข้อสงสัยคุมหมิ่นอีกอย่างหนึ่ง

แม้เหตุขัดขวางมีอยู่ดังกล่าวมา การที่ปรึกษากันในส่วนราชการของทูตที่มาในครั้งนั้น ครอเฟิดไม่มีเหตุที่จะติเตียนได้ ว่าไทยพูดจาอย่างคนป่าเถื่อน หนังสือที่แต่ง แม้ติเตียนไทยในอย่างอื่นโดยมาก ยังต้องชมความเรียบร้อยในการปกครองบ้านเมืองเมื่อในเวลานั้น และชมว่าไทยฉลาดในการงาน และรู้การต่างประเทศ คือการที่เป็นไปในอินเดียเป็นต้น ดีทีเดียว

ความที่ปรึกษากัน ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิดนั้น เมื่อครอเฟิดเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เห็นมีกงสุลโปตุเกตอยู่ในกรุงเทพ ฯ แล้วจึงมาขยายความคิดออกไปกว่าที่ปรากฏในคำสั่ง คือ จะขอให้ไทยทำหนังสือสัญญายอมลดภาษีขาเข้าจากพ่อค้าอังกฤษประการหนึ่ง จะขอตั้งกงสุลประการหนึ่ง ความ ๒ ข้อนี้ ไทยก็ไม่ได้แสดงความรังเกียจ เข้าใจว่าจะยอม ถ้าอังกฤษยอมตามประสงค์ของไทยในความข้อหนึ่งเป็นข้อแลกเปลี่ยน คือ ขอให้เรือไทยที่ไปค้าขายตามเมืองของอังกฤษ ซื้อหาปืนได้ตามต้องการ ด้วยในเวลานั้นไทยกำลังต้องการปืนไว้ ทำศึกกับพะม่า พอพระยาพระคลังพูดขึ้นครอเฟิดก็พูดตัดเสียว่าอังกฤษจะยอมให้เรือไทยซื้อหาปืนมาได้ แต่เวลาเมื่อไทยเป็นไมตรีกับประเทศที่อยู่ติดต่อกับอังกฤษ ประเทศที่ครอเฟิดพูดข้อนี้ รับไว้ในหนังสือที่แต่งว่า ตั้งใจหมายว่าพะม่าทีเดียว เมื่อไทยได้ยินคำพูดอย่างนี้ ก็แลเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์อันใดที่จะ

ทำสัญญากับอังกฤษ ด้วยอังกฤษจะเอาประโยชน์ข้างเดียว ส่วนประโยชน์ของฝ่ายไทยนั้นไม่ให้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ข้อนี้เป็นมูลเหตุที่ไม่ตกลงกันได้ในคราวนั้น ครอเฟิดพยายามพูดจาต่อมาอีกหลายครั้ง ทางที่พูดต่อมาในตอนหลัง ครอเฟิดเลิกความคิดเรื่องตั้งกงสุล เป็นแต่จะขอลดภาษี ข้างไทยจะให้ครอเฟิดรับประกันว่า จะมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายไม่น้อยกว่าปีละ ๕ ลำ ครอเฟิดก็ไม่รับประกัน ฝ่ายไทยว่าเมืองไทยมีเกลือดี จะบรรทุกเกลือไทยออกไปขายที่อินเดีย รัฐบาลอังกฤษจะลดภาษีให้อย่างไรบ้าง ครอเฟิดก็ไม่ตกลงที่จะยอมลดภาษีเกลือให้แก่ไทย เมื่อพูดจาเรื่องค้าขายกันจนลงปลายแล้ว ครอเฟิดจึงได้เริ่มพูดเรื่องเมืองไทรบุรี คือ ครอเฟิดถือหนังสือเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เป็นใจความกล่าวโทษเจ้าพระยานคร ฯ และจะขอเมืองคืน เข้ามายื่นต่อเสนาบดี ครอเฟิดจะขอให้ไทยยอมตามความประสงค์ของเจ้าพระยาไทร ข้างไทยตอบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีก็เป็นเจ้าเมืองประเทศราชขึ้นขอบขัณฑสีมา ถ้ามีทุกข์ร้อนอันใดควรจะเข้ามาเฝ้ากราบทูลความทุกข์ร้อนอันนั้น นี่มีท้องตราออกไปก็ไม่ตอบ ครั้นตัวได้ความเดือดร้อนก็ไม่เข้ามาเฝ้า ฉะนั้นจะกับเจ้าจะให้ไทยคืนเมืองให้อย่างไรได้ ข้างครอเฟิดกล่าวโทษเจ้าพระยานคร ฯ แทนเจ้าพระยาไทร ข้างไทยก็ยืนอยู่ว่า ให้เจ้าพระยาไทรเข้ามากล่าวโทษเอง จะมีตราให้หาเจ้าพระยานคร ฯ เข้ามาว่ากล่าวให้เป็นยุติธรรมทั้งสองฝ่าย ครั้นครอเฟิดอ้างถึงประโยชน์การค้าขายของอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทร พระยาพระคลังก็ส่งใบบอกของ

เจ้าพระยานคร ฯ ไปให้ครอเฟิด ว่าตั้งแต่ไทยเข้าไปรักษาเมืองไทรบุรี ได้เอาใจใส่ในทางไมตรีกับอังกฤษที่เกาะหมาก เป็นการเรียบร้อยอย่างแต่ก่อน ไม่มีขัดข้องอย่างหนึ่งอย่างใด โต้กันอยู่เพียงเท่านี้

ครอเฟิดอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึง ๔ เดือน เห็นการไม่สำเร็จได้ดังประสงค์ คิดจะกลับ เกิดลำบากกันขึ้นด้วยเรื่องหนังสือตอบอีกอย่างหนึ่ง ข้างครอเฟิดจะให้มีพระราชศาสน์ตอบอักษรศาสน์ มาร์ควิส เหสติงส์ ข้างไทยว่า มาร์ควิส เหสติงส์ เป็นแต่ขุนนางผู้สำเร็จราชการหัวเมือง จะมีพระราชศาสน์ตอบอักษรศาสน์นั้นผิดอย่างธรรมเนียม จะให้มีแต่ศุภอักษรของพระยาพระคลังตอบ ข้างครอเฟิดไม่ยอม ลงปลายตกลงกันว่า จะมีหนังสือของพระยาพิพัฒน์โกษาตอบไปถึงเลขานุการของ มาร์ควิส เหสติงส์ ในส่วนเรื่องการค้าขายนั้น ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเฟิดว่า แต่เดิมไทยจะให้พระยาพิพัฒน์โกษาทำหนังสือให้ครอเฟิด เป็นหนังสืออนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายในพระราชอาณาจักร ถ้าปีใดมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายแต่ ๕ ลำขึ้นไป จะลดภาษีขาเข้าจากร้อยละ ๘ ลงเป็นร้อยละ ๖ ครอเฟิดได้ไปตรวจร่างหนังสือนี้ที่บ้านพระยาพระคลังก็เป็นที่พอใจ แต่ยังไม่ทันที่จะได้รับหนังสือนี้ ก็เกิดเหตุผิดใจกันขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

เหตุนั้นเกิดแต่เรื่องที่รัฐบาลอังกฤษเช่าเรือพ่อค้า ให้เป็นเรือทูตเข้ามาราชการ ด้วยประเพณีตามประเทศทางตะวันออกในครั้งนั้น สิ่งของที่มาในเรือทูตไม่ต้องตรวจเก็บภาษีอากรอย่างหนึ่งอย่างใด

ธรรมเนียมอันนี้ทราบอยู่ทั่วกัน กัปตันเรือที่ครอเฟิดมา ชื่อกัปตันแมคดอลเนล เห็นประโยชน์ที่จะได้ในการที่เข้ามากับทูต จึงลอบบรรทุกสินค้าต่าง ๆ มาในระวางเรือเป็นอันมาก ครอเฟิดมิได้ทราบความข้อนี้ ครั้นเมื่อเรือเข้ามาจอดอยู่ในกรุงเทพ ฯ พวกทูตขึ้นอยู่บนบก กัปตันแมคดอลเนลลอบเอาสินค้าออกจำหน่าย ความทราบถึงไทย ถามครอเฟิด ๆ ก็ยืนยันว่าธรรมเนียมของอังกฤษเรือที่มาราชการจะค้าขายไม่ได้ ต่อมาครอเฟิดจึงได้ทราบความจริงว่ากัปตันเรือของตนพาของหนีภาษีเข้ามาขาย ทำให้เสียวาจาที่ตนได้อ้างไว้ ครอเฟิดเกิดวิวาทขึ้นกับกัปตันแมคดอลเนล ถึงต้องไล่กัปตันแมคดอลเนลขึ้นจากเรือ กัปตันแมคดอลเนลเป็นผู้ไปมาคุ้นกับไทยในเวลาเมื่อขายของ จะเป็นกัปตันแมคดอลเนลหรือผู้ใดไม่แน่นำความมาแจ้งแก่พระยาพระคลังว่า เมื่อเวลาครอเฟิดอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้น ให้เที่ยวหยั่งน้ำทำแผนที่ และพูดว่า เมืองเช่นกรุงเทพ ฯ นี้ ถ้าอังกฤษจะต้องการ ส่งเรือรบมาเพียง ๒ ลำ ๓ ลำก็จะตีเอาได้ ความทั้งสองข้อนี้ เป็นเหตุให้ไทยเกิดขัดเคืองครอเฟิด แต่ก็ไม่ได้ทำให้เสียอัชฌาสัยอย่างใด โปรดให้จัดเครื่องบรรณาการพระราชทานตอบ มาร์ควิส เหสติงส์ เป็นสิ่งของต่าง ๆ คือ งาช้าง ๑๐ กึ่งหนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒ หาบ กำยานหนัก ๒ หาบ กระวานหนักหาบหนึ่ง เร่วหนัก ๓ หาบ ดีบุกบริสุทธิ์หนัก ๑๕ หาบ พริกไทยหนัก ๑๕๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๑๕๐ หาบ รงค์หนัก ๕ หาบ มอบให้ครอเฟิดคุมออกไป ส่วนครอเฟิดเองได้พระราชทานน้ำตาล

ทรายหนัก ๓๐ หาบ ส่วนหนังสือตอบนั้น เป็นแต่ให้พระยาจุฬาราชมนตรีทำหนังสือให้ครอเฟิดถือออกไป คงมีใจความแต่ว่าอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมือง

เมื่อครอเฟิดไปแล้ว มีหนังสือพระยาพระคลังไปถึง มาร์ควิส เหสติงส์ฉบับหนึ่ง กล่าวโทษครอเฟิด ว่าเข้ามาพูดจาและทำการเหลือเกิน ผิดกับความในอักษรศาสน์ที่เจ้าเมืองบังกล่ามีมา หนังสือฉบับนี้ส่งไปที่เจ้าเมืองเกาะหมาก ให้ส่งไปถึงมาร์ควิส เหสติงส์ ปรากฏในหนังสือราชการของอังกฤษว่า มาร์ควิส เหสติงส์ สอบถามครอเฟิด และมีสำเนาหนังสือครอเฟิดแก้คำถาม ว่าเรื่องทำแผนที่นั้นได้ทำแต่เล็กน้อย และได้ขออนุญาตพระยาพระคลังก่อนแล้วจึงทำ ข้อที่ว่าครอเฟิดพูดหมิ่นประมาทเมืองไทยนั้น ปฏิเสธ

ฝ่ายครอเฟิดออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อณวันจันทร์เดือน ๘ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จ.ศ. ๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ ไปแวะตรวจที่เกาะสีชังก่อน แล้วออกจากเกาะสีชังใช้ใบไปเมืองญวน การที่ไปเมืองญวนก็ไม่สำเร็จ ด้วยญวนรังเกียจการเกี่ยวข้องค้าขายกับฝรั่งยิ่งกว่าไทยขึ้นไปอีก ครอเฟิดกลับจากเมืองญวนจึงได้เป็นเรสิเดนต์รักษาการณ์อยู่ณเมืองสิงคโปร์ ตามความที่ปรากฏต่อมาตั้งแต่ครอเฟิดมาเป็นเรสิเดนต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ กลับวางอัธยาศัยเป็นไมตรีกับไทย มีหนังสือไปมากับพระยาพระคลัง และเอาเป็นธุระสงเคราะห์เรือไทยที่ไปค้าขายที่เมืองสิงคโปร์ กลับทำตามคำสั่งเดิมของรัฐบาลอินเดีย ถึงกับเอาเป็นธุระบอกเข้ามาให้ไทยทราบ ว่าพะม่า

แต่งทูตไปชวนญวนให้ช่วยกันตีเมืองไทย ดังจะปรากฏต่อไปข้างหน้า เห็นจะเป็นด้วยเหตุอังกฤษเกิดวิวาทกันขึ้นกับพะม่า ครอเฟิดจึงเห็นประโยชน์ในการที่จะเอาใจไทย ฯลฯ

การที่รัฐบาลอินเดีย แต่งครอเฟิดเป็นทูตเข้ามาคราวนั้น แม้ไม่สำเร็จได้ดังประสงค์ของครอเฟิด และเกิดเป็นปากเสียงกันดังกล่าวมาก็ดี แต่เป็นประโยชน์แก่อังกฤษดังที่รัฐบาลอินเดียต้องการด้วยตั้งแต่นั้นมา ก็มีเรือพ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ที่สุดจนมีคนอังกฤษชื่อฮันเตอร์[(๑)] เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงเทพ ฯ ฝ่ายไทยก็ทำนุบำรุงให้ไปมาค้าขายได้โดยสะดวก เป็นแต่ไม่ยอมลดหย่อนภาษีอากรให้อังกฤษ ผิดกับที่เก็บจากชาติอื่นด้วยประเพณีการค้าขายในเวลานั้น ยังถือตามแบบเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงเก่า[(๒)]

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ อังกฤษกับพะม่าเกิดรบกันขึ้นเป็นครั้งแรก เหตุด้วยแย่งเมืองประเทศราชซึ่งอยู่ระหว่างอินเดียกับพะม่า คือ เมืองยะไข่ เมืองมณีปุระ และเมืองอัสสัม เป็นต้น ซึ่งพะม่าไปตีได้ไว้แต่ก่อน ครั้นอังกฤษรบกับพะม่าตีเอาเมืองเหล่านี้ได้แล้ว แต่แรกคิดจะเดินกองทัพยกเข้ามาตีเมืองอังวะ แต่มาปรากฏว่า ทางกันดารนัก

---

(๑) ไทยเรียกกันในครั้งนั้นว่า หันแตร

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๒๑ นอกจากนี้ยังมีในคำนำหนังสือจดหมายหลวงอุดมสมบัติโดยพิสดาร

อังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดจัดเป็นกองทัพเรือ ให้เซอร์ อาชิบัลด์ แคมป์เบล เป็นแม่ทัพ ยกมาเข้าปากน้ำเอราวดี ตีได้เมืองร่างกุ้งไว้เป็นที่มั่น ครั้นจะยกกองทัพตีต่อขึ้นไปพอประจวบเข้าฤดูฝน หนทางกันดาร ไพร่พลอังกฤษผิดอากาศเกิดเจ็บไข้ ทั้งระยะทางที่จะต้องรบพุ่งพะม่าต่อไปก็ยังไกล ด้วยจะต้องผ่านแดนรามัญขึ้นไปก่อนจึงจะถึงเมืองอังวะ อังกฤษจึงต้องหยุดยั้งทัพค้างฤดูฝนอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง แต่ในเวลาที่หยุดอยู่นั้น อังกฤษแต่งทัพอีกกองหนึ่งให้ลงมาตีหัวเมืองของพะม่าตามชายทะเลข้างฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองเมาะตะมะ เมืองทะวาย เมืองตะนาวศรี และเมืองมฤทไว้ได้ในอำนาจของอังกฤษทั้งสิ้น

ในเวลาเมื่ออังกฤษเกิดรบขึ้นกับพะม่าครั้งที่กล่าวนี้ เป็นเวลาปลายรัชกาลที่ ๒ ความคิดเห็นของรัฐบาลไทยในครั้งนั้นจะเป็นอย่างไรยังไม่พบจดหมายเหตุเป็นหลักฐานพอที่จะอ้างได้เป็นแน่นอน ปรากฏแต่ว่า ทรงพระราชดำริเห็นว่า สงครามเกิดขึ้นในที่ต่อติดพระราชอาณาเขตต์ จะไว้ใจแก่เหตุการณ์มิได้ จึงโปรดให้แต่งกองทัพ ๓ กอง ทางบกให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) เป็นแม่ทัพ ยกล่วงหน้าออกไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์กองหนึ่ง ให้พระยาสุรเสนาเป็นแม่ทัพยกหนุนไปอีกกองหนึ่ง ทางเรือให้พระยาชุมพร (ซุย) คุมกองทัพเรือไปรักษาการทางต่อแดนเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี อีกกองหนึ่ง การที่ไทยยกกองทัพออกไปครั้งนั้น ได้บอกให้อังกฤษทราบว่าจะไปช่วยอังกฤษ ฝ่ายข้างอังกฤษ เมื่อไปติดชะงักอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง ต้องการกำลังพาหนะที่จะหาบขนเครื่องศาสตราวุธ และสะเบียง

อาหารส่งกองทัพที่จะยกต่อขึ้นไปในฤดูแล้ง อยากได้กำลังไทยช่วย จึงชวนให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธา เข้าไปตั้งอยู่ในแดนเมืองเมาะตะมะ ที่อังกฤษตีไว้ได้ เวลานั้นผะเอิญประจวบเปลี่ยนรัชกาลในกรุงสยาม ถึงรัชกาลที่ ๓ ไทยกับอังกฤษเกิดเข้าใจผิดกันขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ อังกฤษจะต้องการแต่สัตว์พาหนะ และผู้คนในกองทัพไทยใช้เป็นกำลังแยกหาม ไปใช้สอยอยู่ในบังคับบัญชาของอังกฤษ อ้างเหตุว่าเพราะวิธีการทำสงคราม วิธีของอังกฤษกับไทยไม่เหมือนกัน ถ้าไทยอยากจะรบพุ่งพะม่าโดยลำพัง ขอให้จัดกองทัพยกไปตีหัวเมืองพะม่าจากเมืองเชียงใหม่อีกทางหนึ่ง ข้างไทยเห็นอังกฤษจะเอาเปรียบเหลือเกิน จึงไม่ยอมให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาอยู่ในบังคับบัญชาอังกฤษ พอถึงงานพระเมรุพระบรมศพ ก็ให้หากองทัพกลับคืนเข้ามากรุงเทพ ฯ

ประการที่ ๒ อังกฤษมีความคิดในชั้นแรกว่า ถ้าทำสงครามชะนะพะม่าจะคืนเมืองตะนาวศรี เมืองมฤทให้แก่ไทย แต่ว่าจะคืนให้แต่แผ่นดินตอนข้างใน ส่วนข้างชายทะเลซึ่งเป็นท่าเลค้าขายอังกฤษจะเอาไว้เสียเอง ส่วนทางต่อแดนอังวะ อังกฤษคิดว่า ถ้าตีได้แล้วจะกลับตั้งรามัญประเทศขึ้นตามเดิม เพื่อทอนกำลังพะม่าให้น้อยลง แต่ในเวลานั้นเชื้อวงศ์พระเจ้าหงสาวดีแต่ก่อนสายสูญ อังกฤษเลือกหาผู้ซึ่งจะเป็นที่นิยมของพวกมอญ ตั้งเป็นพระเจ้าหงสาวดีขึ้นใหม่ เจ้าพระยามหาโยธาเป็นผู้อยู่ในที่จะถูกเลือกคนหนึ่ง ความ

ทั้งสองข้อนี้ไม่เป็นที่พอใจของไทย ด้วยเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี เมื่อเป็นเมืองขึ้นของไทยอยู่แต่ครั้งกรุงเก่า เป็นประโยชน์ด้วยเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเล ถ้าอังกฤษเอาชายทะเลเสีย ก็เป็นอันปิดท่าค้าขาย หาประโยชน์อันใดแก่ไทยมิได้ ไทยมิแต่จะต้องรับผิดชอบรักษาหัวเมืองดอน ให้เป็นประโยชน์แก่อังกฤษฝ่ายเดียว ส่วนความคิดที่อังกฤษจะตั้งรามัญประเทศขึ้นอีก และโดยฉะเพาะที่เจ้าพระยามหาโยธา ตกอยู่ในผู้ต้องเลือกนั้น ไทยต้องไม่พอใจอยู่เอง ด้วยมอญได้อพยพเข้ามาเป็นไพร่บ้านพลเมืองไทย ตั้งแต่เมื่อกรุงธนบุรีครั้งหนึ่ง และเมื่อในรัชกาลที่ ๒ (กรุงรัตนโกสินทร) ครั้งหนึ่ง มีจำนวนมอญอยู่ในเมืองไทยเป็นอันมาก มอญเหล่านี้จะกลับไปฝากฝ่ายอยู่กับอังกฤษ ก็ต้องเป็นข้อรังเกียจอยู่เอง

ประการที่ ๓ เมื่อมีท้องตราออกไป ให้พระยาชุมพรยกกองทัพเรือไปนั้น ในท้องตราจะสั่งอย่างไรไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าพระยาชุมพรให้เข้าไปกวาดครอบครัวเอาคนเมืองมฤท เมืองตะนาวศรีมามาก ครั้นอังกฤษลงมาตีได้เมืองตะนาวศรี เมืองมฤท พวกพลเมืองพากันไปร้องทุกข์กับอังกฤษว่าถูกพระยาชุมพรกวาดครัว อังกฤษกำลังจะเอาใจชาวเมืองตะนาวศรี เมืองมฤท จึงจับคนเมืองชุมพรที่ไปกวาดครัวไว้ได้มาก เมื่อความทราบเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระพิโรธแก่พระยาชุมพร ให้เอาตัวเข้ามาจำไว้ในกรุงเทพ ฯ

ประการที่ ๔ เกี่ยวด้วยเรื่องเมืองไทรบุรี คือเมื่อพระยาไทรทำสัญญาให้อังกฤษเช่าเกาะหมากนั้น ในข้อสัญญามีว่า ยอมให้อังกฤษซื้อหาสะเบียงอาหารเอาไปจากเมืองไทรบุรีได้ โดยไม่ต้องเสียภาษีอากร ครั้นเมื่อไทยลงไปปกครองเมืองไทร ตั้งเก็บภาษีตามอย่างธรรมเนียมเหมือนกับหัวเมืองอื่น และโต้อังกฤษว่า อังกฤษไปทำสัญญากับพระยาไทรโดยพลการ ไม่ได้บอกให้กรุงเทพ ฯ ทราบตามสมควรแก่ประเพณี อีกข้อหนึ่งเมื่อเจ้าพระยานคร ฯ ลงไปตีได้เมืองไทรบุรีนั้น พระยาแประเลยงดไม่ส่งต้นไม้ทองเงินเข้ามาถวายดังแต่ก่อน พวกเมืองแประเกิดแตกกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเห็นควรจะอ่อนน้อมต่อเจ้าพระยานคร ฯ พวกหนึ่งเห็นไม่ควรจะอ่อนน้อม ฝ่ายข้างอังกฤษก็ไม่อยากจะให้ไทยมีอำนาจล่วงเลยเขตต์เมืองไทรบุรีลงไป อาศัยเหตุทั้งสี่ประการที่กล่าวมานี้ ในปลายปีระกาสัปตศกจุลศักราช ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ เมื่ออังกฤษทำสงครามจวนจะชะนะพะม่าอยู่แล้ว ลอดแอมเฮิสต์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษจึงแต่งให้นายร้อยเอกเฮนรีเบอร์นี (ซึ่งเรียกชื่อกันในสมัยนั้นว่า กะปิตันบารนี) เป็นทูตเข้ามากรุงเทพ ฯ เพื่อให้เข้ามาพูดจาตกลงกับไทยโดยทางไมตรี และขอให้ทำหนังสือสัญญากับไทย ให้มีไว้ต่อกันเสียเป็นหลักฐาน

นายร้อยเอกเบอร์นีมาหาเจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ก่อน เมื่อเจ้าพระยานคร ฯ ได้รับอนุญาตจากกรุงเทพ ฯ แล้ว จึงพานายร้อยเอก

เบอร์นีเข้ามากรุงเทพ ฯ เมื่อในเดือน ๑๒ โปรดให้เข้าเฝ้าอย่างแขกเมืองที่เคยมาแต่ก่อน และให้เสนาบดีปรึกษากับนายร้อยเอกเบอร์นีตกลงกันได้ทำหนังสือสัญญากับอังกฤษฉบับแรกเมื่อณเดือน ๗ แรม ๑ ค่ำปีจออัฐศก จุลศักราช ๑๑๘๘ พ.ศ. ๒๓๖๙ เป็นหนังสือสัญญา ๑๔ ข้อ ฯลฯ (และ) ในคราวนั้นไทยได้ทำสัญญากับนายร้อยเอกเบอร์นี ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษอีกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยการค้าขาย เป็นสัญญา ๖ ข้อ (๑)

อักษรศาสน์ของลอดแอมเฮิสต์ ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษที่นายร้อยเอกเบอร์นีนำมานั้น โปรดให้นายกาลส มันแวนต สิลไวร์ กงสุลโปตุเกศช่วยแปลออกเป็นภาษาไทย แล้วเกลาสำนวนให้รัดกุมขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ได้พิมพ์สำเนาไว้ทั้งสองฉบับ ดังต่อไปนี้

อักษรศาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ นายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ กงสุลโปตุเกศเป็นผู้แปล

วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีจออัฐศก (พ.ศ. ๒๓๖๙) พระยาพิพัฒน์โกษา หลวงสุรสาคร ขุนทิพวาจา ขุนเทพวาจา นั่งณศาลาลูกขุนฝ่ายขวา เอาหนังสือเจ้าเมืองมังกล่าซึ่งกะปิตันบารนีถือมาขอเป็นทางไมตรี ให้กาลสแปลหนังสืออังกฤษออกเป็นคำไทยในหนังสือนั้นว่า

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือจดหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า ๒๒

มาแต่ท่านที่นับถือลอดอำแหด เจ้าเมืองเยณะรันเมืองทั้งปวงที่อังกฤษตีได้ข้างทวีปอินเดีย ถวายมาถึงท่านที่สูงสุดขุนหลวงเมืองไทย กราบถวายบังคมโดยนับถือตามธรรมเนียมแล้วจึงได้เขียนหนังสือนี้

ได้ ๔ ปีมาแล้ว มารเกศ หัสติ้ง (๑) ผู้มีสกุลอันใหญ่ได้ครองเมืองมังกล่าก่อนข้าพเจ้า ได้แต่งทูตใช้ให้เข้ามาเฝ้าท่านที่สูงสุด สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เป็นสำคัญ ความนับถือและยกยอแห่งชาติอังกฤษ ตั้งแต่นั้นมาอังกฤษกับไทยมีไมตรียิ่งสนิทต่อกันมากยิ่งขึ้นไป และเมืองอังกฤษยิ่งมีไมตรีต่อบรรดาเมืองทั้งปวงข้างอินเดีย เว้นแต่เมืองอังวะ เพราะว่าเมืองอังวะประมาททำเหลือเกินที่จะอดทน เป่าให้โกรธขึ้น ให้เจ้าอังกฤษยกกองทัพมาตีให้ได้ พวกไพร่ของท่านที่สูงสุดรู้จักแจ้งอยู่ทุกคนว่า ซึ่งพะม่านั้นเป็นคนขยดไม่ตรงสิ้นทั้งเมืองอังวะ และเมืองขึ้นแก่อังวะทั้งปวงไทยต้องรู้จักที่จะมีอัชฌาศัยเดินตรงต่อชาติ มิให้ห้ามความปรารถนาของมันไม่ได้ เว้นแต่เดินโดยกำลังเครื่องสัตราอาวุธ จึงจะห้ามความปรารถนาและความนึกร้ายต่อเมืองใกล้กันนั้นจึงจะได้ บัดนี้กองทัพอังกฤษได้ยกขึ้นไปถึงเมืองพะม่าเมืองใด ๆ ก็ตีได้เมืองนั้นแล้ว บัดนี้เห็นว่าท่านที่สูงสุดจะมีความยินดีเป็นอันมาก ด้วยได้ยินว่าพะม่าที่เป็นสัตรูแห่งทั้งสองฝ่ายนั้นได้ต้องแพ้แก่อังกฤษในการศึกทุกอย่าง

---

(๑) มาร์ควิส เหสติงส์

บัดนี้อังกฤษตีได้ไว้แล้ว เมืองอาสรร เมืองอารกัน เมืองเจตุบา เมืองรำเร เมืองจินดา เมืองย่างกุ้ง เมืองตาลา เมืองบัคเสน เมืองเสเรียน เมืองพะโก เมืองเตนาบี เมืองปตน เมืองตะน่าว เมืองมะตะมะ เมืองเย เมืองทวาย เมืองมฤท

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เข้ามาถึงอินเดีย สำหรับเอาใจใส่การอันใหญ่ ที่ขุนหลวงอังกฤษมีความไว้ใจมอบให้ข้าพเจ้า แต่เมื่อแรกยกกองทัพไปตีอังวะนั้น ข้าพเจ้ามีใฝ่ปรารถนาซึ่งจะสำแดงแน่ให้ท่านที่สูงสุดเห็นความนับถือยกยอที่ข้าพเจ้ามีต่อท่านที่สูงสุด และความปรารถนาแห่งชาติอังกฤษโดยสุจริตที่จะถ้าทางไมตรีต่อกรุงไทย ข้าพเจ้าได้สั่งให้เจ้าเมืองเกาะหมากเจ้าเมืองใหม่ไว้ ได้ข่าวการรบต่อพะม่านั้นเมื่อใด ก็ให้เอาข่าวนั้นส่งถวายเข้ามาโดยเร็วอย่าให้ขาดได้ และข้าพเจ้าได้สั่งแก่พวกกองทัพอังกฤษ และขุนนางทั้งปวงที่ขึ้นไปเมืองอังวะนั้นไว้ว่า ถ้าพบคนแลสิ่งของไทยณตำบลใด ก็ให้กองทัพเอาใจใส่ช่วยทำนุบำรุง บัดนี้เห็นว่าถึงเพลาแล้ว ที่ข้าพเจ้าจะต้องจัดทูตให้เข้าไปเฝ้าท่านที่สูงสุดโดยซื่อ ข้าพเจ้าจะได้กราบทูลความการรบพะม่าให้แจ้งทุกอย่าง และจะได้ทูลให้ทราบว่า เมืองอังกฤษจะคิดการสิ่งใด ๆ ข้างหน้าต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเอากะปิตันหันตรีบารนีใช้ในการอันใหญ่นี้ กะปิตันหันตรีบารนีนี้ เป็นขุนนางได้ทำราชการฝ่ายตะวันออกข้างอินเดียหลายปีมาแล้ว เป็นคนรู้เข้าใจกิริยาอย่างธรรมเนียมข้างทวีปนั้นมาก เป็นคนรู้จักขุนนางของท่านที่สูงสุด

หลายท่าน เป็นต้นว่าเจ้าเมืองนคร เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า และบรรดาขุนนางของเจ้าเมืองทั้งนี้สิ้น กะปิตันหันตริบารนีมีบุญซึ่งจะได้เอาความที่ข้าพเจ้าพลอยมีความยินดีแต่ในดวงใจข้าพเจ้า เพราะท่านมีที่สูงสุดได้เสด็จขึ้นนั่งบนพระที่นั่งอันใหญ่ที่สรรเสริญณกรุงไทยนี้ ข้าพเจ้ามีความปรารถนาโดยสุจริต ให้ท่านที่สูงสุดได้จำเริญไปเป็นช้านาน จะได้พระราชทานแจกพระเมตตาแก่ไพร่แห่งท่านที่สูงสุดทั้งสิ้นแก่นานาประเทศทั้งปวงที่เข้ามาณกรุงของท่าน กะปิตันหันตริบารนีจะได้กราบทูลแก่ท่านที่สูงสุด และกราบเรียนท่านเสนาบดีเอง ให้จะแจ้งถ้วนถี่ยิ่งกว่ามีในหนังสือ ด้วยความชาติอังกฤษมีน้ำใจสักเท่าใด ที่จะได้รื้อฟื้นทางไมตรีต่อไทย กะปิตันหันตริบารนีใช่ว่าจะจำเพาะกราบทูลและกราบเรียนท่านเสนาบดีด้วยการที่ได้รบพะม่าต่อไปข้างหน้าให้แน่ และจะแจ้งทุกสิ่ง ข้าพเจ้ามีความไว้ใจอันใหญ่หนักหนา ว่าท่านที่สูงสุดจะโปรดรับทูตที่ข้าพเจ้าให้เข้าไปโดยสะดวกด้วยอย่างดี ทูตนั้นจะได้มีน้ำใจกราบทูลให้ทราบโดยสดวกมิได้ขัดขวางแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด และจะได้กราบทูลสารพัดทั้งปวง ที่ข้าพเจ้าคิดไว้นั้นให้ท่านที่สูงสุดทราบ และทูตจะได้จดหมายแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ท่านที่สูงสุดจะเห็นชอบต้องด้วยความที่ข้าพเจ้าคิดไว้นั้นอย่างไร ทูตจะได้เขียนออกไปให้ข้าพเจ้าทราบ เจ้าเมืองอังกฤษไม่ได้มีความปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งของท่านที่สูงสุดมิได้ปราถนามาแต่สิ่งที่จะต้องการ คือทางที่จะใช้ ให้ทางไมตรีอังกฤษ

กับไทยซึ่งมีต่อกันทุกวันนี้ยิ่งขึ้นไป และยืดยาวไป ถ้าและท่านที่สูงสุดทรงพระดำริทำสัญญาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยสัญญานั้น จึงจะเกิดประโยชน์และง่ายสะดวกและกว้างขวางในเมืองของท่าน และเพราะอย่างนี้ไมตรีจะใหญ่ยิ่งขึ้นไป และจะเกิดประโยชน์เป็นอันมากแก่ทั้งสองชาติ และเพราะสัญญานั้น เมืองเกาะหมากและเมืองขึ้นแก่ท่านที่สูงสุดเหมือนเมืองนคร เมืองสงขลา เมืองตลุง ข้างหน้าไปจะได้อยู่รายดายไม่รบกวนกันสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ กะปิตันหันตรีบารนีที่ข้าพเจ้ามีความไว้ใจนี้มีฤทธิ์ที่จะยอม และจัดแจงในการสิ่งใด ๆ ที่ท่านสูงสุดทำนั้น และจะได้บอกความออกไปถึงกรมการเมืองมังกล่า กะปิตันหันตรีบารนีมีขนบที่จะคุมของเข้าถวายท่านที่สูงสุดโดยซื่อ ของข้าพเจ้าเป็นของทำที่วิลาศข้างทำที่เมืองมังกล่าข้าง ข้าพเจ้ามีความไว้ใจอยู่ว่า ท่านที่สูงสุดจะรับไว้เป็นสำคัญนับถือและความรำลึกของข้าพเจ้า

หนังสือนี้ทำที่เมืองป้อมซื่อวิเลม วัน ๑๓ เดือนใหม่ ศักราช ๑๘๒๕

อำแหด.

อักษรศาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ซึ่งนายกาลส มันแวนต์ สิลไวร์ กงสุลโปตุเกศ แปล แล้วเกลาสำนวนใหม่

หนังสือเอดอารนาขึ้นลาดหัดครนา โดยยินณะรันคินดิ เจ้าเมืองมังกล่า ขอกราบทูลสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวให้ทราบใต้ฝ่าละออง

ด้วยเมื่อ ๔ ปีแล้วเจ้าเมืองมังกล่าคนก่อนชื่อมาราก็คหัศติ้ง ได้ให้คนอายัดใจเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อน ได้มาแจ้งความว่า อังกฤษยำเกรงนับถือยกยอรักใคร่ต่อไทย แต่วันนั้นมาจนวันนี้ อังกฤษกับไทยตั้งอยู่ในความสัตย์มั่นคงรักใคร่เป็นไมตรีต่อกัน บรรดาเมืองขึ้นทั้งปวงก็รักตามด้วยกัน เว้นแต่เมืองพะม่าอวดจองหองข้าพเจ้าอดไม่ได้จึงได้เกิดวิวาท ไม่มีเหตุสิ่งใด ด้วยมันแกล้งเบียดเบียฬทำลายเนื้ออังกฤษ ๆ ยกทัพไปรบกัน แต่ว่าท่านองพะม่าบิดพลิ้วโลภลาภทำไอหัง การทั้งนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงไทยก็ทรงทราบอยู่แล้ว ข้าราชการก็รู้ ซึ่งจะทำไมตรีกับพะม่า ถึงจะทำความดีสักเท่าใด ๆ ท่านองพะม่านั้นก็เชื่อไม่ได้ ยังแต่การรบสิ่งเดียวที่จะห้ามความปรารถนาได้ มันมีแต่จะเบียดเบียฬเนื้อเมืองเขตต์แดนอันใกล้กัน และบัดนี้กองทัพอังกฤษรบเมืองพะม่าล้อมรอบ ถ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงไทยทราบก็จะทรงยินดี และกองทัพอังกฤษกับพะม่ามีชัยเป็นอันมาก คือได้เมืองอาสรร, เมืองระแชง, เมืองเชดยา, เมืองจำริย์, เมืองจินดา, เมืองรังคง, เมืองกาละ, เมืองมะสิง, เมืองเสเรียน, เมืองชิดุ, เมืองตะณพยู, เมืองมัตตะมะ, เมืองเร, เมืองทวาย, เมืองมฤท, เมืองตะนาว ๑๖ เมือง ก่อนได้รบกับพะม่าบอกมาให้แจ้งข้าพเจ้ายินณะรันเจ้าเมืองมังกล่า ซึ่งอยู่ในบังคับเจ้าเมืองอรบ นบนอบมาในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ทราบว่า เจ้าเมืองอรบและขุนนางผู้ใหญ่ ๆ อังกฤษจะใคร่เป็นไมตรีกับไทย รักใคร่กันโดยใจบริสุทธิ์ด้วยแต่ก่อนข้าพเจ้าได้ให้เจ้าเมืองเกาะหมาก เจ้าเมืองใหม่ ให้เร่ง

บอกข้อความซึ่งได้รบกับพะม่าเข้าไปณกรุงไทยให้ทราบ อนึ่งข้าพเจ้าได้บังคับแม่ทัพอังกฤษและทหารทั้งนั้นว่า ถ้าพบไทยที่ใด ๆ ก็ดี อย่าให้ทำอันตรายแก่คนและเก็บเอารูปพรรณสิ่งของอันใด ๆ เป็นอันขาดทีเดียว บัดนี้ข้าพเจ้าแต่งให้กะบิตันหันตริบารนิ เป็นทูตแทนตัวข้าพเจ้าเข้ามากราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงไทย แต่บรรดาเรื่องราวซึ่งรบกับพะม่าและความปรารถนาพยาใหญ่ซึ่งได้บังคับอังกฤษ จึงข้าพเจ้าได้เลือกสรรจัดแจงคนผู้ใหญ่ชัดเจนควรกับราชการ ได้ให้กะบิตันหันตริบารนิ ซึ่งเป็นคนเดิมคุ้นในราชการเมืองฝ่ายใต้ลม เข้าใจทำนองบรรดาธรรมเนียมกะบิลเมืองแล้ว ให้รู้จักกับเจ้าพระยานครพระยาถลาง พระตะกั่วทุ่ง พระตะกั่วป่า ซึ่งเป็นข้าราชการในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงไทย ให้กะบิตันหันตริบารนิเข้าไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ว่าข้าพเจ้าฝากอภิยนบนอบยำเกรงยกยออันใหญ่โดยใจตรง ต่อพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงไทย ซึ่งว่าราชการอยู่เหนือแท่นอันมหาประเสริฐ ข้าพเจ้าขอคุณพระให้พรแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้มีพระชนม์ยืน ทรงพระจำเริญอยู่เหนือแท่นทรงอันสูง จะได้ทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงอาณาประชาราษฎร์กรุงไทยทั้งปวงและคนเมืองอื่นจะได้เข้ามาพึ่งบุญร่มเมืองฝ่ายไทย ให้กะบิตันหันตริบารนิเข้ามาแจ้งความยิ่งกว่าหนังสือ ด้วยอังกฤษปรารถนาหนักหนาจะเป็นไมตรีกับไทย กับจะให้แจ้งความแต่เดิมซึ่งได้รบกับพะม่าแล้วนั้นและยังจะทำต่อไปอีก ข้าพเจ้าเมืองมังกล่าขอให้กะบิตันหันตริบารนิทูตได้เข้าเฝ้าดังปรารถนาข้าพเจ้า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะโปรด

ประการใด กะปีตันหันตรีบารนีจะได้เอาความไปแจ้งแก่ข้าพเจ้า อนึ่งพระยาใหญ่อังกฤษกับบรรดาผู้ใหญ่อังกฤษทั้งนั้น จะได้คิดประการใดหามิได้ คิดแต่จะเป็นไมตรีกับไทย อังกฤษกับไทยจะได้รักใคร่ต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าจึงจัดให้กะปีตันหันตรีบารนีคนเชื่อใจของข้าพเจ้า แล้วเป็นคนคิดอ่านประกอบการจะได้เอาความส่งไปยังข้าพเจ้าโดยเร็ว ถ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวโปรดให้เหมือนปรารถนาซึ่งว่าทั้งนี้ เมืองไทยกับเมืองอังกฤษ สินค้าทั้งสองเมืองจะได้บริบูรณ์ไปมาง่ายมิได้เว้น อนึ่งพระยาเกาะหมากกับเจ้าพระยานครกับเมืองถลาง, เมืองสงขลา, เมืองพัทลุง จะได้เป็นทางไมตรีต่อกันมาก ๆ อย่าให้เกิดเหตุวุ่นใขว่ณวันภายหลัง อนึ่งข้าพเจ้าจัดได้ส่งของซึ่งทำณเมืองคินดีเมืองงอรบ ให้กะปีตันหันตรีบารนีคุมเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อจะได้เป็นสำคัญว่า ข้าพเจ้าฝากอภัยนบนอบยำเกรงยกยออันใหญ่ ๆ จงมาก ๆ ต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

หนังสือมาณวัน (คฤสต) ศักราช ๑๘๒๕ ปี

เฮนรี เบอนี นำหนังสือสัญญาซึ่งปิดตราของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ มาเปลี่ยนที่เมืองตรัง

ณวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำจุลศักราช ๑๑๘๙ ปีกุนนพศก กะปีตันหันตรีบารนีเอาหนังสือสัญญาซึ่งปิดตรามาแต่เมืองมังกล่ามาเปลี่ยนที่เมืองตรัง กะปีตันเหมกฝากรฝเรดิกมิเลดเอดแกว เมืองมังกล่า กะปีตันสะตะลันนายกำปั่นมาพร้อมกันด้วย ครั้นเปลี่ยน

หนังสือสัญญาแล้ว กะปิตันหันตรีบารนีไปเมืองมฤท ว่าจะให้กะปิตันเหมกฝากรเอาหนังสือสัญญาไปเมืองมังกล่า จะเอากำปั่นซึ่งกะปิตันหันตรีบารนีมานั้นต้องให้กะปิตันเหมกฝากรขี่กลับไป อนึ่งอักษรไทยซึ่งกะปิตันหันตรีบารนีเขียนบอกชื่อตรามาในหนังสือสัญญานั้นไม่ชัด กะปิตันหันตรีแปลใหม่ ได้ถ่ายดวงตราตามหนังสือสัญญา เขียนอักษรไทยตามกะปิตันหันตรีบารนีแปลอยู่ในแผ่นกระดาษนี้

ตราซึ่งปิดมาในหนังสือสัญญา ทางไมตรี ทางค้าขายเหมือนกันตามอย่างถ่ายนี้

อเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

ประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา แรกมามีทางพระราชไมตรีกับกรุงสยามในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ ตรงกับคฤศตศักราช ๑๘๓๓ ครั้งนั้นประธานาธิบดีแยกสัน แต่งให้เอดมันด์รอเบิต เป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้าขาย ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ หนังสือสัญญาการค้าขายที่ทำกับอเมริกาครั้งนั้น เป็นทำนองเดียวกับหนังสือสัญญาที่ไทยได้ทำกับอังกฤษครั้งเฮนรีเบอร์นี เป็นทูตเข้ามาในต้นรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๖๙ ข้อสำคัญนั้นคือ อังกฤษและอเมริกันยอมให้ไทยเก็บค่าปากเรือ ซึ่งบรรทุกสินค้าเข้ามาขายตามขนาดเรือ คิดเป็นวาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าบรรทุกแต่อับเฉาเข้ามาหาซื้อสินค้า

เกียวละ ๑,๕๐๐ บาท ฝ่ายไทยยอมว่า ถ้าได้เก็บค่าปากเรือเช่นว่าแล้ว จะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นจากสินค้าอีก(๑)

นามของนายเอดมันด์รอเบิต เรียกในหมายรับสั่งตอนแรกว่า เอมินราบัด แต่หมายรับสั่งฉบับหลัง ๆ เรียกว่า เอดแมนรอเบต ความจริงเป็นคนเดียวกันนั่นเอง หมายรับสั่งได้แสดงให้เห็นรายละเอียดในการต้อนรับทูตอเมริกัน ด้วยอัธยาศัยไมตรีอย่างดียิ่งดังต่อไปนี้

หมายรับสั่งว่าด้วยนายเอดมันด์รอเบิตทูตอเมริกัน เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าเมืองมริกันมีหนังสือให้เอมินราบัดขุนนางถือหนังสือเข้ามาว่าเป็นทางพระราชไมตรีค้าขาย เอมินราบัดขี่กำปั่นเข้ามาใหญ่กินน้ำลึกเข้าปากน้ำไม่ได้ ให้เรือออกไปรับตัวเอมินราบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ คนใช้ ๑๒ รวม ๑๕ คน กำหนดจะได้ขึ้นมากรุง ฯ ณวัน เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำเพลาเช้า กำหนดฝรั่งจะได้ขึ้นมาอยู่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยุรวงศอาวาศนั้น ให้สี่ตำรวจเอาเตียงมุ้ง

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในคำนำหนังสือจดหมายเหตุเรื่อง ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ไปตั้งให้เอมินราบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ รวม ๓ เตียง ให้พระคลังวิเศษเอามุ้งแพรไปผูกให้เอมินราบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ รวม ๓ หลัง ให้พระคลังในซ้ายเอาฟูกไปปูเตียง ๓ เอาผ้าขาวปูฟูก ๓ เอาหมอนหนุนศีร์ษะ ๓ หมอนข้าง ๖ ให้เอมินราบัด ๑ ขุนนางรอง ๒ ให้รักษาพระองค์เอาอ่างเขียวไปจ่ายให้ฝรั่ง ๓ ใบ ให้กลาโหมจ่ายตุ่มน้ำให้กรมเมือง ๔ ใบ ให้กรมเมืองรับเอาตุ่มน้ำต่อกรมพระกลาโหมไปให้ฝรั่ง ๔ ใบ ให้กรมนาเอาข้าวสารซ้อมไปจ่ายให้ฝรั่ง ๑๐ วันครั้งหนึ่งครั้งละ ๘ ถังกว่าฝรั่งจะกลับไป ให้พระคลังราชการเอาพื้นหุงข้าวน้ำมันพร้าว ไปจ่ายให้พอ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งเอาสิ่งของไปจัดแจงเตรียมตึกฝรั่งแต่ณวัน เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำเพลาเย็นให้พร้อม และขุนสารมหาดไทย กลาโหม จัตุสดมภ์ จัดแจงแต่งสิ่งของเวียนกันไปทักฝรั่งเมืองมริกัน มหาดไทย วัน เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำที่ ๑ กลาโหม วัน เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำที่ ๒ กรมวัง วัน เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำที่ ๓ กรมนา วัน เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำที่ ๔ กรมเมือง วัน เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำที่ ๕ กรมท่า วัน เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำที่ ๖ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้ จัดสิ่งของเวียนกันไปทักแขกเมืองฝรั่ง ๓ วันครั้งหนึ่งกว่าแขกเมืองจะกลับไป และสิ่งของซึ่งไปทักนั้นราคาเป็นเงิน ๑ ตำลึงจงทุกครั้ง แล้วให้ทำหางว่ายื่นเสมียนตรากรมท่าจงทุกครั้ง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าเมืองมริกันมีหนังสือให้เอมินราบัดขุนนางถือหนังสือเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย ฝรั่งแขกเมืองพักอยู่ที่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยูรวงศ์อาวาศ นายและไพร่ ๑๕ คนนั้น ให้กรมนาเอานมโคมาจ่ายให้ฝรั่งเมืองมริกัน วันละ ๒ ทะนานเสมอทุกวันกว่าฝรั่งจะไป ให้เอามาจ่ายให้ที่ตึกฝรั่ง ตั้งแต่วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ให้พระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลังมหาสมบัติ ไปพระราชทานให้ฝรั่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ให้ฝรั่งซื้อกับข้าวสิ่งของกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่พระราชทานให้ฝรั่งวันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำไปถึงวันเดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง เป็นเงิน ๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาทเข้ากัน ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท ให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินพระคลังวิเศษเป็นเงิน ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบตขุนนางคุมเอาสิ่งของเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ให้เจ้าพนักงานแสงต้นมารับเอานาฬิกาพก ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติมารับเอากระเช้าเงิน ให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษมารับเอาแพร มารับเอาของถวายเจ้าเมืองมริกันต่อขุนราชเศรษฐี เสมียนตรากรมท่า ณจวนเจ้าพระยาพระคลัง แต่ณวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำเพลาเช้า อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

วันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำปีมะโรงจัตวาศก เจ้าพนักงานมารับเอาของเอดแมนรอเบตถวาย พระคลังมหาสมบัติ หลวงสุวรรณ

ภาคิ หมื่นอุดม มารับเอากระเช้าเงินระเฟืองคู่ ๑ กระเช้าเงินกลมเฟือง ๒ รวม ๓ คู่ พระคลังวิเศษ ขุนสำเร็จประแดง มารับเอาแพรหนังไก่ ๒๐ พับ แพรเลียนสีกากุ้ง ๖๐ พับ รวม ๘๐ พับ แสงในขุนทิพมงคล ปลัดกรม หมื่นพิทักษ์อาวุธ รับนาฬิกาพกไว้คู่ ๑

วันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำปีมะเสงเบญจศก ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งหมายไปแต่ก่อนว่า เจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบตขุนนางเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย ให้พระราชทานเงินให้กับฝรั่งเงินพระราชทาน ๑ ชั่ง ซื้อกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำมาถึงวันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง ๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท รวม ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท แจ้งอยู่ในหมายแต่ก่อนนั้นแล้ว บัดนี้ฝรั่งจะได้กลับออกไปณเมืองมริกันกำหนดจะได้ไปจากกรุง ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ให้พระราชทานเงินกับฝรั่งอีก เงินพระราชทานให้ฝรั่งซื้อกับข้าวสิ่งของกินวันละ ๑ ตำลึง ๒ บาท ตั้งแต่ณวันเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำมาจนวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ๑๓ วันเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท นั้นให้พระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลังมหาสมบัติ ไปพระราชทานให้ฝรั่งเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แต่ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงิน ให้พระคลังวิเศษเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แต่ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ด้วยณวันเดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ เจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

สั่งว่า อิศตาโดอุนิโดดาอเมริกะ เจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบต ขุนนางคุมเอานาฬิกาพก ๑ กระเช้าเงิน ๓ คู่ แพร ๘๐ พับ เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย บัดนี้เอดแมนรอเบตจะได้กลับออกไปณเมืองมริกัน โปรดเกล้า ฯ ให้จัดสิ่งของตอบแทนให้ค่าของถวายเอดแมนรอเบตนั้น ให้พระคลังมหาสมบัติจัดงาช้าง ๕ ลำหายหนัก ๒ หาบ พระคลังในขวา คิ้บุกหนัก ๑๐ หาบ พระคลังราชการ รงค์หนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒๕ หาบ พระคลังในซ้าย น้ำตาลกรวดหนัก ๕ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๒๐ หาบ กำยาน ๒๕ หาบ พระคลังสินค้า พริกไทยหนัก ๑๑ หาบ เร่วหนัก ๒ หาบ ครั่งหนัก๕ หาบ ฝางหนัก ๑๐ หาบ แล้วให้เจ้าพนักงานชาวพระคลังจัดแจงสิ่งของทั้งนี้บรรทุกเรือไปส่งให้เอดแมนรอเบต ที่ตึกฝรั่งหน้าวัดประยุรวงศ์อาวาศ แต่ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำเพลาบ่าย ๑ โมง ให้พร้อมจงทุกพนักงาน อย่าให้ขาดได้ ตามรับสั่ง

ด้วยเจ้าพระยาพระคลัง ผู้ว่าที่สมุหพระกลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า หมายรับสั่งไปแต่ก่อนว่า เจ้าเมืองมริกันแต่งให้เอดแมนรอเบตขุนนางเข้ามาเป็นทางไมตรีค้าขาย เอดแมนรอเบตจะได้จากกรุง ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เบิกเงินซื้อกับข้าวของกินเป็นเงิน ๑๙ ตำลึง ๒ บาท แจ้งอยู่ในหมายรับสั่งแต่ก่อนนั้นแล้ว เอดแมนรอเบตได้ไปจากกรุง ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขอเบิกเงินให้ค่ากับข้าวของกินตั้งแต่ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำมาถึงณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๐ วัน ๆ ละ ๑ ตำลึง ๒ บาท

เป็นเงิน ๑๕ ตำลึงนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษเบิกเงินต่อพระคลังมหาสมบัติ ๑๕ ตำลึง แล้วให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินให้พระคลังวิเศษ ๑๕ ตำลึง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

จดหมายเหตุ ทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕

วันอังคารเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรงจัตวาศก (จ.ศ. ๑๑๙๔) เอดแมนรอเบตถือหนังสือเจ้าเมืองมริกันเข้ามาฉบับหนึ่ง ต้นหนังสือเป็นอักษรอังกฤษ สำเนาเป็นหนังสือจีน (ความว่า) หนังสืออันเรยักซอน ผู้สำเร็จราชการเมืองมริกันที่หนึ่ง กราบถวายบังคมมาใต้ฝ่าละออง ๆ สมเด็จพระเจ้ากรุงไทยที่สูงสุดอันมหาประเสริฐ ด้วยข้าพเจ้าแต่งให้เอดแมนรอเบต ขุนนางผู้ใหญ่อยู่ในเมืองมริกัน ถือหนังสือเข้ามาขอทำสัญญาทางค้าขาย และเอดแมนรอเบตคนนี้ จะว่ากล่าวสิ่งใดขอให้เหมือนข้าพเจ้าว่า ด้วยข้าพเจ้ามีใจซื่อตรงรักใคร่ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงไทยยิ่งนัก ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดให้สมเด็จพระเจ้ากรุงไทย ได้มีพระบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไป ชาติมริกันจะได้ไปมาค้าขายเป็นไมตรีสืบไปภายหน้า หนังสือฉบับนี้เขียนที่เมืองวาชิงตัน เป็นเมืองใหญ่ในชาติมริกัน เขียนณวันเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำ ศักราชฝรั่ง ๑๘๓๒ ปีเถาะตรีนิศก (มีหนังสือสำคัญประจำตัวอีกฉบับหนึ่งความว่า) เราอันเรยักซอน ผู้สำเร็จราชการเมืองมริกัน บอกมาให้คนทั้งปวงรู้ ถ้าผู้ใดเห็นหนังสือฉบับนี้ให้รู้ว่า เรามีความไว้ใจแก่

เอดแมนรอเบต ว่าเป็นชาติมริกันมิสติปัญญารู้ความรอบคอบ ตั้งให้เข้ามาทำหนังสือสัญญาค้าขายต่อกรุงไทย กับขุนนางผู้ใหญ่ทั้งปวง ถ้าขุนนางผู้ใดถืออาญาสิทธิ์จะรับทำหนังสือสัญญาทางค้าขายได้ ก็ให้เอดแมนรอเบิตกลับออกมาถึงเมืองวาชิงตัน จึงจะบอกข้อสัญญาให้ชาติมริกันรู้ทั้ง ๒๔ หัวเมืองให้รู้ทั่วกัน ความดังนี้ เราได้เขียนชื่ออันเรยักซอน ผู้สำเร็จราชการเมืองวาชิงตัน ด้วยลายมือของเรา ปิดตราสำหรับที่เจ้าเมืองไว้เป็นสำคัญ หนังสือนี้ทำที่เมืองวาชิงตัน เขียนณวันเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำ ศักราชฝรั่ง ๑๘๓๒ ปีเถาะตรีศก

วัน เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะโรงจัตวาศก ฝรั่งมาแต่เมืองมริกัน เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ออกใหญ่

เป็นฝรั่งเอดแมนรอเบต ขุนนางที่ ๑ คาอิคกำมะกัน นายกำปั่นรบนายทหารที่หนึ่ง ๑ แปรเวนตะเนนเต นายทหารที่หนึ่ง ๑ บาเรนตะเนนเต นายทหารที่สาม ๑ ฝอเลยตะเนนเต นายทหารที่สาม ๑ คารอนรองตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ โตมักรอนตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ เกร้าผัดรอนตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ แวนสิรองตะเนนเต นายทหารที่สี่ ๑ มอริซอน เสมียน ๑ ดิกนอมอ ๑ รวม ๑๑ คน

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก (จ.ศ. ๑๑๙๕) ปิดตราหนังสือสัญญา ๒ ฉบับ ตราบัวแก้วปิดท้ายหนังสือที่กลาง ตรารูปนก เอดแมนรอเบตปิดท้ายหนังสือที่สุด ตราบัวผันปิดประจำต่อ

ฉบับหนึ่งเอกแมนรอเบตเอาออกไปณเมืองมริกัน ฉบับหนึ่งเสมียนตรากรมนาเอาไปให้พระราชโกษาไว้ณห้องพระมาลาภูษา

ณวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเสงเบญจศก เอดแมนรอเบต ๑ มอแลสตเนนเต ๑ มอริซอน เสมียน ๑ กิกนอมอ ๑ แอนสี ๑ ห้าคนไปดูแห่พระบรมศพพระราชวังบวร ฯ ดูอยู่ที่ศาลาเหนือพระที่นั่งสุธาสวรรค์

ณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เพลาบ่าย ฝรั่งใช้ล่องไปกรุงเป็นกำปั่น ๒ ลำ เรืออายาจามบรรทุกสิ่งของพระราชทานตอบแทนลำหนึ่งไป ฝรั่งถึงกำปั่นนอกหลังเต่าน้ำลึก

นายริดชัน ชาติอังกฤษ ถือหนังสือของบริษัทอิสต์อินเดียเข้ามาขอทำสัญญาซื้อช้างไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑

เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๑ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๓ บริษัทอิสต์อินเดีย แต่งให้นายริดชัน ซึ่งเรียกชื่อในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า มิสเตอร์ฤทธิ์สชอน เข้ามาขอทำสัญญาซื้อช้าง เพื่อจะให้กิจการดำเนินโดยสะดวก สมตามความประสงค์ของบริษัท จึงมีอักษรศาสน์ของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ให้นายริดชันถือเข้ามาด้วย ทำนองเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราช ที่บาดหลวงฝรั่งเศสจะเข้ามาตั้งสำนักสอนศาสนาคริสตัง ได้ทูลขอพระราชสาสน์พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ และมหาสมณสาสน์ของโป๊ปเชิญเข้ามาเป็นสิ่งสำคัญ ข้างฝ่ายไทย พยายาม

ทุกอย่างที่จะแสดงให้อังกฤษเห็นไมตรีจิตอันดียิ่ง จึงจัดการต้อนรับนายริดซัน ตามที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียง ท่วงทีคล้ายกับจัดรับรองทูต เป็นการให้เกียรติยศอย่างสูง มีข้อความพิสดารดังกล่าวไว้ต่อไปนี้

มิสเตอร์ฤทธิ์สซอน อังกฤษ ถืออักษรศาสน์เจ้าเมืองบังกลาเข้ามาทางบก เจ้าเมืองเมาะตำเลิมให้เจ้าเมืองตกราน คุมมะญพะม่าเป็นพาหนะเข้ามาด้วย ๑๐๐ คน เดินมาทางเมืองกาญจนบุรี มาหาพระยาราชบุรี ๆ จะจัดเรือส่งเข้ามาก็ไม่ยอม แล้วเดินมาเมืองนครชัยศรี พักอยู่ศาลากลาง จะข้ามแม่น้ำเมืองนครชัยศรีเข้ามากรุงเทพมหานคร พระนครชัยศรีตอบว่าทางช้างเดินไปไม่ได้ ทางนั้นเป็นหลุเป็นหลุมเป็นร่องสวนทั้งนั้น มิสเตอร์ฤทธิ์สซอนว่าพวกมอญว่าไปได้ พระนครชัยศรีตอบอีกว่าเดินไปแต่คนเดินเท้า ถ้าจะเอาช้างเข้าไปถึงกรุงก็ต้องเดินอ้อมไปถึงกรุงเก่าจึงจะไปได้ ถ้ามิสเตอร์ฤทธิ์สซอนจะเข้าไปทางนี้ให้ได้ ช้างจะไปติดหล่มอย่างไร จะโทษแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ ถ้าจะไปทางเรือข้าพเจ้าจะจัดส่งเข้าไปให้ถึง มิสเตอร์ฤทธิ์สซอนก็ยอม ความเรื่องนี้พระนครชัยศรีตัดเสียไม่ให้เข้ามาทางบกได้นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดนัก มิสเตอร์ฤทธิ์สซอน เข้ามาถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๓ ข้างแรม ให้อาศัยอยู่กับหันแตร ที่ตึกหน้าวัดประยุรวงศ์ ปลูกแต่โรงให้พวกมอญพะม่าอยู่ มิสเตอร์ฤทธิ์สซอนได้ไปหาท่านเจ้าพระยาพระคลัง สำแดงหนังสือสำหรับตัว และอักษร

ศาสน์เจ้าเมืองบังกลา ซึ่งมีมาทูลเกล้า ฯ ถวายว่า ที่เมืองมอญเมืองพะม่าเกิดความไข้ โคกระบือล้มเสียเป็นอันมาก จนไม่มีโคกระบือจะทำนา เจ้าเมืองบังกลาขอให้ลูกค้าซื้อโคกระบือออกไปจะได้ทำไร่นา ข้อ ๑ ว่า ราษฎรอยู่ในบังคับอังกฤษ ซื้อช้างม้าโคกระบือในแขวงเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เจ้าของช้างม้าโคกระบือรับเงินไว้แล้ว ก็ไม่ให้ช้างม้าโคกระบือ ท่านเจ้าพระยาพระคลังตอบว่า ที่แผ่นดินสยาม ช้างม้าโคกระบือเป็นกำลังราชการแผ่นดินและศึกสงครามมีมาได้อาศัย จะปล่อยให้ลูกค้าซื้อออกไปแล้วบ้านเมืองก็จะร่วงโรยเสีย ถอยกำลังไป และที่เมืองเชียงใหม่เมืองนครลำพูนนั้น เงินทองเกี่ยวข้องกันอย่างไร ก็จะให้ข้าหลวงขึ้นไปชำระคืนให้แก่เจ้าของ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ยอม

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนได้เข้าเฝ้าออกใหญ่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถวายเครื่องราชบรรณาการ คือถ้ำมองทำด้วยกระดาษ เขียนเป็นแผนที่เมืองลอนดอน หีบเพลงยาว ๑ ศอก กว้าง ๙ นิ้ว สูง ๗ นิ้วหีบหนึ่ง ขวดปักดอกไม้กระเบื้องลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดรูปพะโองกะเบื้องลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดกระเบื้อง ๔ เหลี่ยมมีจุกลายเขียนทองคู่หนึ่ง ขวดแก้วรูปมงกุฎเจ้าแผ่นดินอังกฤษขวดหนึ่ง ขวดแก้วเจียรไนมีจุกรูปสูงคู่หนึ่ง ขวดแก้วพิมพ์รูปค่อมคู่หนึ่ง ขวดแก้วเจียรไนพิมพ์เล็กคู่หนึ่ง ขวดแก้วเจียรไนเป็นตะเกียงคู่หนึ่ง พรมวิลาสกว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้ว ยาว ๔ ศอก

๑๐ นิ้วม้วนหนึ่ง พรมวิลาสยาว ๓ วา กว้าง ๘ ศอกม้วนหนึ่ง แล้วเอาของไปถวายกรมหลวงรักษ์รณเรศร ไปกำนัลเจ้าพระยาอภัยภูธร-เดชา เจ้าพระยาพระคลัง ของหลวงพระราชทานตอบแทน ช้างพลายสูง ๕ ศอกเศษช้างหนึ่ง เจ้าพระยาพระคลังตอบแทน ช้างพลายสูง ๔ ศอกเศษช้างหนึ่ง แล้วมิสเตอร์ฤทธิ์สซอนก็ถวายบังคมลากลับไปเดินตัดไปทางเมืองสุพรรณบุรี ไปออกด่านอุทัยธานี(๑)

ไทยขอยกเลิกหนังสือสัญญาบางข้อต่ออังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗

ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้แต่งให้นายร้อยเอกเฮนรีเบอร์นี เข้ามาขอทำสัญญาการค้าขายเป็นต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ซึ่งไทยก็ยินดีอนุโลมตามความประสงค์ของอังกฤษ ได้ตกลงกันทำเป็นหนังสือสัญญา ๑๔ ข้อ ดังเล่ามาแต่ก่อนแล้ว ฉะเพาะข้อ ๑๓ แห่งสัญญาฉบับนั้น มีความว่า

ไทยสัญญาต่ออังกฤษว่า ไทยให้อยู่รักษาเมืองไทรและไพร่พลเมืองเมืองไทร และคนเมืองเกาะหมากเมืองไทรจะได้ไปมาค้าขายอย่างเดิม และโคกระบือเป็ดไก่ข้าวเปลือกข้าวสาร ซึ่งเป็นสะเบียงอาหารไพร่พลเมืองเมืองเกาะหมาก และกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการซื้อแต่เมืองไทร ไทยไม่เรียกภาษี และปากน้ำคลองใด ๆ ที่เมืองไทร ไทยไม่ตั้งส่วยขาด ไทยเรียกเอาภาษีจังกอบตามสมควร

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๓ หน้า ๑๘๗

ไทยสัญญาว่า เจ้าพระยานคร ฯ กลับออกไปแต่กรุง ฯ จะปล่อยครอบครัวข้าทาษบ่าวคนสนิทของพระยาไทรคนเก่า ให้กลับคืนไปอยู่ตามชอบใจ อังกฤษสัญญาต่อไทยว่า ไม่ต้องการเมืองไทร อังกฤษไม่มารบกวนเอาเมืองไทร และไม่ให้พระยาไทรคนเก่ากับบ่าวไพร่ของพระยาไทรคนเก่า ไปรบกวนไปทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดแก่เมืองไทรและเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทย และอังกฤษสัญญาว่า จะจัดแจงให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ไม่ให้พระยาไทรคนเก่าอยู่ที่เกาะหมาก เมืองเปไหล เมืองเประ เมืองสลางอ เมืองพะม่า ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตามสัญญา ก็ให้ไทยเรียกเอาภาษีข้าวเปลือกข้าวสารเมืองไทรเหมือนอย่างแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่า ไทยแขกจีนซึ่งอยู่ณเมืองเกาะหมากจะมาอยู่ณเมืองไทร อังกฤษไม่ห้ามปราม

"เมื่อทำหนังสือสัญญากับอังกฤษเสร็จแล้ว การที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องจัดให้เป็นไปตามหนังสือสัญญา การอย่างอื่นไม่ปรากฏว่ามีข้อขัดข้องอย่างใด มีอยู่เรื่องเดียวแต่ที่อังกฤษจะต้องเอาตัวเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ไปจากเกาะหมาก ด้วยตั้งแต่เจ้าพระยาไทรหนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก ไม่ได้ไปอยู่เปล่า คิดพากเพียรยุยงอังกฤษจะให้มาตีเมืองไทรคืนให้อยู่เสมอ ครั้นเห็นว่าอังกฤษไม่ตีเมืองไทรก็แต่งคนไปยุยงราษฎรในเมืองไทรให้ก่อการกำเริบต่าง ๆ ฝ่ายข้างอังกฤษที่ปกครองเกาะหมากนั้น ตามเนื้อความที่ปรากฏในจดหมายเหตุของอังกฤษ ดูความเห็นต่างกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งอยากให้

อังกฤษยกกองทัพมารบไทยที่เมืองไทร อีกพวกหนึ่งจะเป็นด้วยรู้ว่ารัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่มีความประสงค์ที่จะมารบไทย แต่แลเห็นประโยชน์อยู่ว่า การที่เจ้าพระยาไทรอยู่ที่เกาะหมาก และแกล้งก่อการวุ่นวายต่าง ๆ ในเมืองไทรนั้น เป็นเหตุให้ราษฎรเมืองไทรพากันอพยพไปอาศัยอยู่ในแดนอังกฤษมาก เป็นการทำให้เกิดประโยชน์แก่แผ่นดินของอังกฤษ จึงเป็นแต่พูดจาว่ากล่าวห้ามปรามเจ้าพระยาไทร แต่หาได้กวดขันจริงจังอย่างไรไม่ เจ้าพระยานคร ฯ ได้พากเพียรทำการทั้งที่จะเป็นไมตรีดีกับอังกฤษ ให้เหมือนกับเมื่อเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ปกครองบ้านเมืองอยู่ และเอาใจใส่ปกครองราษฎรในเมืองไทรให้ได้รับความผาสุก ความข้อนี้มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของนายพันโท โล ซึ่งเป็นคนอังกฤษแต่งไว้ว่า ที่จริงเมื่อไทยปกครองเมืองไทรบุรีนั้น ปกครองดีกว่าเมื่อครั้งเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เสียอีก แต่อังกฤษที่เกาะหมากก็ไม่ได้จัดการอย่างใดในเรื่องเจ้าพระยาไทร นอกจากคอยคำบอกกล่าวของเจ้าพระยานคร ฯ ว่าการที่รับเจ้าพระยาไทรไว้ที่เกาะหมากนั้น ทำตามขนบธรรมเนียมของประเทศใหญ่ทั้งหลายซึ่งย่อมให้ผู้หนีร้อนมาพึ่งเย็น ได้พึ่งพาอาศัยในแดนดินเป็นที่อยู่ กับอีกอย่างหนึ่งได้ให้ไปว่ากล่าวแก่เจ้าพระยาไทรว่า ถ้าเจ้าพระยาไทรไปรบกวนไทยที่เมืองไทรบุรี จะหยุดเงินค่าเช่าไม่ยอมให้ตามสัญญาเช่าเกาะหมาก คำที่ว่านี้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด เพราะเจ้าพระยาไทรไม่ได้มารบกวนไทยเปิดเผยด้วยตนเอง เป็นแต่คอยหนุนหลังใช้ให้ผู้อื่นมาก่อการกำเริบ ครั้นเมื่อรัฐบาลอังกฤษในอินเดียทำสัญญา

กับไทย รับรองมั่นคงว่าจะเอาเจ้าพระยาไทรไปไว้ที่อื่น ถึงเวลาที่จะเอาตัวเจ้าพระยาไทรไป เจ้าพระยาไทรไม่ยอมไปจากเกาะหมาก อังกฤษจะบังคับ เจ้าพระยาไทรก็แต่งทนายความให้ฟ้องในศาล ว่าเจ้าเมืองเกาะหมากจะทำให้เสื่อมเสียอิสสรภาพผิดกฎหมาย ต้องเป็นความกันอยู่ยกหนึ่ง ครั้นเจ้าพระยาไทรได้ระหัสระเหียนว่า ศาลจะตัดสินตามหนังสือสัญญาก็อพยพหลบหนีไปอยู่ที่ตำบลยรวส ในแขวงเมืองแประ อังกฤษต้องส่งเรือรบไปจับ ถึงเกิดต่อสู้กัน ทหารอังกฤษยิงพวกเจ้าพระยาไทรตายหลายคน ข้างอังกฤษก็ตายบ้าง จึงจับเจ้าพระยาไทรได้ ให้เอาตัวไปคุมไว้ที่เมืองมะละกาแต่นั้นมา

ต่อมาถึงปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๐๓ พ.ศ. ๒๓๘๔ เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) แต่งให้ตนกูดาอี ผู้บุตร กับตนกูอาเก็บ ถือหนังสือเข้ามายังกรุงเทพฯ ขอให้เสนาบดีนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานโทษที่ได้กระทำความผิดล่วงพระราชอาญามาแต่หลัง จะขอเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป เวลานั้นประจวบตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองกะบังปาสว่าง ด้วยตนกูอาสันถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ย้ายตนกูอาหนุ่ม มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองกะบังปาสู และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกโทษพระราชทานเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ให้กลับว่าราชการฉะเพาะเมืองไทรที่แบ่งใหม่[๑]

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในคำชี้แจงว่าด้วยเรื่อง มูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เข้ามารับราชการเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ตามกำหนดที่แบ่งใหม่ดังกล่าวมาแล้ว เจ้าพระยาไทรตั้งใจปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณโดยความสงบราบคาบ สมควรเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือทายทามไปยังผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ว่าบัดนี้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเจ้าพระยาไทรเก่าเช่นเดิมแล้ว ขอให้ยกเลิกหนังสือสัญญาที่ได้ทำกันไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ฉะเพาะข้อ ๑๓ อันเกี่ยวด้วยเรื่องเมืองไทรบุรีนั้นเสีย ฝ่ายผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษก็อนุโลมตาม มีข้อความตอนนี้เล่าไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียบเรียงว่า

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำนั้น มิสเตอร์บอนำเจ้าเมืองสิงคโปร์ ฝากหนังสือแชกมาถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับหนึ่งใจความว่า ได้รับหนังสือของท่านฉบับหนึ่ง ลงวันพฤหัสบดีเดือนยี่แรม ๑๑ ค่ำปีฉลูตรีศก (พ.ศ. ๒๓๘๔) ความในหนังสือนั้นว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าเมืองไทรคนเก่ากลับคืนมารักษาเมืองไทรตามเดิม แล้วท่านขอยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ ว่าด้วยการเมืองไทรเสียข้อ ๑ ข้าพเจ้าได้ฝากหนังสือไปถึงเจ้าเมืองบังกลาแล้ว เจ้าเมืองบังกลา สั่งให้ข้าพเจ้าทำหนังสือมาถึงท่านว่า ที่จะยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ นั้นก็ให้ยกเสีย แต่ให้มีความแทนข้อ ๑๓ ลงใหม่ว่า อังกฤษสัญญากับไทยว่า อังกฤษไม่อยากได้เมืองไทร และจะไม่ยกไปตี

เมืองไทรแล้วสัญญาว่า จะไม่ให้พวกเจ้าเมืองไทรเก่า ซึ่งเป็นคนร้ายทำวุ่นวายในเมืองไทรและเมืองอื่น ๆ ที่ขึ้นแก่เมืองไทยต่อไปได้ จะไม่ให้อาศัยอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เมืองเประ เมืองสลางอ และเมืองพะม่า ซึ่งเป็นของอังกฤษแห่งใด ๆ คิดจะจัดให้ไปเสียเมืองอื่นที่ไกล ๆ ถ้าอังกฤษไม่ให้ไปอยู่เมืองอื่นเหมือนอย่างสัญญานี้ ให้ไทยเรียกภาษีข้าวเปลือกข้าวสารตามเดิม ข้าพเจ้าได้บอกไปถึงเจ้าเมืองบังกลา ๆ ก็เห็นชอบด้วยแล้ว ซึ่งโปรดให้เจ้าเมืองไทรเก่ากลับไปอยู่เมืองไทรนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีนัก หนังสือลงเดือนออกโตเบอร์ คฤสตศักราช ๑๘๔๒ ตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำปีขาล จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๘๕)[(๑)]

แต่ข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ดังนำมาเล่าไว้นี้ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสงสัยว่า บางทีความจริงจะแตกต่างไปอีกอย่างนึง จึงทรงทักท้วงไว้ว่า

ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกโทษพระราชทานเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) แล้ว โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือออกไปถึงเจ้าเมืองสิงคโปร์ ขอยกเลิกสัญญาข้อ ๑๓ ในตอนที่ว่า อังกฤษรับสัญญาจะป้องกันไม่ให้พวกเจ้ายาไทรเข้ามาทำร้ายเมืองไทรบุรี และอังกฤษรับจะเอาตัวเจ้าพระยาไทรไปไว้ที่อื่น หนังสือสัญญาตอนนี้ได้เลิกจริง แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่า จะเป็นด้วย

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๓ หน้า ๒๖๕

อังกฤษขอเลิก มิใช่ไทยขอดังกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์[(๑)]

อเมริกันขอแก้หนังสือสัญญา

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ ประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา แต่งให้เอดมันด์รอเบิตเป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขาย ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ หัวใจสำคัญในข้อสัญญาคราวนั้น ก็คืออเมริกันยอมให้ไทยเก็บค่าปากเรือ ซึ่งบรรทุกสินค้าเข้ามาขายตามขนาดเรือคิดเป็นวาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่า บรรทุกแต่อับเฉาเข้ามาหาซื้อสินค้า เก็บวาละ ๑,๕๐๐ บาท ข้างไทยยอมว่า ถ้าได้เก็บค่าปากเรือเช่นว่าแล้ว จะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นจากสินค้าอีก

"ก็และในสมัยนั้น ทั้งในหลวงและเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ยังประกอบการค้าขาย ตามประเพณีซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงเก่าแต่งเรือของตนเองไปซื้อขายสินค้าถึงนานาประเทศบ้าง เช่าระวางเรือของผู้อื่นฝากสินค้าไปมาบ้าง ส่วนการค้าขายของหลวง ยังมีพระคลังสินค้าสำหรับซื้อขายสินค้าบางอย่าง ซึ่งห้ามมิให้ผู้อื่นซื้อขายเป็นประเพณีมา พวกอังกฤษและอเมริกันเมื่อมีหนังสือสัญญาแล้ว กล่าวหาว่ารัฐบาลแย่งค้าขาย และตั้งพระคลังสินค้าเก็บภาษีโดยทางอ้อมไม่ทำตามสัญญา ฝ่ายข้างไทยว่าไม่ได้ทำผิดสัญญา เพราะพวก

---

(๑) จดหมายหลวงอุดมสมบัติ ตอนประชุมความท้ายเรื่อง หน้า ๔๓๒

พ่อค้าแขกและจีนต้องเสียภาษีอากรอยู่อย่างเดิม พวกฝรั่งจะขอเปลี่ยนเสียค่าปากเรือแทนภาษีก็ได้ ยอมตามใจสมัคร การที่ทำสัญญานั้นไม่ได้หมายความว่าจะเลิกการค้าขายของหลวง หรือไม่อนุญาตให้เจ้านายข้าราชการค้าขาย เป็นข้อทุ่มเถียงกันดังนี้

ครั้นถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ รัฐบาลอเมริกัน แต่งให้มิสเตอร์โยเสฟบัลเลศเตีย เป็นทูตเข้ามาขอแก้สัญญาที่ได้ทำไว้ ทูตอเมริกันมาด้วยเรือรบ มาถึงในเดือน ๕ ต้นปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ เวลานั้นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังที่สมุหพระกลาโหม ลงไปสักเลขอยู่ที่เมืองชุมพร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมหาพิชัยญาติเมื่อยังเป็นที่พระยาศรีพิพัฒน์ เป็นผู้รับทูตแทนเจ้าพระยาพระคลังได้จัดการรับทูตอเมริกันตามแบบอย่างราชทูตที่มาแต่ก่อน แต่โยเสฟบัลเลศเตีย ไม่สันทัดวิธีการทูต ความประพฤติและพูดจาก้าวร้าวผิดกับทูตที่เคยมาแต่ก่อน พอพูดจากับไทยเพียงข้อที่จะขอเข้าเฝ้า ก็เกิดเป็นปากเสียงเถียงแย่งกัน บัลเลศเตียเกิดโทษะ ก็กลับไปในเดือน ๖ ปีจอ หาสำเร็จประโยชน์ที่เข้ามาคราวนั้นไม่ รายการที่จัดรับบัลเลศเตียและที่ได้พูดจาว่ากล่าวกันประการใด แจ้งอยู่ในจดหมายเหตุ (๑) ซึ่งพิมพ์ไว้ต่อไป

---

(๑) พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในคำนำหนังสือจดหมายเหตุเรื่อง ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓

จดหมายเหตุเรื่องบัลเลศเตียทูตอเมริกัน เข้ามาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๓

ณวันขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๕ จุลศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก กำปั่นไฟทำด้วยเหล็ก กะปิตันออเล็ตถือหนังสือเจ้าเมืองสิงหโปรา กับหนังสือเซอร์เชมสบรุก เข้ามาส่งที่เมืองสมุทรปราการ แล้วกำปั่นไฟกะปิตัน-ออเล็ตกลับไปณวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๕ เพลาใกล้รุ่ง รุ่งขึ้นณวันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๕ คอยนอกเข้ามาแจ้งว่า เห็นกำปั่นรบใหญ่ ๓ เสาเข้ามาทอดอยู่นอกสันดอนน้ำลึกลำ ๑ แต่สังเกตดูเห็นว่าจะเป็นกำปั่นรบชาติอเมริกัน

เพลานั้นสมเด็จพระบวรมหาอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศร์รังสรรค์ พระนายไวยวรนาถ ยังอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ จึงมีรับสั่งจัดให้ขุนปริชาชาญสมุทรพูดภาษาอังกฤษได้ กับคนชาวการ ๖ คน ขี่เรือศีร์ษะญวนยาว ๔ วาออกไปที่กำปั่น ขุนปริชาชาญสมุทรกลับเข้ามาแจ้งว่า ไปถึงกำปั่นรบ กำมะโดอรหิก แจ้งว่ากำปั่นชื่อว่าแปร์ะโมตยาว ๒๖ วา ปากกว้าง ๖ วาคืบ กินน้ำลึก ๑๑ ศอก คนในลำกำปั่นชาติอเมริกัน กำมะโดอรหิต ๑ บาเลศเตีย ทูต ๑ ดิศมิต กะปิตัน ๑ นายทหาร ๑๗ ต้นหนลูกเรือ ๑๙๖ รวม ๒๑๖ คน จีนคนใช้ ๔ คน รวม ๒๒๐ คน มีปืนสำหรับลำ ปืนโยมยาว ๔ ศอกเศษ กระสุน ๘ นิ้ว ๑๘ กระบอก ปืนโยมยาว ๔ ศอกเศษ กระสุน ๑๐ นิ้ว ๔ กระบอก รวม ๒๒ กระบอก มาแต่เมืองอเมริกัน ไปเมืองจีนแล้วกลับมาเมืองสิงหโปรา แต่มาอยู่ที่เมืองจีนกับเมืองสิงหโปราประมาณ ๔ ปีเศษ มี

หนังสือเปรสิเดนต์เจ้าเมืองอเมริกันมา[๑] ให้ยาเลศเตียเป็นทูตไปทำหนังสือสัญญาการค้าขายกับเมืองญวน ไปเข้าอยู่ที่อ่าวตุรน ๑๐ วัน หาพบปะขุนนางญวนไม่ ฝากแต่หนังสือไว้ แล้วใช้ใบมาจากอ่าวตุรน ๘ วันถึงที่นอกสันดอนน้ำลึก ๕ วา ขุนนางในกำปั่นฝากหนังสือเข้ามาถึงพระนายไวยวรนาถฉบับหนึ่ง แปลได้ความในหนังสือว่า หนังสือกำมะโดอรหิตขุนนางนายทหารกำปั่นรบอเมริกัน บอกมายังพระนายไวยวรนาถให้แจ้งว่า เปรสิเดนต์เจ้าเมืองอเมริกันแต่งให้ยาเลศเตียเป็นทูตเข้ามาณกรุงศรีอยุธยา ขอให้พระนายไวยวรนาถจัดเรือที่สมควรไปรับทูตเข้ามา ถ้าพระนายไวยวรนาถพบกับทูตที่เข้ามาแล้วก็ให้รับโดยดีด้วยคนนั้นเป็นขุนนางผู้ใหญ่มิใช่เป็นคนน้อย และเขาจะใคร่ทราบว่าความไข้ที่กรุง ฯ กับเมืองสมุทรปราการเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้เขียนหนังสือออกไปให้ทราบความก่อน มีความมาในหนังสือแต่เท่านี้ พระนายไวยวรนาถ พระยาสุรเสนา พระยาโชฎึกราชเศรษฐี พระยาราชวังสรรค์ พระยาวิเศษศักดา แจ้งความแล้วบอกขึ้นมาณกรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดเรือรบไล่สลัดมีเสาใบเก๋งทั้งขึ้กองทวนพลแจวใส่เสื้อแดงหมวกแดงส่งลงไปให้ แล้วสั่งให้ปลูกเรือนรับทูตเรือนใหญ่ ๕ ห้องเฉลียงรอบหลังหนึ่ง โรงครัว ๓ ห้องหลังหนึ่งโรงพักคนใช้ ๓ ห้องหลังหนึ่ง ที่หน้าวัดประยุรวงศ์อาวาส ให้เจ้าพนักงานจัดสิ่งของไปเตรียมไว้ณโรงพักฝรั่งให้พร้อม สำหรับทูตจะได้อยู่ แจ้งอยู่ในหมายรับสั่งนั้นแล้ว

---

(๑) คือประธานาธิบดีชื่อเดเลอ

ครั้นณวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๕ เพลาเช้า พระนายไวยวรนาถ พระยาสุรเสนา พระยาโชฎึกราชเศรษฐี พระยาราชวังสรรค์ พระยาวิเศษศักดา ซึ่งลงไปรักษาเมืองสมุทรปราการบอกขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ว่าทูตนั้นจะให้ส่งขึ้นมาเมื่อไร พระยาพิพัฒน์โกษาตอบลงไปว่า เพลานี้ยังติดการพระศพพระเจ้าลูกยาเธออยู่ [๑] ให้งดไว้ถึงณวันแรม ๗ ค่ำเดือน ๕ สิ้นการพระศพแล้วจึงให้ส่งทูตขึ้นไป แต่พระนายไวยวรนาถให้ขึ้นไปคิดราชการณกรุงเทพ ฯ แล้วจึงให้กลับลงมา

ครั้นถึงณวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๕ เพลากลางคืน พระนายไวยวรนาถ พระยาสุรเสนา พระยาโชฎึกราชเศรษฐี พระราชวังสรรค์ พระยาวิเศษศักดา จึงจัดให้หลวงยกระบัตร หลวงอาจณรงค์ หลวงวุฒสรเดช เจ้ากรมทหารปืน หลวงฤทธิสรเดช ฝรั่งแม่นปืน ล่ามฝรั่ง ๒ คน ขี่เรือรบไล่สลัดที่ส่งลงไปลำ ๑ กับเรือแง่ทรายยาว ๑๑ วา ๑๒ วา ๒ ลำ คนแจวลำละ ๔๐ คน ๕๐ คน ใส่เสื้อแดงหมวกแดงมีธงทวนปัก ออกไปรับทูตที่กำปั่นโยเสพบาเลศเตียทูต ๑ มิศณาริยหมอดิน ๑ คนใช้ ๑ ลงจากกำปั่นมาลงเรือที่ไปรับ เรือออกจากกำปั่น กำมะโดอรหิตให้ยิงปืนส่งทูต ๒๑ นัด ณวันแรม ๖ ค่ำเดือน ๕ เพลาเช้า ๓ โมงเรือซึ่งไปรับทูตเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ ให้ยิงปืนป้อมผีเสื้อสมุทรรับ

---

(๑) พระเจ้าลูกยาเธอสิ้นพระชนม์เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๙๒ รวม ๔ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงเกศณี ๑ พระองค์เจ้าหญิงพวงแก้ว ๑ พระองค์เจ้าชายเฉลิมวงศ์ ๑ พระองค์เจ้าชายจินดา ๑

ทูต ๒๑ นัด พระยาวิเศษสงครามทำกับข้าวของกินอย่างฝรั่งเลี้ยงดูทูต ที่ศาลากลางเมืองสมุทรปราการ แล้วส่งทูตเข้ามาถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ เพลาบ่าย เจ้าเมืองกรมการได้รับเลี้ยงดูทูต เอาของมาทักทูต พักที่ศาลากลางเมืองนครเขื่อนขันธ์ แล้วส่งทูตขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ขึ้นอยู่ที่เรือนปลูกด้วยไม้หน้าวัดประยูรวงศ์อาวาส

ณวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเช้า จัดให้พระยาวิเศษสงคราม จางวางทหารแม่นปืน ๑ หลวงวุฒสรเดช เจ้ากรมทหารแม่นปืน ๑ หลวงฤทธิสำแดง เจ้ากรมทหารแม่นปืน ๑ แต่งตัวโอ่โถงลงไปด้วยรับทูตขึ้นเรือนพัก แล้วสั่งให้พระยาวิเศษสงครามฝรั่ง เบิกเอาเงินที่เจ้าภาษีกรมท่าพระคลังสินค้า จัดพวกครัวฝรั่งมาอยู่สำหรับทำกับข้าวของกินอย่างฝรั่ง เลี้ยงทูตกว่าทูตจะกลับไป

ครั้นณวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ บาเลศเตียทำหนังสือให้ล่ามมาส่งให้พระนายไวยวรนาถฉบับหนึ่งในหนังสือว่า หนังสือมิศบาเลศเตียฝากมาถึงคุณพระนายไวยวรนาถ จะใคร่ให้ท่านทราบความว่า เจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกันสั่งข้าพเจ้าให้ถือหนังสือของเจ้าแผ่นดินนั้น มาถวายแก่ท่านผู้เป็นกษัตริย์ในเมืองไทย ข้าพเจ้าขอให้ได้ช่องได้โอกาศจะได้หารือปรึกษากันกับขุนนางผู้ใหญ่อันตั้งเป็นธุระที่ว่ากล่าว จะได้เอาหนังสือเข้าถวายตามรับสั่ง อันจะได้ช่องนั้นยิ่งเร็วยิ่งดี หนังสือมาณวันศุกร์แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอโทศก พระนายไวยวรนาถทำหนังสือตอบไปให้บาเลศเตียฉบับหนึ่งว่า หนังสือพระนายไวยวรนาถหัวหมื่นมหาดเล็ก มายังมิศโยเสฟบาเลศเตีย ด้วยมีหนังสือ

มาถึงเรานั้นได้แจ้งแล้ว ได้นำเอาความขึ้นกราบเรียนแต่ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ เสนาบดีผู้ใหญ่ว่า ครั้งก่อนอิศตาโดอุนิโดตาอเมริกาเจ้าเมืองอเมริกันให้เอดแมนรอเบตขุนนาง เป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาเป็นทางไมตรี จะให้ลูกค้าชาติอเมริกันเข้ามาค้าขายณกรุง ฯ ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่มีความยินดี จึงพร้อมกันทำหนังสือสัญญากับเอดแมนรอเบตเป็นไมตรีทางค้าขาย เอดแมนรอเบตได้เอาหนังสือสัญญาออกไปปิดตราเจ้าเมืองอเมริกันมาในหนังสือสัญญาแล้ว ว่าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยณเมืองอเมริกันเห็นดีพร้อมกัน ได้ปิดตราสำหรับเมืองมาที่ต้นหนังสือสัญญาอีกดวงหนึ่ง ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ณกรุง ฯ และขุนนางผู้ใหญ่ณเมืองอเมริกัน ก็เห็นดีพร้อมกันทั้งสองฝ่าย แล้วทางไมตรีกรุง ฯ กับเมืองอเมริกันก็สนิทกันจนทุกวันนี้ ซึ่งบาเลศเตียเข้ามาครั้งนี้จะเฝ้า ทูลละออง ฯ ในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนั้น ยังไม่ควรก่อน จะว่าด้วยการซื้อขายประการใด ก็ให้มาพูดจากันกับท่านเสนาบดีผู้ใหญ่โดยฉันทางไมตรีเถิด หนังสือมาณวันศุกร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอโทศก แล้วท่านเสนาบดีจึงให้ล่ามมาบอกกับทูตว่า เป็นอย่างธรรมเนียมมาแต่ก่อน ทูตมาถึงที่พักแล้ว ให้จัดเรือมารับหนังสือไปแปล รู้ความแล้วจึงได้นำทูตเข้าเฝ้า ณวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเที่ยงจะให้เรือลงมารับหนังสือ บาเลศเตียก็ยอม ท่านเสนาบดีจึงสั่งให้เจ้าพนักงานจัดแจงเรือไว้จะมารับหนังสือพร้อมแล้ว

ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้าบาเลศเตียให้มิชชันนารีหมอมะตุนมาบอกว่า มีหนังสือมา ๒ ฉบับ ๆ หนึ่งเป็นหนังสือเปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกันมา

ถวายในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุง ฯ เมื่อทูตเข้าเฝ้าทูลละออง ฯ แล้ว จึงจะเอาหนังสือถวายในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว อีกฉบับหนึ่งเป็นหนังสือเปรสิเดนต์ มีมาสำหรับตัวทูต ไม่ได้มีมาถึงผู้ใด จะให้ไปรับนั้นไม่ได้ การซึ่งจัดเรือไว้จะให้ไปรับหนังสือก็หาได้ไปรับไม่ ด้วยครั้งนั้นเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม (๑) หาอยู่ไม่ ออกไปราชการสักเลขหัวเมืองฝ่ายตะวันตก จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (๒) จางวางพระคลังสินค้ารับทูตแทน

ครั้นณวันแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอโทศก เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ ท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ๑ พระยาราชสุภาวดี ๑ พระยาสุรเสนา ๑ พระพิพัฒน์โกษา ๑ พระยาจุฬาราชมนตรี ๑ พระยาเพ็ชรชฎา ๑ พระยาสวัสดิวารี ๑ พระมหามนตรี ๑ พระสุริยภักดี ๑ พระนายไวยวรนาถ ๑ พระนรินทรเสนี ๑ หมื่นราชามาตย์ ๑ รวม ๑๒ คน ข้าราชการณกรุง ฯ และหัวเมือง พร้อมกันที่บ้านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาเป็นอันมาก ให้เอาเรือเก๋งทั้งบรรจุพลพายให้ครบกระทง ไปรับโยเสฟบาเลศเตียที่เรือนพัก ครั้นเรือทูตมาถึงบ้านท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ๆ ให้พระยาวิเศษสงครามจางวางทหารปืนใหญ่ หลวงวุฒสรเดช หลวงฤทธิสำแดง เจ้ากรม แต่งตัวโอ่โถง กับเจ้ากรมปลัดกรมนายทหาร ๘ คน ลงไปรับทูตที่สะพานตามธรรมเนียมฝรั่ง ขุนนางไทยนั้นพร้อมกันที่รับแขกรับตามธรรมเนียม

(๑) คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ฯ ในรัชกาลที่ ๔.

(๒) คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ฯ ในรัชกาลที่ ๔.

โยเสฟบาเลศเตียทูตขึ้นจากเรือ เอามิซซันนาริหมอสมิทบุตรเลี้ยงมิซซันนาริหมอยอนซึ่งอยู่ที่กรุง ฯ แต่ก่อน ถือหีบราชศาสน์เจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกันมามือหนึ่ง ถือร่มของโยเสฟบาเลศเตียหนีบรักแร้มาคนหนึ่ง เดินตามหลังขึ้นไปบนหอนั่ง แต่มิซซันนาริหมอคิน มิซซันนาริหมอยอน มิซซันนาริหมอมะตุน มาคอยอยู่ก่อนแล้ว ครั้นโยเสฟบาเลศเตียมาถึงที่ประชุมแล้ว ก็นั่งบนเก้าอี้อย่างดี มิซซันนาริหมอคินนั่งถัดลงมากับมิซซันนาริหมอยอน มิตซซันนาริหมอมะตุน ซึ่งอยู่ณกรุง ฯ ก็นั่งเป็นลำดับถัด ๆ กันลงมา ท่านเสนาบดีปราสัยกับโยเสฟบาเลศเตียทูตว่า บาเลศเตียมาทางทะเลสบายอยู่หรือ มาแต่เมืองอเมริกันเมื่อไร บาเลศเตียตอบว่ามาแต่เมืองอเมริกันเมื่อณเดือน ๑๐ ปีระกาเอกศก มาตามทางสบายอยู่ จึงถามว่ามาแต่เมืองอเมริกันมากำปั่นลำนี้หรือมากำปั่นลำใด บาเลศเตียบอกว่ามาแต่เมืองอเมริกันมากำปั่นไฟลำหนึ่ง มาลงกำปั่นลำนี้ที่เมืองกวางตุ้ง จึงถามว่ามาอยู่ที่เมืองกวางตุ้งนานอยู่หรือ บาเลศเตียตอบว่าอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง ๓ เดือน จึงถามว่ามาแต่เมืองกวางตุ้งเมื่อเดือนไร มาแวะที่ไหนบ้างหรือเข้ามากรุง ฯ ทีเดียว บาเลศเตียตอบว่า ถามอยู่อย่างนี้ป่วยการเพลา บาเลศเตียจึงชักหนังสือเขียนอักษรไทยใช้กระดาษฝรั่งเหน็บมาในกลีบเสื้อส่งให้ว่า ให้ดูความในหนังสือนั้นเถิด

ความในหนังสือนั้นว่า ท่านโยเสฟบาเลศเตียราชทูตอเมริกันมาถึงท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ให้ทราย ด้วยว่าข้าพเจ้าได้รับคำสั่งเจ้าแผ่นดินอเมริกัน แล้วถือราชศาสน์เข้ามาถวาย และข้าพเจ้าปรารถนา

จะหาช่องโอกาศที่จะเอาราชศาสน์นี้เข้าถวาย ตามคำสั่งเจ้าอเมริกัน และเมื่อถวายราชศาสน์ของเจ้าอเมริกันแล้ว จะใคร่เอาหนังสือข้าพเจ้าแต่ไว้ฉบับหนึ่ง ถวายแก่พระยาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวคราวเมื่อยังเฝ้าอยู่นั้น หนังสือแปลพูดเป็นใจความเป็นภาษาไทยแล้ว เพื่อท่านจะได้ทราบ หนังสือทำณวันอังคารแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๕ ปีจอโทศก

(พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา) จึงว่า อย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ที่จะเอาหนังสือเข้าไปถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดังว่านั้นไม่ควร จะพูดจาการสิ่งใดให้พูดกับเสนาบดีให้รู้ความก่อน เสนาบดีทั้งปวงก็รักใคร่กับชาติอเมริกันเป็นอันมาก ความจะพูดจากันประการใดก็จะได้พูดจากันไปตามการ ให้สมควรกับที่เป็นไมตรีอันสนิทกัน

บาเลศเตียตอบว่า จะเอาหนังสือให้กับเสนาบดีนั้นไม่ได้ จะขอเฝ้าเอาหนังสือฉบับนี้ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก่อน ให้ถูกกับในหนังสือเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกัน ซึ่งมีเข้ามาถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จะโปรด ฯ ให้ขุนนางคนใดพูดการอันนี้ จึงจะได้พูดความต่อไป

(พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา) จึงว่า กรุง ฯ กับเมืองอเมริกันแต่ก่อนมาก็ยังหาเคยรู้จักอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองกันไม่ทั้งสองฝ่าย เมื่อปีมะโรงจัตวาศกศักราชฝรั่ง ๑๘๓๓ ปี(พ.ศ.๒๓๗๖) เอดแมนรอเบตถือหนังสืออันเรียกสานเจ้าเมืองอเมริกันเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางค้าขาย หนังสือซึ่งเจ้าเมืองอเมริกันมีเข้ามาปิดตราประจำผนึกเป็นสำคัญเข้ามา ท่านเสนาบดีได้จัดเรือกันยารับหนังสือมาแปลได้ความแล้ว จึงพาเอดเมนรอเบตเข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯสมเด็จ

พระพุทธเจ้าอยู่หัวแล้ว ท่านเสนาบดีจึงทำหนังสือสัญญาทางค้าขายกับชาติอเมริกัน เอดแมนรอเบตพาเอาหนังสือสัญญาออกไปปิดตราเจ้าเมืองอเมริกัน ครั้นปีวอกอัฐศกศักราชฝรั่ง ๑๘๓๗ ปี (พ.ศ. ๒๓๘๐) เอดแมนรอเบตกับขุนนางหลายคนเอาหนังสือสัญญาเข้ามาส่ง แล้วว่าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยในเมืองอเมริกัน มีความยินดีพร้อมกัน จึงได้ปิดตราเจ้าเมืองอเมริกันลงในหนังสือดวงหนึ่ง ปิดตราสำหรับเมืองผูกมาในหนังสือสัญญาอีกดวงหนึ่ง ท่านเสนาบดีก็ได้จัดแจงเรือสีเขียนทองไปรับหนังสือสัญญากรุง ๆ กับชาติอเมริกัน จึงได้เป็นไมตรีสนิทกันมาที่กรุง ๆ จึงได้ถือเอาหนังสือสัญญากันอย่างเอดแมนรอเบตเข้ามา ๒ ครั้งเป็นธรรมเนียมมาจนทุกวันนี้ บาเลศเตียเข้ามาครั้งนี้ว่าถือหนังสือเจ้าเมืองอเมริกันเข้ามา เราก็ได้จัดแจงเรือจะให้ไปรับหนังสือ ให้เป็นยศเป็นเกียรติในเจ้าเมืองอเมริกัน หมือนครั้งเอดแมนรอเบตเข้ามาด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวรักใคร่ในเจ้าเมืองอเมริกันมาก จะให้ไมตรียืนยาวสืบไป บาเลศเตียว่ามีหนังสือเข้ามาว่า ๒ ฉบับ ๆ หนึ่งว่าเป็นหนังสือสำหรับตัวเจ้าเมืองอเมริกัน ให้มาให้คนทั้งปวงรู้ว่าบาเลศเตียเป็นทูตเมืองอเมริกันฉบับหนึ่ง ต่อบาเลศเตียได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงจะถวาย ไม่ส่งให้ ผิดอย่างธรรมเนียมเมื่อครั้งเอดแมนรอเบตมาทำอย่างธรรมเนียมไว้แต่ก่อน บาเลศเตียจึงเอาหนังสือคลี่ออกให้ดูดวงตรา

(พระยาศรีพิพัฒน์ ๆ) จึงตอบว่า ตราซึ่งปิดมาในหนังสือนั้นเราไม่สงสัย เราสงสัยอยู่แต่ว่า ตราไม่ปิดประจำผนึก จะมาเขียนเอาอย่างไรก็เขียนได้ ผิดกับอย่างที่เคยมาแต่ก่อน

บาเลศเตียตอบว่า เจ้าเมืองอเมริกันเปลี่ยนกันมาหลายคนแล้ว เดี๋ยวนี้เจ้าเมืองอเมริกันจะมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองฝรั่งเศส เมืองอังกฤษ ก็มีไปอย่างนี้ มอบกุญแจหีบหนังสือให้ผู้ถือหนังสือไปแล้วก็หาได้ปิดตราประจำผนึกไม่

(พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา) จึงว่า ซึ่งมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองฝรั่งเศส เจ้าเมืองอังกฤษ ใส่หีบลั่นกุญแจไปไม่ปิดตราดังนี้เราไม่รู้ เราถืออย่างธรรมเนียมครั้งเอดแมนรอเบตเข้ามาทำหนังสือสัญญาครั้งนั้น มีหนังสือปิดตราประจำผนึกเข้ามาด้วยเป็นสำคัญ หนังสือเข้ามาครั้งนี้ว่าเป็นหนังสือเจ้าเมืองอเมริกัน ไม่ประจำผนึกผิดกับเมื่อครั้งเอดแมนรอเบตเข้ามา จะเชื่อฟังยังไม่ได้ ที่กรุง ฯ เราถือพระ (พุทธศาสนา) ได้พูดจาสัญญาเป็นธรรมเนียมลงแล้ว ถึงจะนานไปสักเท่าใด ๆ ก็กลับธรรมเนียมไม่ได้

บาเลศเตียตอบว่า หนังสือเจ้าเมืองอเมริกันเข้ามาครั้งนี้จะรับหรือไม่รับ

(พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา) จึงว่า หนังสือนั้นจะส่งให้ก็จะรับ แต่ที่จะให้เฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ได้ ด้วยผิดธรรมเนียมกรุง ฯ อยู่

บาเลศเตียก็ลุกจากเก้าอี้ยืนขึ้นแล้วจึงว่า ถ้าไม่รับหนังสือแล้วจะไปบอกเจ้าเมืองอเมริกัน เขาจะคิดอย่างไรไม่รู้ด้วย หันหน้าออกเดินไปประมาณ ๕ ศอก ๖ ศอก แล้วกลับเข้ามาถามว่า จะรับหนังสือหรือไม่รับ

(พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา) จึงว่า หนังสือให้ไว้ก็จะรับ แต่ความในหนังสือสัญญาข้อ ๙ มีอยู่ว่า ชาติอเมริกันเข้ามาณกรุง ฯ ก็ให้ทำตามอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ยาเลศเตียพูดให้ผิดอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ไปดังนี้จะให้เข้าเฝ้าไม่ได้

ยาเลศเตียจึงว่ากับพวกหมออเมริกันว่า ให้หมออยู่เถิดข้าจะไป แล้วยาเลศเตียก็ลงเรือไปโดยกำลังโทโส

ครั้นณวันแรม ๑๓ ค่ำเดือน ๕ โยเสฟยาเลศเตียทูตทำหนังสือมายื่นอีก ความในหนังสือที่ยาเลศเตียยื่นนั้นว่า มิศโยเสฟยาเลศเตียผู้เป็นราชทูตรับใช้แต่เจ้าแผ่นดินอเมริกันทั้ง ๓๐ เมืองที่เข้ากันเป็นเมืองเดียว จะให้ถือราชศาสน์มาถึงเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ส่วนพิภพอาเซียทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีมหานครศรีอยุธยาเป็นต้น เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นควรจะแต่งหนังสือใบนี้มาเรียนท่านเจ้าคุณศรีพิพัฒน์ ฯ ด้วยความว่า เพลาวานนี้เมื่อข้าพเจ้าไปอยู่ที่หอเฝ้าเจ้าคุณ มีขุนนางเป็นอันดับอยู่พร้อมมีเจ้าคุณเป็นใหญ่ ข้าพเจ้าได้เข้าใจว่า ธุระที่ประชุมกันนั้นเป็นที่จะได้ปรึกษาด้วยการเอาราชศาสน์ซึ่งข้าพเจ้าถือมา ถวายแก่ท่านผู้เป็นกษัตริย์ในมหานครศรีอยุธยานี้ เมื่อแรกเดิมเจ้าคุณได้ถามข้าพเจ้าว่าด้วยออกมาจากเมืองอเมริกันเมื่อไร ข้าพเจ้าเห็นว่าคำถามดังนี้มิได้เข้าในเรื่องความ อันเป็นเหตุให้ประชุมกัน แต่ยังได้ตอบให้ท่านทราบด้วยดี ท่านจึงได้ถามข้าพเจ้าต่อไปว่า ครั้นออกจากเมืองจีนแล้วได้ไปแวะที่เมืองอื่นบ้างหรือไม่ คำถามอันนี้ข้าพเจ้ามิได้ควรจะตอบประการใด ด้วยธุระที่ให้ประชุมกันเป็นที่ปรึกษาด้วยการถวายราชศาสน์ ข้าพเจ้าจึงนำหนังสือที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วส่งให้แก่

เจ้าคุณให้ทราบ เมื่อเจ้าคุณได้อ่านหนังสือนั้นแล้วท่านได้ถามข้าพเจ้าว่า หนังสือที่ถือมานั้นเป็นอย่างไร จึงเรียกว่าเป็นราชศาสน์ ข้าพเจ้าได้ตอบว่าหนังสือพระราชศาสน์นั้นได้แปลเป็นภาษาไทย และคุณพระนายไวยวรนาถได้รับฉบับหนึ่งเป็น ๔ วัน ๕ วันแล้ว คุณพระนายไวยวรนาถอยู่ที่ในประชุมก็ว่าได้ด้วยความนี้ เจ้าคุณยังได้ว่าหนังสือราชศาสน์นั้นไม่มีตราสำหรับแผ่นดินเป็นสำคัญ ท่านยังมิได้เห็นหนังสือ ข้าพเจ้าจึงได้ไขหีบอันเป็นที่รักษาเอาหนังสือพระราชศาสน์ยกออกมาชี้ให้เห็นว่า มีตราหลวงสำหรับแผ่นดินอเมริกันติไว้ตามธรรมเนียม เจ้าคุณก็ได้ว่าต่อไปว่า กระดาษอันห่อพระราชศาสน์นั้น มิได้ผนึกตามอย่างแต่ก่อน ข้าพเจ้าได้ตอบว่า ราชศาสน์ได้รักษาไว้ในหีบทำด้วยไม้จันทน์ มีกุญแจทั้งลูกเป็นทอง ตามอย่างที่ถวายราชศาสน์แก่มหากษัตริย์เจ้ายี่กกิ่ง อันได้รักษาดังนี้ก็เป็นด้วยหวังจะให้เป็นเกียรติยศแก่กษัตริย์แห่งมหานครนี้เป็นอย่างยิ่ง เจ้าคุณได้อ้างว่า ด้วยอย่างธรรมเนียมคราวมิศรอเยตถือราชศาสน์มา ข้าพเจ้าได้ตอบว่า ข้าพเจ้ามิได้มีช่องจะรู้ด้วยธรรมเนียมของมิศรอเยตไปทั่ว ไม่เป็นข้อใหญ่ ที่อื่นมิได้ถือ เมื่อเจ้าคุณว่าด้วยอย่างธรรมเนียมคราวมิศรอเยตมาเป็นอันมากแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ถามว่า วันข้าพเจ้าจะได้โอกาศถวายพระราชศาสน์ตามรับสั่ง เสนาบดีผู้ใหญ่จะยอมหรือมิยอมเป็นประการใด เจ้าคุณได้รองความว่าด้วยความคราวมิศรอเยตถือราชศาสน์มา ข้าพเจ้าได้ถามอีกว่า อันข้าพเจ้าจะได้เข้าเฝ้าถวายราชศาสน์จะได้หรือมิได้ เจ้าคุณได้กล่าวว่า เสนาบดีจะรับหนังสือราชศาสน์ และครั้นได้รักษา

กันจะรักแรงตามสมควร ข้าพเจ้าจึงได้ว่า ถ้าเสนาบดีทั้งปวงจะรับหนังสือ และครั้นพิจารณาปรึกษากันแล้ว จึงจะคืนให้แก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าจะได้ถวายตามรับสั่ง ข้าพเจ้าจะเอาหนังสือมอบให้เสนาบดีใดมิได้ขัด เมื่อข้าพเจ้าว่าดังนี้ไม่มีผู้ใดตอบประการใด ข้าพเจ้าเห็นว่าเสนาบดีผู้ใหญ่มิยอมให้เอาพระราชศาสน์ถวายตามรับสั่ง ข้าพเจ้าจึงได้ลุกขึ้นจากที่นั่งและได้ว่า อันมิยอมให้รับราชศาสน์นี้เป็นการประมาทต่อท่านผู้เป็นเจ้าแผ่นดินอเมริกันทั้ง ๓๐ เมืองที่เข้ากันเป็นเมืองเดียว การประมาทนี้เป็นข้อใหญ่ เจ้าแผ่นดินนั้นแต่งหนังสือราชศาสน์ให้จำเริญพระราชไมตรี ติดตราสำหรับแผ่นดินลงชื่อด้วยลายมือของตน ตั้งข้าพเจ้าเป็นทูตถือราชศาสน์มาในกำปั่นหลวงใช้ข้างอเมริกัน มาทางไกลสุดแผ่นดิน มาแต่เมืองอันเป็นเมืองใหญ่ อันเสนาบดีมิยอมให้เอาราชศาสน์ถวายแก่ท่านผู้เป็นกษัตริย์ในมหานครนี้ เป็นที่อัปรยศต่อเมืองอเมริกันโดยมาก จะบันดาลเหตุเป็นประการใดข้าพเจ้าจะว่ามิได้ ครั้นข้าพเจ้าได้ว่าทั้งนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้ก้มหน้าคำนับเจ้าคุณกับขุนนางทั้งหลาย แล้วก็ถอยออกมาถึงที่อยู่

ที่นั้นราชทูตจะไคร่ว่าด้วยข้อที่เจ้าคุณได้ถาม ด้วยความอันมีอยู่ในราชศาสน์แห่งเจ้าเมืองอเมริกัน ถ้าเจ้าคุณเข้าใจว่าหนังสือราชศาสน์ผนึกไว้แล้ว ที่ไหนเจ้าคุณจะได้เห็นว่าราชการ ทูตได้รู้จักความในหนังสืออันผนึกไว้แล้ว แต่ครั้นออกมาดูเห็นว่าติดตราหลวงเป็นปรากฏแก่ตาอยู่แล้ว ท่านจึงอ้างเอาเหตุว่า เมื่อมีครั่งเยตนั้นราชศาสน์ติดผนึกอยู่ดูเป็นเหมือนหนึ่งท่านจะก่อเหตุมิให้รับราชศาสน์

ได้ ที่มิให้ถวายราชศาสน์แห่งเจ้าแผ่นดินอเมริกันตามรับสั่ง จะเป็นเหตุให้อัปประยศแต่ข้อเดียวเท่านั้นหามิได้ ราชทูตได้จ้างคนจีนคนหนึ่งจะให้เขียนหนังสือ ครั้นคนจีนนั้นขึ้นบกแล้ว พวกขุนนางให้พาเอาจีนคนนั้น ไปบ้านของขุนนางผู้ใหญ่ ให้ซักถามด้วยเหตุทั้งปวงของราชทูตตั้งแต่ออกจากเมืองจีนจนถึงเมืองนี้ ครั้นได้ความแล้วก็จดเขียนไว้ต่อหน้าขุนนางผู้ใหญ่ อันทำดังนี้ต่อราชทูตที่มาจากเมืองอันเป็นไมตรีกัน เป็นการผิดการเคืองมากนัก ท่านไม่ได้ต้องการจะแก้โทษเสีย

อนึ่งราชทูตนึกเสียดายว่าได้อยู่ที่นี่ ๘ วันมาแล้ว และขุนนางผู้ใหญ่ผู้ใดผู้หนึ่งมิได้มาเยี่ยมเยือนสักทีสักครั้งหนึ่งเลย อันใครผู้ใดจะได้เชิญไปหาผู้ใหญ่ผู้ใด หรือไปดูอะไรแปลกประหลาดก็หามิได้ไม่เห็นจะผิดธรรมเนียมแต่ก่อน

อนึ่งราชทูตได้ยินข้อหนึ่งซึ่งเป็นเหตุให้หลากใจหนักหนา ซึ่งราชทูตขึ้นมาจากกำปั่นแต่ผู้เดียวมีแต่คนหนึ่งมาด้วย สำหรับจะช่วยแต่งหนังสือ ขุนนางผู้ใหญ่เอาเป็นเหตุว่ากล่าวเป็นที่สงสัย เจ้าคุณทราบอยู่ว่าที่กำมะโดผู้เป็นใหญ่ในกำปั่น กับขุนนางฝ่ายทหารและทหารทั้งหลายมิได้ขึ้นมานั้น เป็นเพราะขุนนางไทยอันมีธุระออกไปถึงกำปั่นเป็นพะยานได้กล่าวว่า โรคลงรากเป็นกำลังมีที่ในกรุง ฯ ผู้คนตายมากหนักแล้ว และยังตายทุกวัน ๆ วันละหลายคน จึงมีคำสั่งมิให้ชาวเรือขึ้นบกเลย เป็นเหตุดังนี้สิ่งเดียว

อนึ่งนอกจากการถวายราชศาสน์ ราชทูตได้รับสั่งให้ว่าด้วยการเปลี่ยน (แก้) หนังสือสัญญาอันแต่งไว้แต่ก่อน เปลี่ยน (แก้)

ข้างเดิมเข้าข้าง เพราะเหตุดังนี้ ราชทูตได้แต่งหนังสือฉบับหนึ่ง จะได้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ หนังสือนั้นแปลเป็นภาษาไทยฉบับหนึ่ง ฝากไปให้เจ้าคุณด้วยกันกับหนังสือในนี้

ข้อ ๒ ในหนังสือสัญญาอันแต่งไว้ในศักราชปี ๑๘๓๓ คือปีมะโรงศักราชไทย ข้อนั้นว่า ใครผู้ใดที่มีสินค้าจะซื้อขายกันได้มิให้ใครห้าม แต่ครั้นตั้งเจ้าภาษีแล้วไม่มีใครว่าจะซื้อขาย เว้นไว้แต่ตามคำของเจ้าภาษีนั้น คำสัญญานั้นจึงสุนกำลังเป็นประโยชน์มิได้ เพราะเจ้าภาษีคาดค่าแพงให้เกินขนาด พ่อค้าจะซื้อขายมิได้ อันจะขายกันได้มีแต่เจ้าภาษีพวกเดียว เพราะมิได้ถือคำสัญญาข้อนี้ และเพราะค่าธรรมเนียมเป็นอันมากนัก หนังสือสัญญานั้นฝ่ายการซื้อขายกัน จึงเป็นเหมือนหนึ่งไม่ได้เป็น ดังนี้เป็นหลายปีมาแล้ว ในศักราชปี ๑๘๓๘ (พ.ศ. ๒๓๗๑) มีกำปั่นอเมริกัน ๒ เสาครึ่งชื่อสทัคมาถึงเมืองไทยนี้ จะใคร่ซื้อน้ำตาลทรายบรรทุกเต็มลำ คราวนั้นน้ำตาลทรายมีอยู่ใน (คลังสินค้า) โรงหลวงเป็นอันมาก อันจะซื้อราคามีแต่เจ้าภาษี และว่าเจ้าภาษีว่าราคาแพงนัก ผู้ทำน้ำตาลทรายมิอาจจะขายผิดคำสั่งเจ้าภาษี กำปั่นนั้นจึงต้องไปซื้อในเมืองมนิลา ตั้งแต่คราวนั้นเป็น ๑๒ ปีมาแล้ว และกำปั่นอเมริกันมิอาจจะเข้ามาสักลำ

ประการหนึ่งราชทูตจะใคร่ว่าต่อไปให้เจ้าคุณทราบว่า การตั้งเจ้าภาษีดังว่ามาแล้วเป็นการผิดต่อสัญญา แล้วการซื้อขายกับประเทศอื่น ๆ จะทำได้แต่ในกำปั่นถือธงไทย กำปั่นเหล่านี้มิได้เสียค่าธรรมเนียม

และกรมสินค้าเป็นของพวกไทย ถึงจะฝากขายเมืองนอก หรือจะซื้อเข้ามามิต้องเสียภาษี อันนี้เป็นร้ายต่อการซื้อขายของพวกชาวอเมริกัน ครั้นการดังนี้แล้ว และแผ่นดินอเมริกันกับแผ่นดินไทยเป็นมิตร์สหายกันดีแล้ว เห็นเป็นอันควรจะได้จัดแจงแต่งหนังสือสัญญาใหม่ ฝ่ายเจ้าแผ่นดินและขุนนางในเมืองอเมริกันก็ปรารถนาจะได้ไปมาซื้อขายทำการเป็นอันสมควรใจกว้างขวางอาร์รอย ถ้าและท่านผู้เป็นกษัตริย์และขุนนางในเมืองไทย ยอมให้ทำอันสมด้วยทางไมตรีต่อเมืองอเมริกัน ข้างเมืองอเมริกันก็จะยอมทำต่อเมืองไทยเหมือนกัน กำปั่นอเมริกันได้เข้ามาในเมืองไทยฉันใด กำปั่นไทยจะเข้าถึงเมืองอเมริกันก็ฉันนั้นขอ (ความในต้นฉบับขาด) ราชทูตในปลายหนังสือ (ความในต้นฉบับขาด) คำนับเป็นอันดี หนังสือนี้เขียนไว้ที่อยู่ของราชทูตในกรุง ฯ (ความที่ขาดตอนนี้คงเป็นลงวันที่เขียนหนังสือฉบับนี้ คือที่ ๑๐ เมษายน คฤศตศก ๑๘๕๐)

(จดหมายฉบับต่อไปนี้ความเป็นคำที่เตรียมจะกราบบังคมทูลเวลาเข้าเฝ้า) ข้าพเจ้า (ผู้ซึ่งเปรสิเดนต์) อเมริกัน (ซึ่ง) ครองทั้งสามสิบเมืองที่เข้ากันเป็นเมืองเดียว ท่านได้โปรดตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นทูตใช้มาถึงเมืองในทวีปอาเซีย อันตั้งอยู่ในส่วนทวีปอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ มีพระนครศรีอยุธยาเป็นต้น จึ่งถือราชศาสน์มาถวายแก่พระองค์ ราชศาสน์นั้นขอถวายเดี๋ยวนี้ ท่านเจ้าแผ่นดินนั้นได้สั่งข้าพเจ้าให้กราบทูลว่า ท่านมีใจถือไมตรีต่อพระองค์เป็นอันดี ด้วยหวังจะให้ทรงพระราชไมตรีจำเริญยิ่งใหญ่ ด้วยเปิดทางขึ้นให้ชาวอเมริกันกับชาวมหา

นครศรีอยุธยาไปมาหาสู่ค้าขายถึงให้ยิ่งมาก เมื่อเจ้าแผ่นดินอเมริกันตั้งใจดังนี้ ท่านจึงตั้งข้าพเจ้าให้ถืออาชญามาปรึกษาหารือกันกับเสนาบดีผู้ใหญ่ จะได้เอาหนังสือสัญญาเดิมซึ่งได้จัดแจงไว้ในปีคฤศตศักราช ๑๘๓๓ เป็นปีมะโรง มาแปลงเปลี่ยนตกแต่งเสียใหม่ให้ถูกต้องตามธรรมเนียมแห่งเมืองอื่นที่เป็นเมืองใหญ่ มีเมืองอเมริกันเป็นต้น ด้วยว่าในเมืองทั้งหลายเหล่านั้น ผู้เป็นกษัตริย์ครองและขุนนางผู้ใหญ่เข้าใจชัดอยู่แล้วว่า เมื่อชาวบ้านชาวเมืองไปมาค้าขายถึงกันกับประเทศอื่น ๆ มากเท่าใด วาสนาเกียรติยศแห่งเมืองนั้นก็แผ่ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

อนึ่งเจ้าแผ่นดินอเมริกันประสงค์จะให้พระองค์ทราบว่า เมืองอเมริกันนั้นหามีเมืองในประเทศอื่นมาขึ้นไม่ แล้วการศึกสงครามกับประเทศใด ๆ ทั่วทั้งโลกนี้ไม่มี ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงจึงปลงใจทำมาหากินด้วยวิชาต่าง ๆ คือ หากินด้วยทางค้าขายในประเทศอื่นโดยมาก

อนึ่งเจ้าแผ่นดินนั้นก็ได้สั่งข้าพเจ้าว่า ซึ่งพวกหมออเมริกันที่ได้มาอาศัยในมหานครนี้ ได้พึ่งพระบารมีของพระองค์ จึงปราศจากภัยอันตราย ท่านได้รู้พระคุณแล้วก็ขอบใจ แล้วท่านยัง (หวัง) ใจว่าพระองค์ยังจะโปรดอนุเคราะห์ต่อไป แต่พวกหมอกับทั้งชาวอเมริกันผู้ใด ๆ ที่จะมา และมิได้ประพฤติให้ละเมิดต่อกฎหมายแผ่นดิน ข้าพเจ้าก็ยินดีเป็นอันมาก เพราะข้าพเจ้ามีโอกาสที่จะว่า อันได้รับคำนับข้าพเจ้าโดยสมควรตามอย่างที่ได้รับราชทูตก็ขอบใจหนักหนา อัน

ข้าพเจ้าได้โอกาศเข้ามาเฝ้าพระองค์เดียวนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเกียรติยศและคุณต่อข้าพเจ้าเป็นอันมาก

ท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ทำหนังสือตอบบาเลศเตียไปใจความว่า หนังสือพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาเสนาบดี มาถึงโยเสฟบาเลศเตีย ทูต ด้วยมีหนังสือมาว่า ข้อ ๒ ในหนังสือสัญญาอันแต่งไว้ในศักราช ๑๘๓๓ คือ ปีมะโรงศักราชไทย ข้อนั้นว่าใครผู้ใดที่มีสินค้าจะซื้อขายกันมิให้ใครห้าม แต่ครั้นตั้งเจ้าภาษีแล้วไม่มีใครอาจจะซื้อขาย เว้นไว้แต่ตามคำของเจ้าภาษีนั้น คำสัญญาจึงสิ้นกำลังเป็นประโยชน์มิได้ เพราะเจ้าภาษี (พิกัด) ค่าแพงให้เกินขนาดพ่อค้าจะซื้อขายกันมิได้ อันจะขายกันได้มีแต่เจ้าภาษีพวกเดียวเพราะมิได้ถือสัญญาข้อนี้ และเพราะค่าธรรมเนียมเป็นอันมากนัก หนังสือสัญญานั้นฝ่ายการซื้อขายกัน จึงเป็นเหมือนหนึ่งมิได้เป็นดังนี้ เป็นหลายปีมาแล้ว ในศักราช ๑๘๓๘ มีกำปั่นอเมริกัน ๒ เสาครึ่งชื่อสคัด มาถึงเมืองไทย จะใคร่ซื้อน้ำตาลทรายบรรทุกพอเต็มลำ คราวนั้นน้ำตาลทรายมีอยู่โรงหลวงเป็นอันมาก อันจะตีราคามีแต่เจ้าภาษีและเจ้าภาษีว่าราคาแพงนัก ผู้ทำน้ำตาลทรายมิอาจจะขายผิดคำเจ้าภาษี กำปั่นนั้นจึงต้องซื้อในเมืองมนิลา ตั้งแต่คราวนั้นเป็น ๑๒ ปีมาแล้วและกำปั่นอเมริกันมิอาจจะเข้ามาสักลำ

ประการหนึ่งราชทูตจะใคร่ว่าต่อไปให้เจ้าคุณทราบว่า การตั้งเจ้าภาษีดังว่ามาแล้ว เป็นการผิดข้อคำสัญญา และการซื้อขายกับประเทศอื่น ๆ จะทำได้แต่กำปั่นถือธงไทย กำปั่นเหล่านี้มิได้เสียค่าธรรมเนียม

และครั้นสินค้าเป็นของพวกไทย ถึงจะฝากขายเมืองนอกหรือจะซื้อเข้ามามิต้องเสียภาษี อันนี้เป็นการร้ายต่อการของพวกชาวอเมริกัน ครั้นการดังนี้แล้ว และแผ่นดินอเมริกันกับแผ่นดินไทยเป็นมิตร์สหายกันดีแล้ว เห็นเป็นอันควรจะได้จัดแจงแต่งหนังสือสัญญาใหม่ ฝ่ายเจ้าแผ่นดินและขุนนางในเมืองอเมริกัน ก็ปรารถนาจะได้ไปมาซื้อขายทำการเป็นอันสมด้วยใจกว้างขวางอารีรอบ ถ้าและท่านผู้เป็นกษัตริย์และขุนนางในเมืองไทย ยอมให้ทำอันสมด้วยทางไมตรีต่อเมืองอเมริกัน ข้างเมืองอเมริกันจะยอมทำต่อเมืองไทยเหมือนกัน กำปั่นอเมริกันได้เข้ามาถึงเมืองไทยฉันใด กำปั่นไทยจะเข้าที่เมืองอเมริกันเหมือนฉันนั้น

ความข้อนี้เห็นว่าเมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๓๓ ปี เอดแมนรอเบตเป็นทูตเข้ามาทำหนังสือสัญญาไว้ ๑๐ ข้อ ตั้งแต่นั้นมาหามีกำปั่นชาวอเมริกันเข้ามาค้าขายไม่ ด้วยอยู่หลายปีเมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๓๘ ปี ศักราชไทย ๑๑๘๙ ปีระกานพศก กำปั่นชาวอเมริกันเข้ามาลำหนึ่งจะมาจัดซื้อน้ำตาลทรายเป็นปลายบรรทุก น้ำตาลทรายซื้อขายกันสิ้นแล้ว น้ำตาลทรายในโรงหลวงก็ไม่มี ยังมีอยู่ข้างแต่น้ำตาลลูกค้าคนละเล็กน้อย ประมาณน้ำตาลทรายสิ้นด้วยกันหนักสัก ๕,๐๐๐ บาท ครั้งนั้นนักกุดามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัด แขกลูกค้าเมืองบุมไบคุมกำปั่น ๒ ลำเข้ามาจัดซื้อน้ำตาลทราย ราคาน้ำตาลทรายแพง เจ้าของจะขายหาบละ ๒ ตำลึง ๒ บาท นักกุดามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัดต่อให้หาบละ ๒ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง ลูกค้าอเมริกันจะซื้อหาบละ ๒ ตำลึง เจ้าพนักงานเห็นว่า ลูกค้าชาวอเมริกันไม่ได้มาค้าขาย

นานแล้วพึ่งจะมีมา จะช่วยสงเคราะห์ให้ลูกค้าชาติอเมริกันได้ซื้อ น้ำตาลทรายไป จะได้เข้ามาซื้อขายอีก ช่วยว่ากล่าวกับลูกค้าณกรุง ฯ จะให้ขายน้ำตาลทรายให้กับพวกอเมริกันให้ลดราคาลงบ้าง ให้พวกอเมริกันขึ้นราคาให้บ้าง นักกุตามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัด ลูกค้าเมืองบมไบมาต่อไว้หาบละ ๒ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง ลูกค้าพวกอเมริกันก็ไม่ขึ้นราคาให้ เจ้าของน้ำตาลทรายก็ไม่ยอมขาย ก็ไม่ได้ซื้อกัน ความดังนี้จะว่าเจ้าภาษีตั้งพิกัดราคาน้ำตาลทราย ให้ลูกค้าซื้อขายกันให้ผิดหนังสือสัญญาประการใด ใครเอาความไปบอกเล่ากับโยเสฟบาเลศเตียทูต จึงได้หยิบยกเอาขึ้นว่า ข้อหนึ่งว่าการตั้งเจ้าภาษีดังว่ามาแล้วเป็นการผิดข้อคำสัญญา และการซื้อขายกับประเทศอื่น ๆ จะทำได้ก็แต่ในกำปั่นถือของไทย กำปั่นเหล่านี้มิได้เสียค่าธรรมเนียม และครั้นสินค้าเป็นของพวกไทย ถึงจะฝากขายเมืองนอกหรือจะซื้อเข้ามามิต้องเสียภาษี อันนี้เป็นการร้ายของพวกชาวอเมริกัน ครั้นการอันนี้แล้ว และแผ่นดินอเมริกันกับแผ่นดินไทยเป็นมิตรสะหายกันดีแล้ว เห็นเป็นอันจะได้จัดแจงแต่งหนังสือสัญญาใหม่ ความดังนี้ยากที่จะพูดจาความบ้านเมืองด้วยโยเสฟบาเลศเตียต่อไป มาถึงแรกจะได้พบปะกันควรที่จะปราสัยพูดจาเป็นความยินดีต่อกัน โยเสฟบาเลศเตียก็โกรธขึ้นมา ตัดความห้ามเสียไม่ให้พูดจาว่าด้วยการเพลา เอาหนังสือซึ่งเขียนใส่กลับเสื้อมาส่งให้ ความในหนังสือว่าจะขอถวายหนังสือแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แล้วจะใคร่เอาหนังสือที่ทำไว้ฉบับหนึ่ง ถวายแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในคราวเมื่อยังเฝ้าอยู่นั้น

เสนาบดีพร้อมกันตอบว่า ธรรมเนียมกรุง ๆ ต้องรับเอาพระราชศาสน์มาแปลให้รู้ความในพระราชศาสน์ก่อน จึงจะนำทูตเข้าเฝ้าทูลละออง ๆ เหมือนอย่างเมื่อครั้งเอดแมนรอเบตเป็นทูตเข้ามา โยเสฟยาเลศเตียก็โกรธลุกขึ้นกระทำหยาบหยามข่มขู่ในที่ประชุม กรุง ๆ รักใคร่ในทางไมตรีชาติอเมริกันอยู่ จึงกระทำได้ดังนี้ ผิดกับทูตชรมาแต่ก่อนๆ จะพูดจาการบ้านเมืองกันสืบต่อไปประการใดได้

ข้อหนึ่งว่า ได้จ้างคนจีนคนหนึ่งจะให้เขียนหนังสือ ครั้นจีนคนนั้นขึ้นบกแล้ว พวกขุนนางให้พาตัวจีนคนนั้นไปบ้านของขุนนางผู้ใหญ่ ให้ซักถามด้วยเหตุทั้งปวงของโยเสฟยาเลศเตียราชทูต ตั้งแต่ออกจากเมืองจีนมาจนถึงเมืองนี้ ครั้นได้ความแล้ว ก็ให้จดหมายเขียนไว้ต่อหน้าขุนนางผู้ใหญ่ อันทำดังนี้โยเสฟยาเลศเตียราชทูตที่มาจากเมืองอันเป็นไมตรี เป็นการผิดการเคืองมากนักทนไม่ได้ ต้องการจะแก้โทษเสีย ความข้อนี้จีนซึ่งโดยสานเรือนำขึ้นมาจากกำปั่นรบ จีนคนนี้เป็นจีนเข้ามาอยู่เมืองไทย แล้วกลับออกไปเมืองจีนกลับเข้ามากับกำปั่นรบ ฝ่ายไทยจะได้รู้ว่า โยเสฟยาเลศเตียจ้างมาเขียนหนังสือนั้นหาไม่ เป็นอย่างธรรมเนียมกรุง ๆ คนมาแต่ทางไกลแล้วก็ต้องได้ถามถึงทางไปมาตามธรรมเนียม ไม่เกี่ยวข้องอันใดกับโยเสฟยาเลศเตีย ไม่ควรที่จะหยิบยกเอาความเล็กน้อยขึ้นโกรธซึ่งเป็นข้อใหญ่

ข้อหนึ่งว่า นึกเสียดายว่าได้อยู่ที่นี่ ๘ วันมาแล้ว และขุนนางผู้ใหญ่ผู้ใดผู้หนึ่งมิได้เยี่ยมเยือนสักทีสักครั้งหนึ่งเลย อันใครผู้ใดจะได้เชิญให้ผู้ใหญ่ผู้ใดหรือไปดูอะไรแปลกประหลาดหามิได้ เห็นว่า

ผิดธรรมเนียมแต่ก่อน ความข้อนี้ล่ามและเจ้าพนักงานก็มาอยู่พิทักษ์รักษาพร้อมแล้ว ได้จัดเรือพลพายให้มาประจำอยู่ สำหรับจะได้ไปเที่ยวเล่นตามสบาย ขุนนางฝรั่งพระยาวิเศสสงคราม นายทหารผู้ใหญ่ ก็ได้ไปมาเยี่ยมเยือนอยู่มิได้ขาด ขุนนางไทยนั้นจะไปมาเยี่ยมเยือนบ้างก็ผิดภาษากัน เห็นว่าโยเสฟบาเลคเตียมักโกรธชิงจะพูดจาประการใดกลัวจะเกิดความจึงไม่มา หนังสือมาณวันศุกร์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอโทศก

เมื่อณวันพฤหัส ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ บาเลคเตียทำหนังสือมายื่นอีกว่า หนังสือของโยเสฟบาเลคเตีย ผู้ราชทูตรับใช้ของเจ้าแผ่นดินอเมริกันทั้งสามสิบเมืองอันเข้ากันเป็นเมืองเดียว ถือราชศาสน์มาถึงเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในพิภพส่วนอาเซียทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีมหานครศรีอยุธยาเป็นต้น ฝากมาถึงเจ้าคุณเจ้าพระยาพระคลัง ด้วยว่าเมื่อเจ้าคุณยังมิได้กลับเข้ามาในกรุงเทพ ฯ กำปั่นหลวงเป็นเรือรบชื่อแปรະโมตถือธงอเมริกัน ได้ส่งข้าพเจ้าเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร ครั้นได้เข้ามาแล้ว ได้รับเชิญเข้าที่หอเฝ้าของเจ้าคุณศรีพิพัฒน์ ฯ กับขุนนางอื่น ๆ ได้ว่ากล่าวปรึกษากัน ด้วยการที่จะเอาราชศาสน์ซึ่งข้าพเจ้าถือมานั้น จะเข้าเฝ้าถวายตามข้าพเจ้ารับสั่งแต่เจ้าแผ่นดินอเมริกัน เจ้าคุณศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษากับขุนนางทั้งหลาย เพราะเหตุต่าง ๆ มิยอมให้ถวายราชศาสน์ ข้าพเจ้าจึงได้คอยท่าหลายวัน คิดจะได้ยินด้วยความนั้นต่อไป ครั้นหลายวันมาแล้วข้าพเจ้าก็ได้แต่งหนังสือ ๒ ฉบับฝากให้เรียนเจ้าคุณศรีพิพัฒน์ฉบับหนึ่ง ได้เล่าเหตุการที่ปรึกษาว่า

กล่าวกับเจ้าคุณเมื่อไปบ้านของท่านวันก่อนนั้น ก็ได้เล่าความอันเป็นเหตุจะให้ว่าและควรจะแก้เสีย

อนึ่งก็ได้ว่าด้วยการในขุนนางผู้ใหญ่ในมหานครกระทำให้เสียประโยชน์ในหนังสือสัญญาอันมีมาแล้ว อันควรจะถือให้ครัดเคร่ง หนังสือฉบับหนึ่งนั้นแต่งไว้หวังจะให้ทราบว่า ด้วยการทางจะถวายราชศาส์นนั้น ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาจะผิดอย่างธรรมเนียมแห่งแผ่นดินเลย หนังสือทั้งสองฉบับนั้น หมอมะตุนได้ถือไปให้แก่บุตร์ของเจ้าคุณ คือคุณพระนายไวยวรนาถ ๆ ได้ว่าจะส่งให้เจ้าคุณศรีพิพัฒน์ ๆ ตั้งแต่นั้นมาเป็น ๕ วัน ราชทูตมิได้รับหนังสือตอบประการใดเลย ไม่ได้ยินผู้ใดว่าจะมีหนังสือตอบมา ฝ่ายแผ่นดินอเมริกันยังถือไมตรีต่อมหานครเป็นอันดี ที่เจ้าแผ่นดินอเมริกันให้ทูตถือราชศาส์นมาถวายคราวนี้เป็นสำคัญ ว่ายังถืออยู่ดี ถึงการดังนั้นอันราชทูตเห็นว่ามหานครทั้งผู้เป็นใหญ่ในมหานครถือไมตรีต่อเมืองอเมริกันก็หาเห็นไม่ มิแต่จะเห็นว่ามหานครมิได้ปรารถนาจะขาดจากทางไมตรีแล้ว เมื่อการเป็นดังนี้แล้วจำเป็นให้ราชทูตเรียนเจ้าคุณว่า ถ้าเสนาบดีผู้ใหญ่ในมหานครไม่มีน้ำใจปรึกษาหารือกันต่อไป ราชทูตจะได้ลงเรือออกไปถึงกำปั่นอันถือของอเมริกัน ครั้นจะกำหนดวันลงเรือออกไป ก็กำหนดเป็นวันเสาร์ขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ ขอเจ้าคุณได้โปรดสั่งด้วยเรือที่ออกไป ราชทูตขอคำนับเจ้าคุณเจ้าพระยาพระคลังเป็นอันดี หนังสือมาณวันพุธขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอโทศก

หนังสือฉบับนี้ยาเลศเตียว่าเจ้าพระยาพระคลังกลับบอกถึงกรุง ฯ ณวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือนยี่จึงทำมาให้ เจ้าพระยาพระคลังไม่ตอบ

ณวันเสาร์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ โยเสฟบาเลศเตียทำหนังสือมายื่นอีกฉบับหนึ่งว่าจะขอลากลับไปกำปั่น ความในหนังสือว่า หนังสือของท่านโยเสฟบาเลศเตียราชทูตเมืองอเมริกัน ฝากมาถึงท่านคุณพระนายไวยวรนาถให้ทราบว่า ข้าพเจ้าได้ยินพวกหมออเมริกันได้พบคุณพระนายไวยวรนาถเมื่อเพลาคืนนี้ว่า แต่ขุนนางไทยปรารถนาจะให้พวกหมออเมริกันนั้นไปส่งท่านราชทูตถึงกำปั่น ท่านราชทูตก็มีความยินดีด้วย แต่ว่าเพลาพรุ่งนี้เป็นวันพระของพวกริศพระเยซู เป็นวันถือ พวกหมอไม่ชอบที่จะไปในกลางทางในวันพระนั้น ข้าพเจ้าจะกำหนดที่จะออกไปกำปั่นนั้นแต่ณวันจันทร์ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๖ เพลาเช้าทีเดียว

อีกประการหนึ่งเรือที่จะไปนั้นข้าพเจ้าขอเรือหลวงที่ไปรับข้าพเจ้าเข้ามานั้น หรือเรือล่องบดกะปีตันปรอนหรือมิศเฮส์ ถ้าจะโปรดให้เรือกะปีตันปรอนไปส่งข้าพเจ้า ขอให้กะปีตันปรอนไปส่งด้วย เพราะว่าข้าพเจ้าไม่รู้จักคนอื่น ด้วยกะปีตันปรอนไว้เนื้อเชื่อใจเป็นคนชำนาญในการทะเลนั้น หรือจะมีหนังสือไปถึงนายกำปั่นให้เอาเรือล่องบดเข้ามารับที่หลังเต่าก็ได้ แต่ว่าเห็นไม่สู้ดี เพราะว่าพวกหมอไปส่งถึงกำปั่นไม่ได้ด้วย พวกหมอจะกลับมาก็ไม่มีเรือจะกลับมา ข้าพเจ้าขอให้ไปมาโดยดี หนังสือนี้มาณวันเสาร์ขึ้น๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอโทศก หนังสือนี้ไม่ได้ตอบ

ท่านเสนาบดีทราบความแล้ว สั่งให้จัดเรือแง่ทรายยาว ๑๒ วา ๑๓ วา ๒ ลำ มีธงทวนคนแจวลำละ ๔๐ คน ๕๐ คน ใส่เสื้อแดงหมวกแดงเตรียมไว้ ถึงกำหนดจะได้ส่งโยเสฟบาเลศเตียทูตลงไปถึงเมืองสมุทรปราการ แล้วให้มีหนังสือพระนายไวยวรนาถส่งไปถึงกำมะโดนายทหารกำปั่นรบอเมริกัน ซึ่งเข้ามากับบาเลศเตียทูตฉบับหนึ่ง

ความในหนังสือว่า หนังสือหมื่นไวยวรนาถผู้ได้บังคับกำปั่นรบและปากน้ำกรุงเทพ ฯ มาถึงกำมะโดอรหิต ขุนนางนายทหารกำปั่นรบอเมริกันด้วยใจรักใคร่ยิ่งนัก ขอเล่าความออกมาให้กำมะโดอรหิตฟังด้วยท่านมีหนังสือเข้ามาถึงเราว่า ให้จัดเรือใหญ่ลำหนึ่งกับคนแจวที่ดีออกไปรับขุนนาง ถ้าเราพบขุนนางที่เข้ามาแล้ว ขอให้ (รับรอง) โดยดี ด้วยคนนั้นเป็นขุนนางผู้ใหญ่มิใช่ขุนนางผู้น้อย เราก็ได้นับถือตามหนังสือของท่านที่มีเข้ามา จึงจัดเรือเสา เรือไบยาว ๑๑ วา ๑๒ วา ๓ ลำ คนแจว ๔๐ คน ๕๐ คน ใส่เสื้อแดงหมวกแดงมีธงทวนปักเหมือนอย่างรับทูตมาแต่ก่อน ๆ ออกไปรับโยเสฟบาเลศเตียทูตกับหนังสือที่มีมาแต่เมืองอเมริกัน ณวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ โยเสฟบาเลศเตียทูตอเมริกันนาย ๑ มิซชันนารีซื่อดีน ๑ คนใช้คน ๑ ลงเรือที่ออกไปรับมาถึงเมืองสมุทรปราการ ก็ได้ยิงปืนยิ้มรับทูตอเมริกัน ๒๑ นัดเป็นคำนับ ตามอย่างรับทูตมาแต่เมืองใหญ่ซึ่งเป็นไมตรีกันได้เชิญโยเสฟบาเลศเตียขึ้นกินเลี้ยงที่เมืองสมุทรปราการ แล้วส่งโยเสฟบาเลศเตียทูตขึ้นมาถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์เป็นเมืองชั้น ๒ ผู้รักษาเมืองกรมการก็ได้จัดลูกไม้ของกินไปกำนัลและเลี้ยงดูตามอย่าง

ธรรมเนียม ท่านเสนาบดีรู้ความให้จัดแจงปลูกเรือนใหญ่เป็นที่อยู่มีรั้วล้อมรอบเป็นบริเวณ ทำให้ทูตอยู่สมยศเกียรติในชาติอเมริกัน ครั้นโยเสฟบาเลศเตียขึ้นไปกรุง ฯ ก็ได้เชิญโยเสฟบาเลศเตียอยู่ที่เรือนใหม่ จัดพ่อครัวมาให้ประจำทำกับข้าวของกินเลี้ยงดูมิได้ขัดสน จัดเรือและคนไว้สำหรับโยเสฟบาเลศเตียจะได้ไปเที่ยวตามสบายอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ทูตมาแต่ก่อน ๆ ขึ้นไปถึงที่อยู่เป็นปรกติแล้ว ขุนนางเจ้าพนักงานได้จัดเรือให้ลงมารับหนังสือขึ้นไปแปลจะได้รู้ความในหนังสือ ท่านเสนาบดีจะได้นำความในหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้าให้ทรงทราบ โยเสฟบาเลศเตียมาถึงที่อยู่ณวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ เจ้าพนักงานรับโยเสฟบาเลศเตียขึ้นอยู่ที่พักแล้ว บอกว่าในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเที่ยง จะจัดเรือกระบวนแห่รับหนังสือ โยเสฟบาเลศเตียก็ยอม ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้าโยเสฟบาเลศเตียทูต ให้มิซซันนารีหมอมะตูนมาบอกว่าหนังสือมีมา ๒ ฉบับ ฉบับหนึ่งเป็นหนังสือเปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกันมีมาถวายในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุง ฯ เมื่อโยเสฟบาเลศเตียได้เข้าเฝ้าทูลละออง ฯ แล้วจึงจะเอาหนังสือถวายในสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอีกฉบับหนึ่งเปรสิเดนต์มีมาจะให้คนทั้งหลายรู้ว่า ได้แต่งให้โยเสฟบาเลศเตียเป็นทูตเข้ามาณกรุง ฯ เป็นหนังสือสำหรับตัวมิได้มีมาถึงผู้ใด จะให้รับไปนั้นไม่ได้ การซึ่งจัดแจงกระบวนแห่เรือไว้จะไปรับหนังสือก็ค้างอยู่

ครั้นณวันแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ท่านเสนาบดีประชุมพร้อมกัน ณบ้านท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา แล้วจึงให้เรือยาวมีกันยา สำหรับขุนนางขี่ พลพาย ๒๐ คน ไปรับโยเสฟบาเลศเตีย จะได้พูดจากันโดยฉันไมตรีรักใคร่ เมื่อเรือถึงสะพานที่จะขึ้นบ้านท่านเสนาบดี ๆ ก็ให้พระยาวิเศษสงคราม ฝรั่งนายทหารใหญ่ ๑ หลวงวุฒิสรเดช หลวงฤทธิสำแดง นายทหารที่ ๒ กับตัวนาย นายทหาร ๘ คนลงไปคอยรับขึ้นบกตามธรรมเนียมฝรั่ง ขุนนางไปทันพร้อมกันที่รับแขกตามธรรมเนียมไทย โยเสฟบาเลศเตียขึ้นจากเรือ เห็นมิชชันนารีสมิทบุตรเลี้ยงมิชชันนารีบอน ถือหีบหนังสือที่ว่าเป็นราชศาสน์ปิดตราเจ้าเมืองอเมริกันมามือหนึ่ง ถือร่มของโยเสฟบาเลศเตียทูลมามือหนึ่ง เดินตามหลังมา ขุนนางไทยได้เห็นดังนั้นก็มีความเสียใจ ว่าพระราชศาสน์เจ้าเมืองอเมริกันมาถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุง ๆ พระนามทั้งสองฝ่ายอยู่ในหนังสือ เอาถือเดินตามหลังมาดังนี้ไม่สมควรตามอย่างธรรมเนียมไทย เมื่อครั้งเอดแมนรอเบตพาพระราชศาสน์เจ้าเมืองอเมริกันเข้ามาครั้งก่อน ขุนนางเจ้าพนักงานได้จัดแจงเรือเขียนทองไปรับพระราชศาสน์ขึ้นมาแปลตามอย่างธรรมเนียม เมื่อเอดแมนรอเบตไปหาท่านเสนาบดีก็มีทหารมีผ้าพาย มีปี่ มีกลอง ข้าวนำหน้าสมเกียรติสมยศดูงาม ครั้นโยเสฟบาเลศเตียขึ้นมาถึงที่ประชุมแล้วก็นั่งบนเก้าอี้อย่างดี มิชชันนารีหมอดีนนั่งถัดลงมากับมิชชันนารีหมอบอน มิชชันนารีหมอมะตูนซึ่งอยู่ณกรุง ๆ ก็นั่งเป็นลำดับถัด ๆ กันลงมา ท่านเสนาบดีปราสัยตามอย่างธรรมเนียมว่า โยเสฟบาเลศ

เดียทูตมาทางทะเลสยายอยู่หรือ มาแต่เมืองอเมริกันเมื่อไร มากำปั่นลำนี้หรือมากำปั่นลำใด มาอยู่ที่เมืองกวางตุ้งนานอยู่หรือ

โยเสฟยาเลศเดียตอบว่า มาแต่เมืองอเมริกันเมื่อเดือน ๑๐ ปีระกาเอกศก มาทางทะเลสยายอยู่ มาจากเมืองอเมริกัน มาจากกำปั่นไฟมาอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง๓ เดือน มาลงกำปั่นลำนี้ที่เมืองกวางตุ้ง

ท่านเสนาบดีถามต่อไปว่า มาแต่เมืองกวางตุ้งแวะที่ไหนบ้างหรือเข้ากรุง ฯ ทีเดียว

โยเสฟยาเลศเดียว่า จะถามอยู่อย่างนี้ช่วยการเพลา ว่ากล่าวเป็นโกรธขึ้ง จึงชักเอาหนังสือในกลีบเสื้อออกยื่นให้ เขียนเป็นอักษรไทยว่า ท่านโยเสฟยาเลศเดียราชทูตอเมริกัน จะขอถวายหนังสือแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แล้วจะได้เอาหนังสือที่แต่งไว้ฉบับหนึ่งถวายแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวคราวเมื่อยังเผ้าอยู่นั้น หนังสือนี้แปลเป็นภาษาไทยเพื่อท่านจะได้ทราบ ท่านเสนาบดีจึงว่าอย่างธรรมเนียมกรุงเทพ ฯ ที่เอาหนังสือไปถวายในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังว่านี้ไม่ได้ จะพูดการสิ่งใดก็ให้พูดกับเสนาบดีให้รู้ความก่อน เสนาบดีและขุนนางทั้งปวงก็รักใคร่กับชาติอเมริกันอยู่เป็นอันมาก ความจะพูดกันประการใดจะได้พูดกันไปตามการ ให้สมควรที่เป็นไมตรีสนิทกันโยเสฟยาเลศเดียว่าจะขอเฝ้าเอาหนังสือฉบับนี้ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก่อน ถ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะโปรด ฯ ให้ขุนนางผู้ใดทำการอันนี้ จึงจะได้พูดความต่อไป ท่านเสนาบดีจึงตอบว่า เมื่อปีมะโรงจัตวาศกศักราชฝรั่ง ๑๘๓๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๗๖)

เอดแมนรอเบต ถือหนังสืออันเรยักสอนเจ้าเมืองอเมริกันเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางค้าขาย หนังสือซึ่งเจ้าเมืองอเมริกันมีมาก็ยึดตราประจำผนึกเป็นสำคัญเข้ามา ท่านเสนาบดีได้จัดเรือกันยาพนักทองรับหนังสือมาแปล ได้ความแล้วจึงพาเอดแมนรอเบตเข้าเฝ้าทูลลออง ฯ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างธรรมเนียมมาแล้ว โยเสฟบาเลศเตียเข้ามาครั้งนี้ต้องทำให้เหมือนเมื่อครั้งเอดแมนรอเบตเข้ามา โยเสฟบาเลศเตีย จึงว่าหนังสือเจ้าเมืองอเมริกันมีเข้ามาครั้งนี้จะรับหรือไม่รับ ท่านเสนาบดีจึงว่าหนังสือนั้นส่งให้ก็จะรับ แต่ที่จะให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวถวายหนังสือเองนั้นไม่ได้ ด้วยผิดอย่างธรรมเนียมมาแต่ก่อน โยเสฟบาเลศเตียก็ลุกขึ้นจากเก้าอี้เดินออกไปแล้วกลับเข้ามาถามอีกว่า หนังสือนั้นจะรับหรือไม่รับ ท่านเสนาบดีว่าหนังสือให้ไว้ก็จะรับ แต่จะให้เข้าเฝ้าก่อนนั้นไม่ได้ โยเสฟบาเลศเตียจึงพูดกับหมอภาษาอเมริกันจะว่าประการใดไม่รู้ แต่หมอยอนแปลความว่าถ้าไม่รับหนังสือจะไปบอกเจ้าเมืองอเมริกันเขาจะคิดอย่างไรไม่รู้ด้วย แล้วโยเสฟบาเลศเตียโกรธก็กลับไป ความซึ่งจะได้พูดจากันโดยฉันไมตรีก็ยังค้างอยู่ หนังสือสัญญาข้อเก่านั้นมีอยู่ว่า ชาติอเมริกันจะเข้ามาณกรุงไทย (จะ) ทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ทุกสิ่ง โยเสฟบาเลศเตียจะเอาตามใจของโยเสฟบาเลศเตียไม่ได้ ก็โกรธขึ้งว่ากล่าวเป็นคำแข็ง

ณวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖ โยเสฟบาเลศเตียทำหนังสือมาให้อีกว่าข้อ ๒ ในหนังสือสัญญาอันแต่งไว้ในศักราช ๑๘๓๓ คือ ยิมะโรง

ศักราชไทยข้อนั้นว่า ใครผู้ใดที่มีสินค้าจะซื้อขายกันมิให้ใครห้าม แต่ครั้นตั้งเจ้าภาษีแล้วไม่มีใครอาจจะซื้อขาย เว้นไว้แต่ตามคำของพวกเจ้าภาษีนั้น คำสัญญาจึงสิ้นกำลังหาประโยชน์มิได้ เพราะเจ้าภาษีคาดค่าแพงให้เกินขนาด พ่อค้าจะซื้อขายกันมิได้ อันจะขายกันได้มีแต่เจ้าภาษีพวกเดียว เพราะมิได้ถือคำสัญญาข้อนี้ และเพราะค่าธรรมเนียมเป็นอันมากนัก หนังสือสัญญานั้นฝ่ายการซื้อขายกันจึงเป็นเหมือนหนึ่งมิได้เป็นดังนี้เป็นหลายปีมาแล้ว ในศักราช ๑๘๓๘ มีกำปั่น ๒ เสาครึ่งชื่อสตัคมาถึงเมืองไทยนี้ จะใคร่ซื้อน้ำตาลทรายบรรทุกพอเต็มลำ คราวนั้นน้ำตาลทรายมีอยู่ในโรงหลวงเป็นอันมาก อันจะคิดราคามีแต่เจ้าภาษีและเจ้าภาษีว่าราคาแพงนัก ผู้ทำน้ำตาลทรายมิอาจจะขายผิดคำเจ้าภาษี กำปั่นนั้นจึงต้องไปซื้อเมืองมนิลา ตั้งแต่คราวนั้นเป็น ๑๒ ปีมาแล้ว และกำปั่นอเมริกันมิอาจเข้ามาสักลำหนึ่ง

ประการหนึ่งราชทูตจะได้ว่าต่อไปให้เจ้าคุณทราบ การตั้งเจ้าภาษีดังว่ามาแล้ว เป็นการผิดข้อคำสัญญาและการซื้อขายกับประเทศอื่น ๆ จะทำได้แต่ในกำปั่นถือธงไทยกำปั่นเหล่านี้มิได้เสียค่าธรรมเนียม และครั้นสินค้าเป็นของพวกไทย ถึงจะฝากขายเมืองนอกหรือจะซื้อเข้ามามิต้องเสียภาษี อันนี้เป็นการร้ายต่อการของพวกชาวอเมริกัน ครั้นการดังนี้แล้ว และแผ่นดินอเมริกันกับแผ่นดินไทยเป็นมิตร์สหายกันดีแล้ว เป็นอันควรจะได้จัดแจงแต่งหนังสือสัญญาใหม่

ฝ่ายเจ้าแผ่นดินและขุนนางในเมืองอเมริกัน ก็ปรารถนาจะได้ไปมาซื้อขายทำการเป็นอันสมควรด้วยใจกว้างขวางอารีรอบ ถ้าและท่านผู้เป็นกษัตริย์และขุนนางในเมืองไทย ยอมให้ทำอันสมด้วยไมตรีต่อเมืองอเมริกัน ข้างเมืองอเมริกันจะยอมทำต่อเมืองไทยเหมือนกัน กำปั่นอเมริกันได้เข้ามาในเมืองไทยฉันใด กำปั่นไทยก็เข้าไปที่เมืองอเมริกันเหมือนฉันนั้น แล้วโยเสฟบาเลศเตียทูตว่า ได้จ้างคนจีนคนหนึ่งจะให้เขียนหนังสือ ครั้นคนจีนคนนั้นขึ้นบกแล้วพวกขุนนางไทยพาเอาตัวจีนคนนั้นไปบ้านขุนนางผู้ใหญ่ ให้ซักถามด้วยเหตุทั้งปวงของโยเสฟบาเลศเตียราชทูต ตั้งแต่ออกจากเมืองจีนจนมาถึงเมืองนี้ ครั้นได้ความแล้วก็ให้จดเขียนไว้ต่อหน้าขุนนางผู้ใหญ่ อันทำดังนี้ โยเสฟบาเลศเตียราชทูตที่มาจากเมืองอันเป็นไมตรี เป็นการผิด การเคืองมากนัก ทนไม่ได้ต้องการจะแก้โทษเสีย

ความ ๒ ข้อนี้ท่านเสนาบดีตอบไปว่า เมื่อศักราช ๑๘๓๓ เอดแมนรอเบตเข้ามาทำหนังสือสัญญาไว้ ๑๐ ข้อ ตั้งแต่นั้นมาหามีกำปั่นชาติอเมริกันเข้ามาค้าขายไม่ คอยอยู่เป็นหลายปี ครั้นเมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๓๘ ปี ศักราชไทย ๑๑๙๙ ปี มีกำปั่นชาติอเมริกันเข้ามาลำหนึ่ง จะมาจัดซื้อน้ำตาลทราย เป็นปลายมรสุม น้ำตาลทรายซื้อขายกันสิ้นแล้ว น้ำตาลทรายในโรงหลวงก็ไม่มี ยังมีอยู่บ้างแต่น้ำตาลทรายลูกค้าคนละเล็กน้อย ประมาณน้ำตาลทรายสิ้นด้วยกันหนัก ๕,๐๐๐ หาบ ครั้งนั้นนักกุดามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัดแขกลูกค้าเมืองบุมไบ (นำ) กำปั่น ๒ ลำเข้ามาจัดซื้อน้ำตาลทราย

ราคาน้ำตาลทรายแพง เจ้าของจะขายหาบละ ๒ ตำลึง ๒ บาท นักกุดามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัดต่อให้หาบละ ๒ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง ลูกค้าชาติอเมริกันเข้ามาจะซื้อหาบละ ๒ ตำลึง เจ้าพนักงานเห็นว่าลูกค้าชาติอเมริกันไม่ได้มาค้าขายนานแล้ว พึ่งจะมีมา จะช่วยสงเคราะห์ให้ลูกค้าชาติอเมริกันได้ซื้อน้ำตาลทรายไป จะได้เข้ามาซื้อขายอีก ช่วยว่ากล่าวลูกค้ากรุงเทพ ฯ จะให้ขายน้ำตาลทรายให้กับพวกอเมริกัน ให้ลดราคาลงบ้าง ให้พวกอเมริกันขึ้นราคาให้บ้าง นักกุดามะหะหมัด นักกุดากุละมะหะหมัด ลูกค้าเมืองบุมไบต่อไว้หาบละ ๒ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง ลูกค้าพวกอเมริกันไม่ขึ้นราคาให้ เจ้าของน้ำตาลทรายก็ไม่ยอมขาย ก็ไม่ได้ซื้อกัน ความดังนี้จะว่าเจ้าภาษีตั้งพิกัดราคาน้ำตาลทรายให้ลูกค้าซื้อขายกันประการใด กรุง ฯ ได้ทำสัญญาแล้วก็รักษาสัญญาไปชั่วฟ้าชั่วดิน ไม่ทำให้ผิดหนังสือสัญญา ใครเอาความไปเล่าบอกกับโยเสฟยาเลศเตียทูตจึงได้หยิบยกขึ้นว่า และจีนซึ่งโดยสารเรือมาขึ้นจากกำปั่นรบ จีนคนนี้เป็นจีนเขามาอยู่เมืองไทย แล้วกลับออกไปเมืองจีน กลับเข้ามากับกำปั่นรบ ฝ่ายไทยจะได้รู้ว่าโยเสฟยาเลศเตียทูตจ้างมาให้เขียนหนังสือนั้นหาไม่ เป็นอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ คนมาแต่ทางไกลแล้วก็ต้องไต่ถามถึงทางไปมา ถามก็ถามเป็นความดีจะถือโทษประการใด ความข้อนี้เห็นว่าไม่ผิด กรุง ฯ รักษาสัญญาทางไมตรีชาติอเมริกันยิ่งนัก จะรักษาไปชั่วพระอาทิตย์พระจันทร์นั้นอยู่ จะได้หมิ่นประมาททำสิ่งไรเหลือเกินให้โยเสฟยาเลศเตียทูตโกรธขึ้งนั้นหาไม่ จะพาโยเสฟ

ขาเลศเตียทูตเข้าเฝ้าตามซึ่งทำหนังสือมาขอ ก็ยังไม่รู้ความในพระราชศาสน์ ผิดด้วยอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ ท่านเสนาบดีเห็นว่าโยเสฟขาเลศเตียทูตเป็นคนโทโสโมโหมาก จะไปกระทำเหลือเกินในที่เฝ้าเหมือนกระทำกับท่านเสนาบดีขุนนาง และทหารพร้อมกันอยู่ในที่เฝ้า ไม่ให้กระทำก็จะวิวาทกันขึ้น ทางไมตรีก็จะมัวหมองไป ท่านเสนาบดีคิดเห็นโดยใจปรารถนาจะมิให้ทางไมตรีมัวหมอง จึงมิได้นำโยเสฟขาเลศเตียเข้าเฝ้าทูลละออง ฯ ใช่จะมีความรังเกียจในชาติอเมริกันนั้นหาไม่ ราชศาสน์นั้นโยเสฟขาเลศเตียทูตส่งให้ก็จะรับ ไม่ส่งให้จึงไม่รับ ความดังนี้ให้กำมะโดอรหิตขุนนางนายทหาร และทหารในกำปั่นรบพิเคราะห์ความดูเถิด ถ้าและขุนนางผู้ใหญ่ในเมืองอเมริกันจะแต่งให้ขุนนางผู้ใดเข้าไปพูดจาด้วยทางไมตรีต่อไป ขอคนที่มีสติปัญญาอัชฌาสัยไม่เป็นโทโสโมโห ให้ (เหมือน) เอดแมนรอเบตเข้ามาทำหนังสือสัญญาครั้งก่อน จะได้พูดจาปราสัยโดยดี ผ่อนปรนตามอย่างธรรมเนียมกรุง ฯ บ้าง ทางไมตรีและไมตรียิ่งนานจะได้ยิ่งสนิทยืดยาวสืบต่อไปภายหน้า หนังสือมาณวันอาทิตย์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ โทศก

ครั้นถึงณวันเสาร์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ท่านเสนาบดีสั่งให้จัดกาแฟกระสอบ ๑ ใบชาหีบใหญ่หีบ ๑ น้ำตาลทรายหนัก ๑๑ หาบ มะพร้าวอ่อน ๑๐๐ ทลาย ผลตาลเฉาะ ๖๐ ทลาย มอบให้กรมการเมืองสมุทรปราการ ลงไปให้กำมะโดอรหิตนายทหารกำปั่นรบอเมริกัน

ครั้นถึงกำหนดวันจันทร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๖ จึงเอาเรือแง่ทราย ที่เตรียมไว้ ๒ ลำมารับโยเสฟบาเลศเตีย กะปิตันปรอน มิซซันนารียอน มิซซันนารีเหา มิซซันนารีสมิท มิซซันนารีคิน มิซซันนารีบุตร หลวงวุฒสรเดชฝรั่ง หลวงชาติ เจ้ากรมทหารขึ้นใหญ่ นายยิ้ม นายใหญ่ ล่ามฝรั่ง ไปลำหนึ่ง หลวงวุฒสรเดชเจ้ากรมทหารขึ้นใหญ่ขี่เรือข้องกันทูตลงไปส่งเมืองสมุทรปราการลำหนึ่ง ได้มอบหนังสือที่มีไปถึงกำมะโด ให้นายยิ้มล่ามลงไปส่งให้กำมะโดที่กำปั่น ครั้นทูตลงไปถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ เจ้าเมืองกรมการให้เชิญทูตขึ้นพักที่ศาลากลาง ได้จัดสำรับคาว ๑๐ สำรับ สำรับหวาน ๑๐ สำรับ ลูกไม้น้ำร้อนน้ำชาเลี้ยงทูต ครั้นลงไปถึงเมืองสมุทรปราการเพลาบ่าย ๔ โมงเศษ เจ้าเมืองกรมการได้เชิญทูตขึ้นพักที่ศาลากลาง จึงจัดกับข้าวของกินอย่างฝรั่งมาเลี้ยงทูต แล้วโยเสฟบาเลศเตียทูต กะปิตันปรอน มิซซันนารีบุตร มิซซันนารียอน มิซซันนารีสมิท มิซซันนารีเหา มิซซันนารีคิน นายยิ้ม นายใหญ่ล่าม ลงเรือของกะปิตันปรอนไปลงกำปั่นนอกหลังเต่า

ครั้นณวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ โทศก กะปิตันปรอน มิซซันนารีมะตูน มิซซันนารียอน มิซซันนารีคิน มิซซันนารีเหา มิซซันนารีสมิท นายยิ้ม นายใหญ่ กลับมาจากกำปั่นรบอเมริกัน กำมะโดอรหิตมีหนังสือตอบมาถึงพระนายไวยวรนาถฝากนายยิ้มล่ามขึ้นมาฉบับหนึ่ง โยเสฟบาเลศเตียทูตมีหนังสือมาถึงเจ้าคุณท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ให้มิซซันนารีบุตรถือขึ้นมาฉบับหนึ่ง ถึง

กรุง ฯ ณวันแรมค่ำหนึ่งเดือน ๖ พระยาพิพัฒน์โกษาราชปลัดให้นายพานิชยุตร์มิตหันแตร ขุนปรีชาชาญสมุทร นายยิ้มล่าม พร้อมกันที่เวรกรมท่า แปลหนังสือออกเป็นไทย

ได้ความในหนังสือโยเสฟบาเลศเตียว่า หนังสือโยเสฟบาเลศเตียราชทูตเมืองอเมริกัน มายังท่านเจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาผู้ประเสริฐ ด้วยณวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ ปีจอโทศกเพลาค่ำได้รับหนังสือของเจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ ตอบข้อ ๑ ข้อ ๒ บาเลศเตียได้ความเข้าใจแล้ว เมื่อไรมีเวลาจะเอาหนังสือของเจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ กับหนังสือบาเลศเตียไปให้เปรสิเดนต์ดู เจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ ว่าวันพร้อมกันที่หอของเจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ นั้นบาเลศเตียโกรธเป็นคนโทโสโมโหนั้นไม่จริง บาเลศเตียหาได้คิดโกรธขึ้งไม่ บาเลศเตียไปหาขุนนางเมืองอื่น ๆ ก็หาตามธรรมเนียมอย่างนี้ เจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ จะต้องรู้ธรรมเนียมที่เมืองอาหรอบอเมริกัน ไม่ได้นับนอบหมอบคลานกันเหมือนที่กรุง ฯ เจ้าคุณคิดว่าบาเลศเตียโกรธนั้นเจ้าคุณโกรธเสียเปล่า ด้วยธรรมเนียมอเมริกันจะพูดจากันในที่ประชุมขุนนางพร้อมแล้ว คนที่พูดต้องยืนขึ้นพูดดัง ๆ ให้ได้ยินทั่วกัน เจ้าคุณหยิบเอาความโกรธนี้ไว้ว่ามาไม่มีหนังสือเจ้าคุณว่าความที่ไม่ให้เฝ้าทั้งสองครั้งนั้นก็ไม่ได้บอก ด้วยเหตุไม่ให้ไปเฝ้า เพราะไม่ได้ปิดตราเปรสิเดนต์ที่หนังสือ เมื่อทีหลังนั้นได้ให้ขุนนางไปดูตราเปรสิเดนต์ แล้วขุนนางว่าไม่มีตราประจำผนึกจึงไม่ยอมให้ไปเฝ้า เจ้าคุณเห็นจะลืมไปด้วยเหตุที่พูดจายืดยาว ก่อน

ยาเลศเตียลุกขึ้นจากเก้าอี้ ได้ว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก ต้องว่าอย่างนั้นเป็นความประมาทเปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกัน แล้วประมาทไมตรีชาติอเมริกันทั้งสิ้น ขุนนางไทยทั้งสิ้นคิดทำอย่างนี้ก่อนยาเลศเตียยังไม่ถึงปากน้ำ ขุนนางไทยได้บอกความอันนี้ จะว่าต่อไปด้วยความที่จะถวายหนังสือเปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกัน ทูตยาเลศเตียได้อ่านหนังสือพิมพ์ที่เอดแมนรอเบตเข้ามากรุง ฯ ครั้งก่อน หาเห็นมีข้อความชี้แจงที่จะถวายหนังสือของเปรสิเดนต์ประการใดไม่ เพราะอย่างนั้นยาเลศเตียจึงไม่มีข้อที่จะรู้ เมื่อการะผั้ดทูตอังกฤษเข้ามาทำหนังสือสัญญาที่กรุง ฯ มีข้อความเป็นประการใดได้ใส่ในหนังสือพิมพ์ทุกข้อ เมื่อทูตการะผั้ดถือหนังสือเจ้าเมืองบังกล่าเข้ามาถวายนั้นเสนาบดีได้มาประชุมพร้อมกันเหมือนอย่างที่บ้านเจ้าคุณศรีพิพัฒน์ ฯ เมื่อทูตการะผั้ดจะส่งหนังสือให้ขุนนางไทยนั้น ขุนนางไทยได้สัญญาว่าหนังสือนั้นจะแปลออกเป็นภาษาไทย แล้วจึงจะเอาต้นหนังสืออังกฤษคำที่แปลออกเป็นไทยไปถวายเมื่อเพลาพาทูตการะผั้ดเข้าเฝ้านั้น ทูตหาได้เห็นขุนนางผู้ใดได้เอาต้นหนังสืออังกฤษและคำที่แปลออกเป็นไทยอ่านถวายไม่ เพราะยาเลศเตียเห็นในหนังสือนั้นแล้ว ยาเลศเตียจะทำเหมือนอย่างทูตการะผั้ดเข้ามานั้นไม่ได้ ผิดคำสั่งของเปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกัน และหนังสือของยาเลศเตียที่แปลเป็นภาษาไทยส่งให้กับเสมียนผู้คุม ความในหนังสือนั้นเป็นหนังสือเปรสิเดนต์ฉบับหนึ่ง หนังสือยาเลศเตียฉบับหนึ่ง เจ้าคุณได้ทราบในหนังสือนั้นแล้วกับเจ้าคุณได้ว่าความที่ภาษีน้ำตาลทรายนั้น เจ้าคุณไม่ได้บอกตรง

ว่าภาษีมี ภาษีไม่มี เจ้าคุณว่าใครเอาความไปบอกกับยาเลศเตียว่า ภาษีมี ทำไมยาเลศเตียว่าเจ้าภาษีตั้งพิกัดราคาน้ำตาลทรายให้ลูกค้าซื้อขายกันไม่ได้ให้ผิดหนังสือสัญญา ยาเลศเตียตอบว่า ซึ่งลูกค้าขายซื้อกันเองไม่ได้ก็ไม่ได้ว่า ลูกค้าจะซื้อน้ำตาลทรายที่เจ้าภาษีไม่ได้ก็ไม่ได้ว่า ตำแหน่งที่เคยซื้อน้ำตาลทรายที่ในกรุง ฯ ควรที่จะเชื่อได้ ไม่บอกให้ยาเลศเตียรู้ความ น้ำตาลทรายที่กรุง ฯ ทั้งสิ้นต้องไปหาจีน ๒ คน ชื่อเจ๊สัวฉิมผู้ใหญ่ ๑ เจ๊สัวยง ๑ คน ๒ คนนั้นตีราคาน้ำตาลทรายแล้วที่หลังขายกับลูกค้าตามชอบใจ ตีราคาแพงกว่าเจ้าของโรงน้ำตาล ๆ ขายราคาน้ำตาลทรายถูกกว่าที่กรุง ฯ ก็ยังมีกำไรอยู่ และน้ำตาลทรายที่ลูกค้าบรรทุกเข้ามาขายณกรุง ฯ นั้นเก็บเข้าในคลังหลวงเสียเกือบหมด ถึงเวลาเจ้าภาษีจะต้องการขายก็เอาออกขาย ความดังนี้ยาเลศเตียว่าไทยทำผิดหนังสือสัญญา ประเดี๋ยวนี้ยาเลศเตียเห็นว่าเป็นความผิดจริง ในหนังสือยาเลศเตียได้เขียนแต่เดิมนั้นได้ขอให้แปลงความดังนี้เสียใหม่ และน้ำมันมะพร้าวเป็นของซื้อขาย ของอื่น ๆ ก็มีภาษีเหมือนกันกับน้ำตาลทราย เมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๔๒ ปี (พ.ศ. ๒๓๘๕) ในปีนั้นราคาน้ำมันมะพร้าวหาบละ ๑ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึงบ้าง ๑ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึงบ้าง ในเดี๋ยวนี้เจ้าภาษีเก็บไว้จำหน่ายเอง ราคาน้ำมันมะพร้าวเป็นหาบละ ๑ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง แล้วเอาออกขายปลีกพอใช้สอยกันที่กรุงเทพ ฯ หาบ ๑ เป็นราคา ๑๒ บาทบ้าง ๑๕ บาทบ้าง ก็ทำผิดสัญญาอีกอย่างหนึ่ง เหล็กกล้าและเหล็กอื่น ๆ ที่ได้เข้ามากับ

กำปั้นอเมริกันที่ได้เสียค่าธรรมเนียมวาละ ๑,๗๐๐ บาทแล้ว ลูกค้าจะซื้อเหล็กนั้นยังต้องเสียภาษีอีกหาบละ ๑ บาท เพราะอย่างนั้นราคาเหล็กจึงสูงขึ้นหาบละ ๑ บาท หาได้ยอมให้บาเลศเตียทูตมีท่าทางปรึกษาราชการของทูตไม่ บาเลศเตียจะใคร่พูดความอื่น ๆ เป็นความสำคัญหลายอย่าง ท่านเสนาบดีจะได้ปรึกษากันอย่างนี้เป็นอย่างหนึ่ง ขอได้โปรดให้กงสุลอเมริกันเข้ามาอยู่ณกรุง ฯ คนหนึ่ง ถ้าไม่โปรดให้กงสุลเข้ามาอยู่ จะทำหนังสือสัญญาประการใดก็ไม่เป็นผล

เจ้าคุณแก้ความที่จับเอาตัวจีนของทูตไปไถ่ถามไล่เลียงความนั้นว่าไม่ถูก เพราะว่าคุณพระนายไวยวรนาถให้คนที่ปากน้ำไปเอาตัวจีนมาคุมไว้ แล้วส่งขึ้นมาณกรุง ฯ ไล่เลียงไถ่ถามความต่อไป เมื่อแรกถามขุนนางก็จะต้องรู้ว่าเป็นคนของทูตบาเลศเตีย ทูตจะต้องให้ขุนนางรู้ว่าความอันนี้เป็นความผิด แล้วผิดกับธรรมเนียมนับถือทูต ข้าพเจ้าขอคำนับมายังเจ้าคุณพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ เป็นอันดี หนังสือนี้เขียนที่บ้านราชทูตอยู่ณวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ ศักราชฝรั่ง ๑๘๕๐ ปีจอโทศก หนังสือฉบับนี้ไม่ได้ตอบ

หนังสือกำมะโดตอบมาถึงพระนายไวยวรนาถนั้น แปลออกได้ความว่า หนังสือกำมะโดอรหิตนายทหารและกองทัพของเมืองอเมริกันข้างอินเดีย คำนับมาถึงท่านพระนายไวยวรนาถ ผู้ได้บังคับกำปั่นรบและปากน้ำณกรุงเทพ ฯ ให้ทราบ ด้วยได้รับหนังสือของท่านเขียนมาแต่กรุง ฯ ณวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ เล่าความซึ่งทูตอเมริกันมิศโยเสฟบาเลศเตีย ได้กระทำการเมื่อมาจัดแจงว่ากล่าวด้วยหนังสือสัญญา

อเมริกันณกรุง ฯ นั้น อนึ่งคำนับมาถึงต่อไปว่า หนังสือของท่าน ซึ่งมีออกมาถึงด้วยการดังนี้ ก็จะมีไปถึงเปรสิเดนต์เมืองอเมริกันข้างเหนือให้ทราบด้วยคำนับมาถึงท่าน หนังสือเขียนที่เรือกำปั่นรบปลิแประโมคทอดที่ใกล้เกาะริน เมื่อณวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๖ ปีจอโทศก ต้นฉบับอยู่ (กับ) คุณพระนายไวยวรนาถ

และหนังสือเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกันที่ยาเลศเตียถือเข้ามาว่าเป็นราชศาสน์นั้น มีสำเนาเข้ามาด้วย ได้ขอคัดลอกเอาสำเนามาจากหมออเมริกันไว้ ความในสำเนานั้นมีว่า

สากริเตเลอ ผู้เป็นเจ้าแผ่นดินอเมริกันทั้ง ๓๐ เมืองที่เข้ากันเป็นเมืองเดียว คำนับมาถึงท่านผู้เป็นกษัตริย์อันใหญ่ในพระมหานครศรีอยุธยา ด้วยท่านผู้เป็นมิตต์สหายอันใหญ่อันประเสริฐ เราได้ลงใจเลือกให้มิศโยเสฟยาเลศเตียไว้ ใช้เป็นราชทูตผู้ใหญ่ ไปอาศัยในเมืองของท่าน ให้รับธุระที่จะปรึกษาว่ากล่าวด้วยความอันเป็นข้อใหญ่หลายข้อ อันเป็นการสำหรับเมืองอเมริกันกับมหานครศรีอยุธยา เราขอให้ท่านโปรดปรานป้องกันรักษามิศโยเสฟยาเลศเตียไว้ อนุเคราะห์ให้มีช่องจะได้ทำให้พนักงานนี้สำเร็จโดยสะดวก มิศโยเสฟยาเลศเตียผู้นี้จะว่าเป็นประการใด ขอให้ท่านวางพระทัยเชื่อได้ ถ้าจะว่าข้าพเจ้าถือไมตรีต่อท่านเป็นชะนิดดี จงเชื่อเถิดเป็นความจริง ข้าพเจ้าขอพระเป็นเจ้าทรงพระกรุณารักษาท่าน ผู้เป็นมิตต์สหายและประเสริฐ ให้จำเริญพระชันษาเถิด ข้าพเจ้าจึงปิดตราสำหรับเมืองอเมริกันทั้ง ๓๐ เมืองเข้ากันเป็นเมืองเดียวนั้นเป็นสำคัญ และเขียนชื่อ

ของข้าพเจ้าลงเป็นสำคัญด้วย ณเมืองวอชิงตันคฤศตศักราช๑๘๔๙ เดือนออกสต์ ๑๖ ค่ำ นับแต่อเมริกันตั้งเป็นเมือง ๗๔ ปี

แปลเป็นไทย จุลศักราช ๑๒๑๑ ปี เดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ ปีระกา เอกศก

ความในหนังสือเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกัน ซึ่งบาเลศเตียว่าเป็นหนังสือให้เข้ามาเป็นสำหรับตัวนั้นได้ความว่า สากริเตเลอ ผู้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกัน ให้มาแก่ขุนนางผู้ใหญ่ผู้ควรจะรู้หนังสือนี้ให้เข้าใจเถิดว่า มิศโยเสฟบาเลศเตียเป็นชาวเมืองอเมริกันนั้น เราไว้ใจในมิศโยเสฟบาเลศเตียเป็นอันดีว่า เป็นผู้ซื่อสัตย์มีสติปัญญา เราจึงตั้งมิศโยเสฟบาเลศเตียนั้นให้ว่าความสิทธิ์ขาด ให้รับธุระฝ่ายข้างเมืองอเมริกัน เป็นพนักงานสำหรับจะได้ไปสู่หาปรึกษากันกับผู้ใด ๆ ที่พระมหากษัตริย์ผู้ครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยานั้น ได้ตั้งให้มีความสิทธิ์ขาดเหมือนกัน จะได้เอาหนังสือสัญญาเดิมซึ่งจัดแจงทำไว้ในปีมะโรง ล่วงมาได้ ๑๘ ปีแล้ว ออกมาปรึกษาแล้วจะได้แปลงเปลี่ยนเสียบ้างเติมเข้าบ้าง เมื่อปรึกษาด้วยการทางไมตรีและการซื้อขายและข้อความใด ๆ อันเป็นเหตุที่การจะปรึกษาให้ตกลงเห็นพร้อมกันแล้ว มิศโยเสฟบาเลศเตียจะได้ลงชื่อเป็นสำคัญฝ่ายข้างเมืองอเมริกันนั้น แล้วจะได้เอาหนังสือสัญญานั้นส่งออกไปให้แก่เจ้าแผ่นดินอเมริกันนั้น เมื่อเจ้าแผ่นดินอเมริกันกับที่ปรึกษาเห็นชอบพร้อมกันแล้ว จะได้ลงชื่อของเจ้าแผ่นดินนั้นเสร็จแก่กันด้วยเหตุที่ว่ามาแล้ว เราจึงปิดตราสำหรับแผ่นดินเมืองอเมริกันเป็นสำคัญ ได้เขียนชื่อของเราด้วยที่เมืองวอชิงตันในคฤศตศักราช

๑๘๔๙ เดือนออกัสต์ ๑๖ ค่ำ เป็นจุลศักราช ๑๒๑๑ ปี เป็นเดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ ปีระกาเอกศก สิ้นความในหนังสือ ๒ ฉบับเท่านี้

ต้นหนังสือและสำเนาหนังสือ ๒ ฉบับ บาเลศเตียทูตไม่ได้ส่งให้ บาเลศเตียจะขอเข้าเฝ้าถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทีเดียว บาเลศเตียไม่ได้เฝ้า ต้นหนังสือสำเนาหนังสือบาเลศเตียทูตก็พากลับออกไปเมืองอเมริกันทั้งสองฉบับ ร่างมีขอลอกไว้จากหมออเมริกัน

จีนเสี่ยงที่มากำปั่นลำเดียวกับโยเสฟบาเลศเตีย ๆ ว่าจ้างจีน (เสี่ยง) มาเขียนหนังสือ ขุนนางเอาตัวจีน (เสี่ยง) มาไต่ถามนั้น ถามได้ความว่า

ข้าพเจ้าจีนเสี่ยงแต้จวแซ่หลิมให้การว่า เดิมข้าพเจ้าอยู่เมืองหัวเนียกุยแขวงเมืองตังเลง เมื่ออายุข้าพเจ้า ๒๗ ปี ข้าพเจ้าโดยสารสำเภาลูกค้าเมืองตังเลงเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ได้ปีหนึ่ง หมอดีนฝรั่งอเมริกันเชิญให้ข้าพเจ้าสอนหนังสือจีน ข้าพเจ้าได้สอนหนังสือจีนหมอดีนอยู่ได้ประมาณ ๙ ปี หมอดีนให้ค่าจ้างข้าพเจ้าเป็นเงินตราเดือนละ ๔ ตำลึง แล้วหมอดีนสรรเสริญศาสนาของหมอดีนว่าประเสริฐ ข้าพเจ้าก็เชื่อถือ ข้าพเจ้าจึงเข้ารีตฝรั่งชาติอเมริกันจนทุกวันนี้ จะเป็นปีเดือนใดข้าพเจ้าจำมิได้ หมอดีนโดยสารกำปั่นออกไปอยู่เมืองจีนได้ประมาณ ๓ ปี เมื่อปีมะแมนพศก (พ.ศ. ๒๓๘๐) ข้าพเจ้าโดยสารกำปั่นส่งพระราชศาสน์ออกไปณเมืองกวางตุ้ง ข้าพเจ้าไปสอนหนังสือจีนหมอดีนอยู่ที่ฮ่องกงได้ประมาณ ๓ ปี เมื่อเดือนข้างแรมกี่ค่ำจำไม่ได้ หมอดีนไปเมืองมาเก๊า

หมอคินกลับเข้ามาบอกกับข้าพเจ้าว่า กำปั่นรบชาติอเมริกันมาทอดอยู่ที่หน้าเมืองมาเก๊าลำหนึ่ง จะเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ได้ไปว่าขอแก่กะปิตันนายกำปั่นจะโดยสารเข้ามาณกรุง ฯ ด้วย นายกำปั่นก็ยอมให้โดยสาร ครั้นณวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๔ นายกำปั่นมีหนังสือมาถึงหมอคินว่า กำปั่นจวนกำหนดจะใช้ใบให้หมอคินไปลงกำปั่น ข้าพเจ้ากับหมอคินก็ขนของจากเรือเล็ก ให้มาส่งขึ้นกำปั่นรบที่หน้าเมืองมาเก๊าอยู่ที่กำปั่นวันหนึ่ง

ณวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๔ ปีระกาเอกศก กำปั่นรบอเมริกันออกใช้ใบจากเมืองมาเก๊ามากลางทะเล ๔ วันถึงปากน้ำเมืองหุยวาน ขุนนางญวนนายด่านลงมาถามที่กำปั่น ได้ทราบความแล้วมีหนังสือบอกขึ้นไปถึง จงตึก เมืองหุยวานว่า กำปั่นรบชาติอเมริกันมาทอดอยู่ที่ปากน้ำลำหนึ่งอยู่ประมาณ ๑๒ วัน ญวนนายด่านลงไปบอกกับนายกำปั่นว่า จงตึก เมืองหุยวานลงมาที่ปากน้ำแล้ว จะมาพูดประการใดก็ให้นายกำปั่นขึ้นไปที่ปากน้ำเถิด นายกำปั่นทราบความว่าจงตึกเมืองหุยวานลงมาอยู่ที่ปากน้ำ ขุนนางนายกำปั่นชาติอเมริกัน ๔ คนกับลูกเรือคนต่อประมาณ ๑๐ คน ข้าพเจ้ากับหมอคินก็ขึ้นไปด้วย ข้าพเจ้าเห็นที่ปากน้ำมีโรงกงก๊วน ขื่อประมาณ ๑๐ ศอกหลังคามุงกระเบื้องหลังหนึ่ง จะเป็นกี่ห้องนั้นข้าพเจ้าหาได้สังเกตไม่ ข้าพเจ้าเห็นจงตึกเมืองหุยวานนั่งเก้าอี้อยู่ ญวนถือง้าว ถือดาบ ถือโล่ห์ยืนอยู่ข้างหน้า ๒ แถว ๆ ละ ๑๐ คน ขุนนางฝรั่งอเมริกันไปถึง จงตึกก็ยืนขึ้นต้อนรับ แล้วนั่งลงพูดกันเป็นภาษาอังกฤษ จะพูดกันประการ

ใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ พูดกันอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่ง จงตึกให้ญวนจัดโต๊ะอย่างฝรั่งโต๊ะหนึ่ง เชิญให้นายกำปั่นกิน นายกำปั่นก็ไม่กิน พูดกันแล้วก็กลับลงมากำปั่น ข้าพเจ้าถามหมอคินว่าขึ้นไปพูดกันด้วยความสิ่งไร หมอคินจึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า นายกำปั่นขึ้นไปพูดกับจงตึกว่าจะมาทำหนังสือสัญญาค้าขายที่เมืองญวน จงตึกว่าสินค้าที่เมืองญวนมีน้อย ลูกค้าใหญ่ที่จะรับรองสินค้าก็ไม่มี ที่จะมาค้าขายนั้นเห็นจะไม่ได้ นายกำปั่นจัดแจงตักน้ำหาฟืนได้เสร็จแล้ว ครั้นณวันขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๕ นายกำปั่นก็ออกใช้ใบจากปากน้ำเมืองหุยวานมากลางทะเล ข้าพเจ้าได้พูดกับหมอคินว่า ฝรั่งชาวอเมริกันจะเข้ามากรุง ฯ ด้วยราชการสิ่งไร หมอคินบอกกับข้าพเจ้าว่าจะเข้ามาทำหนังสือสัญญาค้าขายกับกรุงเทพ ฯ ใหม่ จะขอลดค่าธรรมเนียมให้น้อยลงกว่าที่มาทำหนังสือสัญญาไว้ครั้งก่อน หมอคินได้พูดให้ข้าพเจ้าฟังแต่เท่านี้ กำปั่นใช้ใบมากลางทะเล ๑๐ วัน ณวันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๕ ถึงปากน้ำเจ้าพระยา อยู่ ๒ วันข้าพเจ้าเห็นกำปั่นไฟฝรั่งชาติอังกฤษแล่นกลับออกไป ครั้นณวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๕ หมื่นไวยวรนาถให้เรือบรรทุกของออกไปให้ที่กำปั่น ข้าพเจ้าจึงโดยสารมาด้วย มาถึงด่านเมืองสมุทรปราการ ขุนนางจะชื่อไรหาทราบไม่ เอาตัวข้าพเจ้าไปถามจดหมายเอาถ้อยคำข้าพเจ้าไว้ แล้วส่งข้าพเจ้ามาณกรุง ฯ สิ้นคำให้การข้าพเจ้าเท่านี้

บาเลศเตียทูตเข้ามาครั้งนี้ เจ้าพนักงานจัดของแต่งเรือนทูตและจัดของทักและจ่ายของหลวงในนี้

วันอาทิตย์แรม ๓ ค่ำเดือน ๕ ปีจอโทศก พระยาพิพัฒน์โกษารับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าเจ้าเมืองอเมริกันแต่งให้ยาเลศเตียขุนนางถือหนังสือเข้ามาเป็นทางไมตรี ยาเลศเตียขี่กำปั่นรบเข้ามา กำปั่นกินน้ำลึกเข้ามาปากน้ำไม่ได้ ให้เรือออกไปรับตัวยาเลศเตีย ๑ ขุนนางรอง ๑ หมอดิน ๑ คนใช้ ๑ รวม ๔ คน กำหนดจะได้ขึ้นมาถึงกรุง ฯ ขึ้นอยู่เรือนพักน่าวัดประยุรวงศ์อาวาส

ณวันแรม ๗ ค่ำเดือน ๕ ปีจอโทศกเพลาเช้านั้น สี่ตำรวจไปยืมเตียงมาจากกรมท่าไปตั้งให้ยาเลศเตีย ๑ ขุนนางรอง ๑ หมอ ๑ รวม ๓ หลัง พระคลังวิเศษเอามุ้งแพรไปผูกให้ยาเลศเตีย ๑ ขุนนางรอง ๑ หมอ ๑ รวม ๓ หลัง พระคลังในซ้ายเอาฟูกไปปูเตียง ๓ ฟูก ผ้าขาวไปปูฟูก ๓ ฟูก หมอนหนุนศีร์ษะ ๓ ใบ หมอนข้าง ๓ ใบ ให้ยาเลศเตีย ๑ ขุนนางรอง ๑ หมอ ๑ รวม ๓ คน ให้รักษาองค์รับอ่างเขียวต่อพระคลังในซ้ายไปตั้งให้ฝรั่ง ๓ ใบ ให้พระคลังในซ้ายจ่ายอ่างเขียวให้รักษาพระองค์ ๓ ใบ ให้กรมพระกลาโหมจ่ายตุ่มน้ำให้กรมเมือง ๒ ใบ ให้กรมเมืองรับเอาตุ่มน้ำต่อกรมพระกลาโหมไปตั้งให้ฝรั่งแขกเมือง ๒ ใบ ให้กรมนาเอาข้าวสารซ้อมไปจ่ายให้ฝรั่งและทหาร ๑๐ วันไปครั้งหนึ่งครั้งละ ๓๐ ถังกว่าฝรั่งจะกลับ และพระคลังราชการเอาเสื่ออ่อน ๒ ชั้นไปปูเตียงให้ฝรั่ง ๓ ผืน เสื่อห้อง พื้นหุงข้าว น้ำมันมะพร้าว ให้เจ้าพนักงานข้างที่เร่งเอาสิ่งของไปเตรียมณโรงพักฝรั่งแต่ณวันแรม ๖ ค่ำเดือน ๕ เพลาเย็นให้พร้อม และให้ขุนศาลมหาดไทย ขุนศาลกลาโหม ขุนศาลจตุสดมภ์จัดแจงแต่งสิ่งของเวียนกันไปทักฝรั่งเมืองอเมริกัน มหาดไทย

วันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ที่ ๑ กลาโหม วันแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๕ ที่ ๒ กรมวังวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๕ ที่ ๓ กรมนาวันขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๖ ที่ ๔ กรมเมืองวันขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๖ ที่ ๕ กรมท่าวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ ที่ ๖ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้จัดสิ่งของเวียนกันไปทักแขกเมืองฝรั่ง ๓ วันครั้งหนึ่งกว่าแขกเมืองจะกลับไป และส่งของซึ่งไปทักนั้นราคาเป็นเงิน ๑ ตำลึงจงทุกครั้ง แล้วให้ทำหางว่ายื่นเสมียนตรา ยื่นกรมท่าจงทุกครั้ง

ด้วยพระยาพิพัฒน์โกษารับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ให้กรมนาเอาน้ำนมโคมาจ่ายให้ฝรั่งแขกเมืองแต่ณวันแรม ๗ ค่ำเดือน ๕ เพลาเช้าเสมอทุกวันกว่าฝรั่งแขกเมืองจะกลับไป

วันแรม ๗ ค่ำเดือน ๕ ปีจอโทศก โปรดเกล้า ฯ ให้พระราชทานเงินกับขุนนางอเมริกันให้ซื้อจ่ายรับพระราชทาน ๑ ชั่ง ให้พระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินให้พระคลังวิเศษ ๑ ชั่ง ให้พระคลังวิเศษไปรับเอาเงินต่อเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ลงไปณจวนท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา แต่ณวันแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๕ ปีจอโทศก เพลาเช้าจะได้พระราชทานให้กับขุนนางอเมริกัน

วันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอโทศก หมายไปว่า ให้หลวงอุดมภักดีจางวางฝีพายจัดเรือกราบยาว ๑๑ วาลำหนึ่ง มีกันยาให้นายนิด นายชิด จัดพนักข้างพนักหลัง แต่งให้ครบกะทง ให้มาคอยรับอาลักษณ์กับพาน ๒ ชั้น ไปรับหนังสือเจ้าเมืองอเมริกันที่โรงพัก

หน้าวัดประยุรวงศ์อาวาสแต่ณวันแรม ๘ ค่ำเดือน ๕ เพลาเช้า ล่ามเอาหนังสือมาส่งให้ อาลักษณ์เอาหนังสือใส่พาน ๒ ชั้นกลับมาประทับหน้าพระตำหนักน้ำ ให้อาลักษณ์เอาหนังสือมาส่งณโรงพระมาลาภูษา แล้วให้พันพุฒ พันเทพราชจ่ายเลขให้นายนิคนายชิด แล้วนายนิคนายชิดไปรับเสื้อแดงหมวกแดงต่อชาวพระคลังเสื้อหมวกให้ครบกะทง แล้วให้นายเวรกรมพระอาลักษณ์เอาพาน ๒ ชั้นไปลงเรือหน้าพระตำหนักน้ำ

ณวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอโทศก เพลาเที่ยงไปรับหนังสืออเมริกันณโรงพักหน้าวัดประยุรวงศ์อาวาส ล่ามส่งหนังสือให้แล้ว ให้อาลักษณ์ใส่พาน ๒ ชั้นมาถึงหน้าพระตำหนักน้ำ แล้วให้เอาหนังสือมาส่งณตึกพระมาลาภูษา แล้วให้นายเวรกรมท่ารับเอาหนังสืออเมริกันไปแปล ให้พระคลังเสื้อหมวกจ่ายเสื้อแดงหมวกแดงให้กับนายนิคนายชิดให้ครบพลพาย อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง เงินซึ่งเคยพระราชทานให้ทูตเข้ามาแต่ก่อน ๆ กับให้ขุนศาลทักทูตนั้น ทูตเข้ามาครั้งนี้ให้งดหาได้พระราชทานและจัดของให้ขุนศาลจัดของมาทักไม่ แต่เงินค่ากับข้าวซึ่งทำเลี้ยงทูตนั้น ให้เรียราคาเอาเงินที่เจ้าภาษีขึ้นในกรมท่าพระคลังสินค้า ให้พระยาวิเศษสงครามฝรั่งจัดพ่อครัวทำกับข้าว

รายนามบุคคลที่ปรากฏในจดหมายเหตุเรื่องบัลเลสเตีย ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ เท่าที่สืบสวนได้

---

๑ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศในรัชกาลที่ ๔ เวลานั้นลงไปตั้งสักเลขอยู่ที่เมืองชุมพร

๓ พระยาศรีพิพัฒน (ทัด) คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติในรัชกาลที่ ๔

๔ พระยาราชสุภาวดี (โต) คือเจ้าพระยานิกรบดินทร ที่สมุหนายกในรัชกาลที่ ๔

๕ พระยาสุรเสนา (สุก) เป็นเจ้าพระยายมราช ในรัชกาลที่ ๔

๖ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (บุญมา) เป็นพระยาไกรโกษา ในรัชกาลที่ ๔

๗ พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม)

๘ พระยาพิพัฒนโกษา (บุญศรี) เป็นพระยามหาอำมาตย์ แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยาธรรมาในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีในรัชกาลที่ ๕

๙ พระยาเพ็ชร์ชฎา สืบไม่ได้ความ

๑๐ พระยาราชวังสรรค์ (ขัว)

๑๑ พระยาวิเศษสงคราม (ชื่อ นามคฤศตังว่า เบนิดิกต์)

๑๒ พระยาวิเศษศักดา สืบไม่ได้ความ

๑๓ พระยาสวัสดิวารี (ฉิม) เรียกในจดหมายเหตุบางแห่งว่า เจ้าสัวฉิม

๑๔ พระพิทักษทศกร (ยัง) เรียกในจดหมายเหตุบางแห่งว่า เจ้าสัวยง

๑๕ พระนายไวยวรนาถ (ช่วง) ต่อมาเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ถึงรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

๑๖ พระมหามนตรี (สวัสดิ์) ถึงรัชกาลที่ ๔ เป็นพระยาสุรเสนา

๑๗ พระสุริยภักดี (นุช) ในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระยามหามนตรี แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยายมราช และเป็นเจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก

๑๘ พระนรินทรเสนี สืบไม่ได้ความ

๑๙ หมื่นราชามาตย์ (ขำ) ถึงรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยารวิวงศ แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี

๒๐ หลวงอาจณรงค์ สืบไม่ได้ความ

๒๑ หลวงวุฒสรเดช สืบไม่ได้ความ

๒๒ หลวงฤทธิสรเดช สืบไม่ได้ความ

๒๓ หลวงฤทธิสำแดง สืบไม่ได้ความ

๒๔ ขุนปรีชาชาญสมุท (คิศ) ฝรั่งเรียกว่ากัปตันคิก เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชกาลที่ ๔ เป็นหลวงสุรอาสา

๒๕ นายยิ้ม เป็นฝรั่ง ชื่อเชมส์ เฮส์

๒๖ นายใหญ่ ลือไม่ได้ความ

๒๗ หมอยอน เทเลอ โยนส์ (ในจดหมายเหตุเรียกแต่ว่าหมอยอน) เป็นมิชชันนารีอเมริกันพวกบัปติสต์ มาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖

๒๘ หมอดีน เป็นมิชชันนารีอเมริกันพวกบัปติสต์ มาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ อยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕

๒๙ หมอมะตูน เป็นมิชชันนารีอเมริกันพวกเปรสะบิเตอเรียน มาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐

๓๐ หมอเฮาส ในจดหมายเหตุเรียกว่า หมอเหา เป็นหมอยาในพวกมิชชันนารีอเมริกันเปรสะบิเตอเรียน มาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ อยู่มาจนรัชกาลที่ ๕

๓๑ หมอสมิท เป็นมิชชันนารีพวกบัปติสต์ มาอยู่กรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม อยู่มาจนรัชกาลที่ ๕